

Ковальчук В. Б., Мельниченко Б. Б.

СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ МИРУ В ЄВРОПІ

**Збірник матеріалів Міжнародної
науково-практичної конференції**

**Національний університет «Львівська політехніка»
Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти**

Кафедра теорії права та конституціоналізму

**European Union,
European Security and
Global Governance**

СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ МИРУ В ЄВРОПІ

**Збірник матеріалів Міжнародної
науково-практичної конференції**

25 жовтня 2024 року

Львів
Видавництво "БОНА"
2024

УДК 327:004.056(4)

К 59

Рекомендовано до друку

*Вченою радою Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
(протокол № 3/24 від 18 листопада 2024 р.)*

Рекомендовано до друку

*кафедрою теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
(протокол № 4 від 13 листопада 2024 р.)*

Ковальчук В. Б., Мельниченко Б. Б.

К 59 Сучасні загрози миру в Європі : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 25 жовтня 2024 року) / Національний університет «Львівська політехніка» ; упорядн.: проф. Ковальчук В.Б., проф. Мельниченко Б.Б. Львів : ПП "Видавництво "БОНА", 2024. 155 с.

ISBN 978-617-8097-95-0

У збірнику опубліковано матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні загрози миру в Європі», яка відбулася 25 жовтня 2024 року в Навчально-науковому інституті права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка».

Конференцію організувала кафедра теорії права та конституціоналізму. Захід організований у межах проєкту «Європейський Союз, європейська безпека та глобальне урядування» напряму Жан Моне, програми ЄС Еразмус+.

У своїх виступах учасники – іноземні та вітчизняні дослідники – розкрили актуальні питання, що стосуються сучасних загроз миру в Європі.

Для науковців, викладачів, студентів та аспірантів юридичних й інших гуманітарних закладів вищої освіти, юристів-практиків, громадських діячів та всіх, хто не байдужий до проблематики конференції.

Матеріали подано в авторській редакції

УДК 327:004.056(4)

ISBN 978-617-8097-95-0

© Ковальчук В.Б., Мельниченко Б.Б., упоряд., 2024

© Навчально-науковий інститут права,
психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка», 2024

ЗМІСТ

Piotr DOBOSZ

Привітання..... 8

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Ковальчук Віталій

Європейські цінності та війна в Україні.....9

Marek MAĆZYŃSKI

Samorząd terytorialny w diagnozowaniu lokalnych zagrożeń na przykładzie powiatowych komisji bezpieczeństwa i porządku.....11

Iwona NIŻNIK-DOBOSZ

Zasady działania polskiego samorządu terytorialnego w konstytucyjnych i ustawowych stanach nadzwyczajnych.....17

Krzysztof ECKHARDT

Stan wojny i stan wojenny w regulacjach konstytucyjnych Państw Europy Środkowo-Wschodniej..... 25

Копотун Ігор

Роль міжнародного права у забезпеченні загальної колективної безпеки.....28

Сидорук Тетяна

Стратегія перемоги України як шлях до відновлення миру і безпеки в Європі.....32

Луцишин Галина

Вплив російсько-української війни на спільну зовнішню та безпекову політику Європейського Союзу.....36

Марцеляк Олег

Узурпація влади В.Путіним як фактор кризи демократичних перетворень в Росії та загроза миру в Європі.....38

Макарчук Володимир

Матеріальне стимулювання українських армійців в умовах повномасштабної російської агресії.....41

Гачкевич Андрій

Актуальні правотворчі ініціативи у рамках ООН на шляху до нових міжнародних договорів.....43

Шередько Ольга

Обмеження прав та свобод людини в умовах війни: на прикладі України.....45

ДОПОВІДІ УЧАСНИКІВ

Кельман Михайло

Щодо питання про нерівномірний розподіл прав та обов'язків людини відповідно з міжнародними та національними документами.....47

Токарська Антоніна

Безкарна російська інформаційна війна в Європі.....49

Жаровська Ірина

Аспекти трансформації міжнародного гуманітарного права.....50

Романова Альона

Особливості реалізації прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в період воєнного стану в Україні.....52

Сливка Степан

Духовно-правові роздуми про війну.....54

Мельниченко Богдана, Бекерська Тетяна

Модернізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграції.....57

Мельниченко Богдана, Полянська Ліліана

Роль угоди про асоціацію між Україною та ЄС у реформуванні української правової системи.....58

Ярмол Лілія, Чекалюк Діана

Правове забезпечення прав біженців в умовах війни в Україні.....61

Ярмол Лілія, Гринишин Юлія

Стан юридичного забезпечення прав людини в умовах воєнного часу в Україні.....64

Святоцька Вікторія

Демократичні цінності в державотворчих процесах на західноукраїнських землях (на початку ХХ століття) як гарантія мирного співіснування в Європі.....66

Ковальчук Олена

Порівняльний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду щодо кримінальної відповідальності за державну зраду.....68

Андрусяк Ірина

Ганна Арендт про загрози війни та природу тоталітаризму.....71

Цебенко Соломія

Евтаназія: питання легалізації і практики Європейського суду з прав людини..... 72

Цебенко Соломія, Матвієнко Ярина

Система міжнародного захисту прав дитини.....75

Цебенко Соломія, Романович Вікторія

Відступ держави від зобов'язань в сфері прав людини за надзвичайних станів.....77

Цебенко Соломія, Стасів Ірина	
Захист прав людини в Європейському Союзі.....	79
Кравчук Світлана	
Культура миру в Європі (теоретико-правовий аналіз).....	81
Кравчук Світлана, Лудин Юлія	
Реакція ЄС на агресію в Україні: нові етичні норми та механізми захисту прав людини..	83
Ромців Олена, Андрійчук Марина	
Проблеми реалізації права на мир.....	86
Пивовар Майя	
До питання про Формулу миру в контексті завершення війни в Україні.....	88
Баскакова Оксана	
Генеza злочину агресії у міжнародному праві.....	90
Щербай Іванна	
Використання правових характеристик людської гідності у виконанні онтологічних обов'язків.....	93
Перів Ірина	
Правовий статус жінок у діаспорі: внесок українського жіночого руху в розвиток прав людини у США та Канаді.....	94
Гелемей Юрій	
Міжнародне гуманітарне право та реальність становища військовополонених.....	96
Янін Олексій	
Міжнародна співпраця України щодо реінтеграції Криму.....	98
Куксов Владислав	
Правомірне втручання у права людини як запорука забезпечення правопорядку в кризових умовах.....	99
Сидорович Руслан	
Державна служба в умовах воєнного стану.....	102
Оксенюк Артур	
Загальна характеристика публічного управління в адміністративно-політичній сфері.....	103
Рудницький Юлій	
Актуальні проблеми забезпечення публічності процесу нормотворчості органів місцевого самоврядування в Україні в умовах правового режиму воєнного стану.....	106
Кельман Ростислав	
Зв'язок між правами та обов'язками людини в умовах глобалізації.....	109
Філіпчук Ксенія	
Інститут виборчого права у парадигмі глобальних та антиглобальних змін.....	110

Матвій Ростислав	
Доброчесність суддів під час війни.....	111
Шимін Олег	
Затребуваність електронного судочинства в умовах військової реальності.....	112
Білюк Христина	
Особливості реалізації формули миру як необхідної умови вступу до ЄС.....	114
Дюг Вероніка	
Проблеми енергетичної безпеки в сучасних умовах.....	115
Замориняк Софія-Ангеліна	
Концепція захисту прав людини в статуті ООН.....	118
Заяць Христина	
Загальна характеристика терористичного фінансування війни Росії проти України та вплив міжнародних санкцій на його подолання.....	119
Камінна Анна	
Екоцид та наслідки його небезпеки в період збройних конфліктів в Європі.....	122
Мазур Іванна	
Сучасні гібридні війни як нова форма міжнародних конфліктів: виклики для європейської безпеки.....	124
Матвій Олег	
Проблемні питання застосування судами України міжнародних договорів при здійсненні правосуддя.....	127
Міщенко Даниїл	
Актуальні геополітичні виклики як загрози миру в Європі.....	129
Обрембальський Святослав	
Ескалація конфліктів та зростання екстремізму як загроза миру в Європі: виклики для міжнародної безпеки.....	131
Ониський Діана	
Вплив формату Ramstein Meetings в контексті військової підтримки України в період війни.....	133
Парфенюк Діана	
Фінансова допомога Україні в умовах війни: національний та міжнародний аспект.....	135
Півовар Максим	
Правові аспекти боротьби з тероризмом в Європі.....	137
Поломаний Андрій	
Міграційна криза в Європі як наслідок війни в Україні.....	140
Романчук Олена	
Роль НАТО у зміцненні безпеки Європи перед сучасними викликами.....	142

Сабадаж Роксолана	
До питань про сучасні загрози миру в Європі.....	144
Слободенюк Юлія	
Україна як частина енергетичної системи ЄС та виклики які стоять перед нею в період війни.....	146
Хоцянович Олег	
Обмеження прав людини під час війни.....	148
Шмагара Анастасія	
Роль Європейського суду з прав людини у захисті та розвитку прав людини в Європі....	150
Кабак Олександра	
Принцип поділу влади. Проблеми взаємодії та протиріч між гілками влади.....	152

ПРИВІТАННЯ

Шановні організатори та учасники конференції під назвою «Сучасні загрози миру в Європі!» Дякую за запрошення взяти участь в цьому важливому заході, який піднімає не лише головні, емпіричні питання, які є надзвичайно болючі для України, але також і для тих країн вільного, демократичного світу, які розуміють, що зараз Україна жертвує своїми синами та дочками, захищаючи цінності цивілізованого світу від імперських амбіцій росії.

Від імені Факультету права та адміністрації Ягеллонського університету в Кракові (Польща), як його декан, бажаю вам цікавих доповідей та плідних дискусій. Від щирого серця бажаю незалежній, суверенній Україні подолати ті виклики й труднощі, які вона не спровокувала, а також повернення до своїх кордонів, які порушила агресія росії в Криму. Окрім того, бажаю вам якнайшвидшого членства в Європейському Союзі. Україна – це не лише країна, яка географічно розташована в Європі, але вона завжди належала до Європи. Слава Україні! Дякую!

Piotr DOBOSZ

dr.hab.,prof.

Dziekan Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego
w Krakowie (Polska)

Szanowni organizatorzy i uczestnicy konferencji pod tytułem „Współczesne zagrożenia pokoju w Europie”! Dziękuję za zaproszenie do udziału w tym ważnym wydarzeniu, które porusza nie tylko kluczowe, empiryczne kwestie, które są niezwykle bolesne dla Ukrainy, ale także dla tych krajów wolnego, demokratycznego świata, które rozumieją, że obecnie Ukraina poświęca swoich synów i córki, broniąc wartości cywilizowanego świata przed imperialnymi ambicjami rosj.

W imieniu Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (Polska), jako jego dziekan, życzę Państwu interesujących referatów i owocnych dyskusji. Z całego serca życzę niepodległej, suwerennej Ukrainie przezwyciężenia wyzwań i trudności, które nie zostały przez nią sprowokowane, a także powrotu do swoich granic, które zostały naruszone przez agresję rosj na Krymie. Ponadto życzę jak najszybszego członkostwa w Unii Europejskiej. Ukraina to nie tylko kraj geograficznie położony w Europie, ale zawsze była częścią Europy. Chwała Ukrainie! Dziękuję!

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Віталій КОВАЛЬЧУК

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ ТА ВІЙНА В УКРАЇНІ

Конституціоналізм є безспірним надбанням сучасної європейської цивілізації. Це політико-правове явище сутність якого безпосередньо пов'язане з обмеженням державної влади в інтересах громадського спокою та захисту прав людини в межах чинної конституції. Це явище уособлює певну ієрархію цінностей в основу яких покладено людську гідність та свободу. Конституціоналізм включає в собі набір очікувань пов'язаних з поведінкою легітимної влади, в той час як конституція є політико-правовий конструкт. Конституція як один з основних атрибутів конституціоналізму відображає правосвідомість носія установчої влади (народу), суспільний консенсус щодо соціальних цінностей, які забезпечуються встановленим правопорядком.

Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022, набуває певних модифікацій [1, с.14]. Так, об'єктивні воєнні загрози обумовлюють такі зміни його практичної парадигми. По-перше, це необхідність удосконалення ідеологічної складової змісту конституціоналізму – конституційної правосвідомості у бік піднесення національної ідеї, національної ідентичності та утвердження національної гідності українців. Водночас сучасна парадигма українського конституціоналізму сформована на принципах, які відповідають загальнолюдським та європейським цінностям, які є незмінними навіть в умовах воєнного стану. По-друге, це зміни функціонального механізму конституціоналізму, що зумовлені необхідністю забезпечення органами публічної влади балансу між безпекою і свободою громадян з неухильним дотриманням громадянських (конституційних) прав і свобод людини, які не можуть бути обмежені навіть в умовах війни. По-третє, формування ідентичності навколо нової (післявоєнної) конституції, яка має стати виразом надії всього Українського народу на своє гідне політичне та соціально-економічне майбутнє в об'єднаній Європі.

Проблема цінностей та її значення для людини відіграє визначальну роль для кожного соціуму. Це в повній мірі стосується України, яка впродовж століть сформувала власну систему значущих для Українського народу цілей та засобів їх досягнення. Як свідчить досвід історії, люди гинуть не так за власні інтереси, як за цінності, яскравим черговим підтвердженням чому стала героїчна боротьба Збройних сил України і всього українського народу проти військової агресії Росії.

В умовах воєнного стану проблема цінностей відчувається особливо гостро, адже саме війна дозволяє перевірити справжність обраних цінностей і готовність громадян та державної влади їх дотримуватися і захищати [2, с.31]. В таких екстремальних ситуаціях особливу роль відіграють духовно-моральні цінності, а саме: патріотизм, готовність до самопожертви і героїзм у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності, а також інших надбань конституціоналізму. Ці цінності стали пріоритетними після того як ідеологи расизму заперечили сам факт існування українців як нації.

Війна в Україні має яскраво виражений екзистенціальний характер, оскільки безпосередньо стосується вибору майбутнього кожного українця та української політичної нації загалом. У цій війні українці захищають не лише своє право на існування як окремого етносу, але й загальнолюдські, європейські цінності, які відображені в Конституції України. Європейський вибір українського народу є результатом Помаранчевої революції та Революції гідності. Він залишився незмінним і в умовах війни, про що свідчить

соціологічне дослідження проведене Центром Разумкова щодо оцінки громадян ситуації в країні, довіри до соціальних інститутів та політико-ідеологічної орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень – жовтень 2022 року).

В цьому контексті цікавими є суспільно-політичні цінності та орієнтації громадян України. Так у період між 2010 і 2021 роками частка респондентів, які вважали демократію найбільш бажаним типом політичного режиму, перебувала в межах 48–56%, а тих, хто віддавав перевагу авторитарному режиму — в межах 18–24%. За даними опитування, що проводилося у вересні – жовтні 2022р., тобто після початку повномасштабної російсько-української війни, частка перших зросла до 68%, а частка других знизилася до 11,5%. Обираючи між двома моделями суспільного розвитку — європейською та російською, 70% віддають перевагу європейській моделі, лише 0,5% — російській (у 2017р. ці показники становили відповідно 58% і 4%). За необхідності вибирати, що є важливішим — свобода чи рівність, 71% опитаних вибирають свободу (у 2020 р. таких було 64%). Але, якщо вибирати між свободою і безпекою, то українці частіше вибирають безпеку (56%, а 44% вибирають свободу) [3].

Відчуття безпеки в уяві громадян України часто асоціюється з сильною, необмеженою владою. Так за результатами згаданого вище соціологічного дослідження рівень підтримки громадян політичної системи, яка передбачає «сильного лідера, незалежного від парламенту та виборів» є досить високою – 61 % опитаних. Крім цього частина респондентів вважає «хорошою» або «дуже хорошою» політичну систему за якої влада належить військовим або військовому режиму – 30 % опитаних (тоді як частка таких прихильників у 2020 році складала 17, 5 %). Такі спроби поєднання демократії з елементами авторитаризму в умовах війни є зрозумілими, однак мають негативну симптоматику. Вони можуть створювати умови для зростання підтримки громадян в післявоєнній Україні популістських партій та лідерів, які спробують звертаючись до національно-патріотичних почуттів українців узурпувати владу і тим самим – створити умови інволюції конституціоналізму.

В умовах воєнного стану відбуваються об'єктивні зміни функціонального механізму конституціоналізму, які зумовлені необхідністю найбільш ефективно забезпечити державний суверенітет та національну безпеку України. Відповідно до Конституції України такі функції покладаються першочергово на Президента України як Верховного Головнокомандуючого Збройних Сил України (стаття 106) та Кабінет Міністрів України (стаття 116), який є вищим органом виконавчої влади. Це передбачає досить широкі повноваження (у тому числі «приховані» в тексті Основного Закону), що в умовах війни є виправдано. Однак, це також пов'язано і з певними загрозами щодо можливого порушення принципів конституціоналізму. Так намагання перебрати на себе Президентом України непередбачених Конституцією України повноважень, як от втручання в діяльність судових та правоохоронних органів чи перешкоджання в роботі незалежних опозиційних ЗМІ, створює безпосередню загрозу конституційним (громадянським) правам, зокрема таким як праву на свободу слова, праву на справедливий суд та неупереджене правосуддя.

З метою забезпечення громадянських прав в умовах війни важливим є дієвий конституційний механізм запобігання надмірної концентрації влади. Основним запобіжником порушення прав та свобод людини і громадянина є Конституція України. Однак в тексті Конституції, так само як і конституційному законодавстві, цей механізм детально не прописаний. Так Розділ II Основного Закону має більше декларативний характер і зводиться виключно до статті 64, згідно якої, конституційно-правовий статус людини і громадянина в умовах воєнного стану характеризується обмеженням прав і свобод але тільки в межах передбачених Конституцією України. Зокрема, таке обмеження має тимчасовий характер. Крім того, встановлено перелік прав і свобод, які не можуть бути обмежені. Частково цей механізм деталізується в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.15 року та Указі Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.22 року.

Важливими є інституційні механізми запобігання надмірної концентрації влади в умовах війни. Одним з них є Конституційний Суд України, який здійснює конституційний контроль за актами та діями органів державної влади та забезпечує дотримання конституційних прав та свобод людини та громадянина. Виконуючи функцію охоронця конституції, цей орган конституційної юрисдикції, за умови збереження свого незалежного статусу, здатен бути реальним гарантом забезпечення цінностей конституціоналізму в умовах воєнного стану.

Майбутнє української політичної нації безпосередньо пов'язане з європейською ідентичністю та цінностями конституціоналізму, серед яких визначальну роль відіграють: особиста свобода та гідність, народний суверенітет та права меншості, політичний плюралізм, незалежність судової влади та легітимність публічної влади загалом. Наміри України інтегруватися в єдиний європейський правовий простір знайшли своє відображення в Конституції України (зміни від 7 лютого 2019 року). Ця мета безпосередньо впливає з правової традиції та сучасної державотворчої практики. Система цих цінностей лежать в основі концепції конституційного патріотизму та громадянства, які мають визначати майбутнє української політичної нації. Разом з тим формування сучасної політичної нації в Україні не можливе без почуття патріотизму та національної гідності. Воно важливе як з точки зору об'єднання поліетнічної країни в єдиний народ (націю), так і з перспектив подальшого державотворення. Конституційний патріотизм та національна гідність мають стати базовими елементами сучасної правової ідеології Української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. Київ, 2022. № 3 (21). С.12-22.
2. Козюбра М.І. Цінності конституціоналізму та межі їхньої трансформації в умовах війни. *Конституціоналізм в умовах війни : збірник матеріалів учасників Четвертої міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 23 вересня 2022 року)*. С.31-40.
3. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022р.). Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-oriientsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r>

Marek MAĆZYŃSKI
Dr hab., prof. UJ
Uniwersytet Jagielloński
Katedra Prawa Samorządu Terytorialnego

SAMORZĄD TERYTORIALNY W DIAGNOZOWANIU LOKALNYCH ZAGROŻEŃ NA PRZYKŁADZIE POWIATOWEJ KOMISJI BIEZPIECZEŃSTWA I PORZĄDKU

W świetle polskich ustrojowych ustaw samorządowych wyraźnie widać, że poszczególne szczeble samorządu terytorialnego w Polsce w znaczący sposób różnią się od siebie, zwłaszcza, gdy chodzi o przypisany im zakres zadań i kompetencji w dziedzinie ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego. Sfera działania samorządów powiatowych obejmuje porządek publiczny, bezpieczeństwo obywateli, ochronę przeciwpowodziową, w tym wyposażenie i utrzymanie powiatowego magazynu przeciwpowodziowego, ochronę przeciwpożarową oraz zapobieganie innym nadzwyczajnym zagrożeniom życia i zdrowia

ludzi oraz środowiska.¹ Z oczywistych powodów przy omawianiu aktywności powiatu w sferze bezpieczeństwa z reguły skupiamy się na właściwości organów powiatu, zwłaszcza rady powiatu organu jako organu stanowiącego i kontrolnego, która w sprawach ochrony porządku publicznego i bezpieczeństwa może podejmować uchwały jedynie w tym wycinku tego zagadnienia, które należy do gestii powiatu. W szczególności mogą to być uchwały stanowiące o kierunkach działania zarządu w sprawach ochrony porządku publicznego i bezpieczeństwa na obszarze powiatu.² Do wyłącznej kompetencji rady powiatu należy też dokonywanie oceny stanu bezpieczeństwa przeciwpożarowego i zabezpieczenia przeciwpowodziowego powiatu.³ Na radzie powiatu spoczywa też obowiązek uchwalania powiatowego programu zapobiegania przestępczości oraz ochrony bezpieczeństwa obywateli i porządku publicznego.⁴ Podobnie jak w przypadku oceny stanu bezpieczeństwa przeciwpożarowego i zabezpieczenia przeciwpowodziowego powiatu, również uchwalanie powiatowego programu zapobiegania przestępczości oraz ochrony bezpieczeństwa obywateli i porządku publicznego przez radę powiatu jest jej wyłączną kompetencją, to znaczy, że nie może ona tej kompetencji przekazać żadnemu innemu podmiotowi czy organowi. Rada powiatu uchwała program, którego projekt jest jednak opracowywany przez gremium fachowe skupione w powiatowej komisji bezpieczeństwa i porządku.

Całościową normę prawną, która określa podstawę i warunki działania powiatowej komisji bezpieczeństwa i porządku, jako instytucji w zakresie ochrony porządku publicznego i bezpieczeństwa, tworzą w ustawie o samorządzie powiatowym wspólnie przepisy art. 38a; art. 38b; art. 38c u.s.p., przy czym: art. 38 a określa przede wszystkim zadania i skład komisji; art. 38b mówi o sposobach jej działania i współdziałania z Policją oraz innymi powiatowymi służbami, inspekcjami i strażami, a także z powiatowymi i gminnymi jednostkami organizacyjnymi wykonującymi zadania z zakresu porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli, jak też z samorządami gmin z terenu powiatu, a także ze stowarzyszeniami, fundacjami, kościołami i związkami wyznaniowymi oraz innymi organizacjami i instytucjami; zaś art. 38c ustanawia warunki finansowania działania komisji.

W świetle powyższych przepisów komisja bezpieczeństwa i porządku jest powoływany z mocy prawa obligatoryjnym organem doradczym składającym się z fachowców.⁵ Komisja ma wspierać starostę w realizacji jego zadań w zakresie zwierzchnictwa nad powiatowymi służbami, inspekcjami i strażami oraz zadań określonych w ustawach w zakresie porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli. Liczba członków komisji nie jest ustalona w sposób sztywny, co daje staroście możliwość elastycznego kształtowania jej składu w zależności od rzeczywistych potrzeb. Niektórzy członkowie komisji wchodzi w jej skład niezależnie od woli starosty, są oni bowiem delegowani przez radę powiatu (2 osoby), przez komendanta powiatowego Policji (2 osoby) oraz przez prokuratora okręgowego (1 osoba). Natomiast starosta ma obowiązek powołać trzy osoby spośród osób wyróżniających się wiedzą o problemach będących przedmiotem prac komisji oraz cieszących się wśród miejscowej społeczności osobistym autorytetem i zaufaniem publicznym, w szczególności przedstawicieli samorządów gminnych, organizacji pozarządowych, pracowników oświaty, a także instytucji zajmujących się zwalczaniem

¹ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 107 (dalej: u.s.p.), art.4 ust. 1 pkt.16.

² Art. 12 pkt 4 u.s.p.

³ Art.. 12 pkt 9d u.s.p.

⁴ Ibidem art. 12 pkt 9b.

⁵ Por. Marek Mączyński, Komentarz do ar. 38a-38c, [w:] *Komentarz do ustawy o samorządzie powiatowym*, red. P. Chmielnicki, Warszawa 2005, s. 233 i nast.

zjawisk patologii społecznych i zapobieganiem bezrobociu. Ponadto do udziału w pracach komisji starosta może powołać w także inne osoby spośród funkcjonariuszy i pracowników innych niż Policja powiatowych służb, inspekcji i straży oraz pracowników innych organów administracji publicznej wykonujących zadania z zakresu porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli na terenie powiatu. Te ostatnie osoby mogą uczestniczyć w pracach komisji wyłącznie z głosem doradczym, co oznacza, że nie mogą brać udziału w głosowaniach.⁶

Zadania komisji, określone mają zasadniczo charakter opiniodawczy. Jedynymi wyjątkami od tej reguły są:

a/ dokonywanie oceny zagrożeń porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli na obszarze powiatu;

b/ przygotowywanie projektu powiatowego programu zapobiegania przestępczości oraz porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli.⁷

Ocena zagrożeń dla porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli na obszarze powiatu dokonywana jest m.in. w oparciu o dokumenty i informacje przedkładane przez powiatowego komendanta Policji. Na podstawie oceny przygotowuje się założenia powiatowego programu zapobiegania przestępczości oraz porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli.

Komisja jednak tylko przygotowuje projekt tego programu, natomiast uchwalenie programu – jak to już uprzednio wskazałem - należy już do wyłącznej kompetencji rady powiatu (art. 12 pkt. 9b u.s.p.). Za takim rozwiązaniem przemawia niewątpliwie fakt, że uchwalanie programu przez radę powiatu zobowiązuje do jego realizacji.

Rada powiatu przyjmuje także (nie później niż do końca stycznia następnego roku kalendarzowego) sprawozdanie z działalności w roku ubiegłym komisji bezpieczeństwa i porządku, które jest składane przez starostę, jako jej przewodniczącego.⁸

Powiatowa komisja bezpieczeństwa i porządku - jako gremium fachowców działające pod przewodnictwem starosty – pełni w powiecie funkcję nie tylko opiniodawczą, ale i inspirującą w dziedzinie ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego, za czym przemawia przede wszystkim skład komisji określony art. 38a ust.5 i 6 u.s.p. ale też jej zadania.⁹ Trzeba jednak zauważyć, że ustawodawca określając zadania komisji, konsekwentnie, podobnie jak przy określaniu ustawowych zadań samorządu powiatowego, posługuje się terminem bezpieczeństwo obywateli a nie terminem bezpieczeństwo publiczne. Trudno wskazać przyczyny wyboru takiej terminologii. Być może – jak sugeruje Janina Czapska - przez bezpieczeństwo publiczne rozumie ustawodawca bezpieczeństwo instytucji państwowych, które może zapewniać tylko organ państwowy?¹⁰

Krytycznie można się odnieść do nieco zbyt wąsko zakreślonych zadań komisji oraz braku uprawnień do podejmowania przez komisję jakichkolwiek inicjatyw własnych. Z przepisu nie wynika też jednoznacznie, jaki okres winien obejmować program opracowywany przez komisję – jednego roku, czy też okres trwania kadencji komisji, tj. trzy lata (art. 38a ust.9). Za pierwszym rozwiązaniem przemawia składanie radzie powiatu przez starostę corocznego sprawozdania z działalności komisji pod jego przewodnictwem (art. 38b ust.3 u.s.p.), jednakże interpretacja na rzecz opracowywania programu na okres trzyletni nie jest w żaden

⁶ Por. Czesław Martysz, Komisja bezpieczeństwa i porządku,, [w:] *Ustawa o samorządzie powiatowym. Komentarz*, red. B. Dolnicki, Warszawa 2020, s. 621.

⁷ art. 38a ust. 2 pkt 1 i 3 u.s.p

⁸ Art. 38b ust. 3 u.s.p..

⁹ Por. Marek Mączyński, *Powiat w systemie ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego*, Przegląd Prawa Publicznego nr 6/2007, s. 67-88.

¹⁰ Janina.Czapska, *Bezpieczeństwo obywateli, Studium z zakresu polityki prawa*, Kraków 2004, s.93.

sposób wykluczona, co może prowadzić, że program uchwalony przez radę na wniosek komisji będzie realizowany przez następną radę.

Jak więc łatwo zauważyć uregulowania prawne odnoszące się do wspierania starosty przez powiatową komisję bezpieczeństwa w realizacji zadań w zakresie zwierzchnictwa nad powiatowymi służbami, inspekcjami i strażami oraz zadań określonych w ustawach w zakresie porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli są tyleż obszerne, co wzajemnie nie zawsze w pełni komplementarne, a przez to częstokroć nieprecyzyjne. W znacznej mierze wynika to z przyjętej koncepcji zespolenia w administracji na poziomie powiatowym, gdyż pomimo formalnego nie występowania w powiecie dualizmu w administracji publicznej, nie sposób nie zauważyć, że zespalani z urzędem starostwa powiatowego kierownicy powiatowych służb, inspekcji i straży są przedstawicielami administracji rządowej, co rodzi określone konsekwencje w kontekście ich relacji z organami powiatu, a zwłaszcza starostą. W efekcie, chcąc nie chcąc, w odniesieniu do starosty konieczne jest bardziej lub mniej wyraźne eksponowanie dualistycznej roli starosty, tj. jako władzy samorządowej oraz organu władzy administracji o odpowiedzialności ogólnej, co nie sprzyja precyzyjnej regulacji przepisów zwłaszcza w dziedzinie ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego i ich późniejszej interpretacji.

Niewątpliwie jednak komisja bezpieczeństwa i porządku może stanowić punkt wyjścia do budowy lokalnego gremium kooperacyjnego w dziedzinie ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego, działającego pod przewodnictwem starosty.¹¹ O wysunięciu takiego wniosku decyduje przekonanie, że skuteczna realizacja wszelkich działań prewencyjnych wymaga nie tylko określenia celu takiego działania, lecz także wyraźnego wskazania organu odpowiedzialnego za podejmowane czynności, ich charakter i ostateczny skutek. Z oczywistych powodów funkcjonalnych odpowiedzialność taka spoczywa i powinna spoczywać na jednoosobowych organach działających w charakterze władzy administracji o odpowiedzialności ogólnej (tj. na: Prezesie Rady Ministrów na szczeblu centralnym; wojewodach na szczeblu regionalnym; starostach na szczeblu powiatowym; oraz prezydentach miast, burmistrzach i wójtach na szczeblu gminnym) jako tych organach, które zgodnie z obowiązującymi w Polsce zasadami ustrojowymi ponoszą ogólną odpowiedzialność za stan bezpieczeństwa na podległym im terenie, w tym ponoszą także odpowiedzialność o charakterze politycznym, której walor należy w tym miejscu szczególnie zaakcentować.

Ponadto właśnie te organy dysponują adekwatnymi uprawnieniami zapisanymi w przepisach ustawowych, co do kluczowych podsystemów, tj.: policji, straży pożarnych oraz innych służb, inspekcji i straży; administracji specjalnych; a także edukacji, zdrowia, pomocy społecznej, kultury fizycznej oraz organizacji pozarządowych.

Wydaje się zatem, że wszelkie inne koncepcje dotyczące ewentualnego usytuowania ogniwa koordynacyjnego w jakimkolwiek innym miejscu nie mogłyby być, ani skuteczne ani efektywne. Zapewne nie bez znaczenia jest tutaj także fakt, że władza administracji ogólnej oznacza równocześnie konieczność działania w imię interesów i wartości fundamentalnym dla państwa jako całości, jak też to, że występuje ona na każdym poziomie: od centralnego, poprzez regionalny, aż po lokalny (powiatowy i gminny). Pomimo tych niezaprzeczalnych zalet przypisania obowiązku diagnozowania zagrożeń oraz koordynacji działań prewencyjnych w zakresie bezpieczeństwa i porządku publicznego do organów sprawujących władzę administracji ogólnej, w trakcie dyskusji nad szczegółami systemów koordynacji w ich aspektach organizacyjnym i funkcjonalnym, zarysowały się

¹¹ Por. Piotr Mączyński, *Wprowadzenie systemowe, rozwiązania prawne z punktu widzenia koordynacji*, [w:] Janina Czapska (red, Kraków 2014, s. 70-86

jednak pewne wątpliwości odnośnie możliwości zbudowania skutecznych systemów koordynacyjnych wszystkich szczebli (centralny, regionalny i lokalny) w oparciu o wspólny model strukturalno-organizacyjny.¹²

Wątpliwości te w sposób jednoznaczny wysuwane były pod adresem koncepcji koordynacji i zakresu kooperacji w ramach lokalnych programów prewencyjnych. Wbrew pozorom wątpliwości te miały swoje źródło częściowo w materii ustrojowej, a ściślej rzecz biorąc w stopniu zrozumienia nie tyle ustroju samorządu terytorialnego, co specyfiki zasady zespolenia w administracji powiatowej i jej niewystępowania na szczeblu niższym. Przy obecnym, zdecentralizowanym ustroju administracji publicznej, opartym na prymacie samorządu terytorialnego naturalną konsekwencją przyjęcia koncepcji władzy administracji ogólnej była akceptacja tezy, iż władzami tymi mogą być zarówno organy administracji rządowej jak i samorządowej. Istotnym w tym względzie jest jedynie to, iż na jednym poziomie podziału terytorialnego tylko jeden organ może władzę tą dzierżyć, i że władza ta na tym samym poziomie nie może zostać podzielona pomiędzy samorząd a administrację rządową. Sytuacja zaczyna się komplikować w momencie, w którym dochodzi do zestawienia jednolitej koncepcji władzy administracji ogólnej z koncepcją zespolenia, która ma w powiecie zdecydowanie odmienny charakter od zespolenia występującego na szczeblu wojewódzkim, gdyż w województwie mamy do czynienia tylko i wyłącznie z administracją rządową, to w powiecie zespolenie odnosi się już do administracji tak rządowej jak i samorządowej. Ponadto w zespoleniu powiatowym, w przeciwieństwie do wojewódzkiego, nie występuje tzw. aspekt kompetencyjny zespolenia. W efekcie wszyscy kierownicy służb i inspekcji działających w ramach powiatowej administracji zespolonej (w tym komendanci powiatowi Policji) działają zawsze w imieniu własnym i nie istnieją prawne możliwości przejęcia ich kompetencji przez starostę. Stąd też częstokroć wypływa przy omawianiu problemu koordynacji powiatowych inicjatyw na rzecz prewencji w dziedzinie ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego całkowicie błędne przekonanie o niewystarczających uprawnieniach starostów względem Policji i innych powiatowych służb i inspekcji, a przecież koordynowanie powyższych działań nie wymaga, bowiem, wbrew pozorom, przejęcia przez starostów odpowiedzialności za prawidłowe wykonywanie określonych kompetencji od strony profesjonalnej, i daje się realizować w oparciu o inne przejawy jego zwierzchnictwa nad służbami i inspekcjami powiatowymi, zwłaszcza poprzez te, które wynikają z art. 35 ust. 3 ustawy o samorządzie powiatowym, np. poprzez: zatwierdzanie programów działania tych służb, uzgadnianie wspólnych działań na obszarze powiatu, kierowanie w sytuacjach szczególnych działaniami wspólnymi jednostek organizacyjnych tych służb i zlecanie w uzasadnionych przypadkach przeprowadzenia kontroli.¹³ Tym bardziej, że w odniesieniu do poszczególnych służb przysługują staroście dodatkowe uprawnienia, jak np. w stosunku do Państwowej Straży Pożarnej, kiedy w przypadku bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa, w szczególności życia lub zdrowia ludzi przysługuje staroście prawo wydawania poleceń podjęcia działań zmierzających do usunięcia tego zagrożenia, z zastrzeżeniem jednakże, iż polecenie takie nie może dotyczyć wykonania konkretnych czynności służbowych ani określać sposobu wykonania (realizacji) zadania, czy w stosunku do Policji, gdyż starosta ma prawo zwrócić się do komendanta powiatowego Policji z żądaniem przywrócenia stanu zgodnego z porządkiem prawnym lub podjęcia działań zapobiegających naruszeniu, a także zmierzających do usunięcia

¹² Por. Piotr Mączyński, *Wykonywanie zadań jednostek samorządu terytorialnego na poziomie lokalnym z perspektywy plural policing*, Przegląd Prawa Publicznego nr 5/2016.

¹³ Por. Marek Mączyński, *Zadania powiatu w dziedzinie bezpieczeństwa publicznego*, [w:] *Charakter i konstrukcja zadań samorządu terytorialnego*, red. M. Stec, S. Płażek, Warszawa 2017, 223-235

zagrożenia bezpieczeństwa i porządku publicznego, przy czym żądanie takie nie może dotyczyć czynności operacyjno-rozpoznawczych, dochodzeniowo-śledczych oraz czynności z zakresu ścigania wykroczeń, a także dotyczyć wykonania konkretnej czynności służbowej, ani określać sposobu wykonania zadania.¹⁴

Powyższe dowodzi wyraźnie o niebagatelnym znaczeniu i roli powiatowych komisji bezpieczeństwa i porządku. Utworzenie powiatowych komisji bezpieczeństwa i porządku działających pod przewodnictwem starosty stanowi bowiem krok w kierunku uznania samorządów lokalnych i ich organów za najważniejsze ogniwo nie tylko diagnozowania zagrożeń ale również koordynacji wszelkich lokalnych inicjatyw prewencyjnych, realizowanych wraz z Policją i z uwzględnieniem wszystkich instytucji zaangażowanych w programy czy działania prewencyjne z zakresu ochrony bezpieczeństwa obywateli i porządku publicznego. Pomimo pewnych zastrzeżeń, odnośnie zbyt wąsko zakreślonych zadań komisji i braku uprawnień do podejmowania przez komisję działań z inicjatywy własnej¹⁵, można uznać powiatową komisję bezpieczeństwa i porządku działającą pod przewodnictwem starosty za główny ośrodek zinstytucjonalizowanej koordynacji systemu prewencyjnego powiecie, który może zagwarantować: sprawne tworzenie zgodnych z teorią nauki o zarządzaniu programów, planów i harmonogramów działania; istnienie trwałej struktury organizacyjnej, gwarantującej działania stałe a nie doraźne (akcyjne czy reaktywne); możliwość wspólnego opracowywania programu na okresy tak jednoroczne jak i dłuższe (perspektywiczne); gwarancję uwzględniania konieczności poszukiwania swoistej równowagi pomiędzy potrzebami ogólnokrajowymi wynikającymi z centralnych programów, a specyfiką i potrzebami lokalnymi w tej materii; zaangażowanie do budowy programu większej liczby podmiotów i instytucji; wzmacnianie programu poprzez zawieranie stosownych porozumień np. pomiędzy właściwymi komendantami Policji a starostami, prezydentami miast, burmistrzami i wójtami itd.

Natomiast samo przygotowywanie przez powiatową komisję bezpieczeństwa i porządku projektu powiatowego programu zapobiegania przestępczości oraz porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli, jako szczególnego rodzaju programu prewencyjnego, zapewniać ma spójność w międzyinstytucjonalnym, zintegrowanym podejściu do zapewniania bezpieczeństwa na poziomie lokalnym. Pozwala to bowiem nie tylko na odpowiednie diagnozowanie zagrożeń i wskazywanie niezbędnych działań do ich usuwania, ale też zapewnia współpracę instytucjonalną. Pozwala także na angażowanie w realizację zadań w sferze bezpieczeństwa i porządku na poziomie lokalnym szeregu podmiotów (tak publicznych, jak niepublicznych) funkcjonujących na obszarze powiatu. Co więcej, dobrze skonstruowany program umożliwi odpowiednie zaplanowanie działań, sprzyja ich wdrożeniu, a w dalszej perspektywie pozwala na ich ewaluację, nie tylko w sprawozdaniu z działalności powiatowej komisji bezpieczeństwa i porządku, ale również w ramach składanego przez starostę raportu o stanie powiatu, o którym mowa w art. 12 pkt 6a u.s.p.

¹⁴ Marek Mączyński, *Powiat w systemie ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego*, op.cit. s. 76.

¹⁵ Por. Wiesław Kisiel, *Powiatowa komisja bezpieczeństwa i porządku: uwagi administratywisty*, [w:] *Koordinacja działań lokalnych na rzecz bezpieczeństwa*, op.cit. s. 101-114.

ZASADY DZIAŁANIA POLSKIEGO SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO W KONSTYTUCYJNYCH I USTAWOWYCH STANACH NADZWYCZAJNYCH

I. Pojęcie stanu nadzwyczajnego i przesłanek jego wprowadzenia w świetle polskiej Konstytucji z dnia 2 kwietnia 1997 roku

„Stan nadzwyczajny (tj. stan wojenny, stan wyjątkowy, stan klęski żywiołowej) - to nazwa szczególnego uregulowanego w Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1977 r. w Rozdziale XI zatytułowanym „Stany nadzwyczajne” - porządku prawnego jaki może mieć miejsce w sytuacjach szczególnych zagrożeń jeżeli zwykle środki konstytucyjne są niewystarczające¹⁶.

Należy zatem odróżniać pojęcie stanu nadzwyczajnego, który jest kwalifikowanym stanem prawnym, od przesłanek jego wprowadzenia, którymi są „sytuacje szczególnych zagrożeń” a także odpowiednio swoisty stan prawny, który polega na tym, że w tych „sytuacjach szczególnych zagrożeń” zwykle środki konstytucyjnych są niewystarczające.

Wprowadzenie stanu nadzwyczajnego zależy zatem od rodzajowo dwóch różnych przesłanek: 1) od spełnienia przesłanek stanu prawnego (zwykle środki konstytucyjne w sferze prawa powszechnie obowiązującego są niewystarczające) i 2) od spełnienia przesłanek stanu faktycznego w postaci sytuacji szczególnych zagrożeń, których trzy rodzaje (wojna, wyjątkowość zagrożeń, klęska żywiołowa) definiuje Konstytucja.

Pod pojęciem zwykłych środków konstytucyjnych należy rozumieć środki prawne, które spełniają przesłanki art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, zgodnie z którym „ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw”.

Z powyższego wynika, że zwykle środki konstytucyjne mogą wprowadzać ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw, oczywiście zgodnie z przesłankami określonymi w tym przepisie ale nieprzekraczalną granicę dla tych ograniczeń stanowi konstytucyjny zakaz naruszania przez te ograniczenia istoty wolności i praw. W tym miejscu trzeba podkreślić, że Konstytucja zarazem wskazuje jakich praw i wolności nie można ograniczać¹⁷.

Z kolei zgodnie z treścią art. 228 ust. 5 Konstytucji „działania podjęte w wyniku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego muszą odpowiadać stopniowi zagrożenia i powinny zmierzać do jak najszybszego przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa”. Z tego wynika, że nadzwyczajne środki powinny być zgodne z zasadą adekwatności (proporcjonalności) i skuteczności/celowości działania. W tym przypadku – co szczególnie istotne! - ustrojodawca (ustawodawca konstytucyjny) nie wskazał, że regulacje dotyczące tych działań o jakich stanowi art. 228 ust. 5 Konstytucji nie mogą naruszać istoty wolności i praw. Oznacza to, że wskazane w Konstytucji i „wykonawczo do Konstytucji” w ustawach niektóre prawa i wolności człowieka i

¹⁶ Na ten temat szerzej zob.: K. Dobrzeński, Prawo wobec sytuacji nadzwyczajnej. Między legalizmem a koniecznością, Toruń 2018; K. Prokop, Stany nadzwyczajne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Białystok 2005; K. Prokop, Modele stanu nadzwyczajnego, Białystok 2012.

¹⁷ Zgodnie z art. 30 Konstytucji RP: „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”. Zgodnie z art. 40 Konstytucji: „Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych”.

obywatela mogą być zawieszane w stanach nadzwyczajnych. To zawieszenie praw i wolności człowieka i obywatela na podstawie Konstytucji i ustaw o stanach nadzwyczajnych ma charakter czasowy ponieważ wprowadzenie stanu wojennego, stanu wyjątkowego ma co do zasady charakter epizodyczny. Jednocześnie Konstytucja wskazuje odpowiednio do każdego ze stanów nadzwyczajnych jakie prawa i wolności nie mogą być ograniczane albo jakie prawa i wolności mogą być ograniczane. Tym rozstrzygnięciem jest związany ustawodawca zwykły. Ponadto Konstytucja zawiera regulację chroniącą w stanach nadzwyczajnych podstawy systemu prawnego (art. 228 ust.6) oraz podstawy organów przedstawicielskich (art. 228 ust. 7).

II. Konstytucyjny mechanizm wprowadzania stanów nadzwyczajnych

Wprowadzenie każdego z trzech stanów nadzwyczajnych obok częściowo wspólnych postanowień konstytucyjnych posiada własną szczególną adekwatną regulację ustawową¹⁸. W tym miejscu jest moim zamiarem przedstawienie pewnych wspólnych cech konstytucyjnego mechanizmu wprowadzania stanów nadzwyczajnych.

„Konkretny” stan nadzwyczajny na danym obszarze na terytorium RP jest wprowadzony przez właściwy organ w drodze rozporządzenia, które znajduje swoje oparcie w ustawie i Konstytucji.

W rozporządzeniu Rady Ministrów o wprowadzeniu stanu klęski żywiołowej i w rozporządzeniu Prezydenta RP o wprowadzeniu stanu wyjątkowego określa się przyczyny, datę wprowadzenia oraz obszar i czas trwania danego stanu klęski żywiołowej lub stanu wyjątkowego, a także, w zakresie dopuszczonym ustawą o stanie klęski żywiołowej i stanie wyjątkowym - rodzaje niezbędnych ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela.

W rozporządzeniu o wprowadzeniu stanu wojennego Prezydent RP określa przyczyny wprowadzenia oraz obszar, na którym wprowadza się stan wojenny, a także - w zakresie dopuszczonym niniejszą ustawą - rodzaje ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela.

Trzeba zarazem wyjaśnić, że wymienione powyżej rozporządzenia o wprowadzeniu danego stanu nadzwyczajnego stanowią w swej regulacji pewny normatywny wybór - organu właściwego do jego wydania - z zawartego w ustawie o danym stanie nadzwyczajnym wykazu możliwości ograniczania prawa i wolności w stanie nadzwyczajnym. Rozporządzenie tym samym aktualizuje wachlarz możliwości kompetencyjnych jakie przewiduje ustawa. Chodzi o to, aby potencjalne ograniczanie praw i wolności w „konkretnym” rozporządzeniu było ukierunkowane na potrzeby danego stanu szczególnego faktycznego (do sytuacji szczególnego zagrożenia jaka ma miejsce w rzeczywistości).

Dopiero na podstawie rozporządzenia wprowadzającego konkretny stan nadzwyczajny na danym obszarze odpowiednio właściwe organy korzystają z kompetencji zawartych dla nich w tym rozporządzeniu i działają albo w drodze aktów prawnych¹⁹ albo decyzji administracyjnych²⁰ w zakresie potencjalnych ograniczeń prawa i wolności człowieka. Nie jest przy tym powiedziane, że organy właściwe do zarządzania w danym stanie nadzwyczajnym będą korzystać ze wszystkich potencjalnych ograniczeń do jakich daje im prawo rozporządzenie o wprowadzeniu danego stanu nadzwyczajnego.

Przykładowo w przypadku wprowadzenia stanu wojennego określone ograniczenia wolności i praw człowieka i obywatela ustalone przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w tym rozporządzeniu - wprowadza się i stosuje w drodze rozporządzeń wydawanych przez: Radę Ministrów; właściwych ministrów oraz wojewodę²¹. W tych wykonawczych wobec ustawy i konkretnego rozporządzenia Prezydenta RP – rozporządzeniach właściwych wyżej wymienionych

¹⁸ Zob.: ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej, Dz.U.2017.1897 t.j.; ustawa z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym, Dz.U.2017.1928 t.j. ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U.2022.2091 t.j.

¹⁹ Aktów tworzenia prawa.

²⁰ Podwójnie skonkretyzowanych aktów stosowania prawa.

²¹ Art. 24 ust. 2 ustawy o stanie wojennym.

organów - określa się szczegółowy tryb i sposoby oraz obszarowy, podmiotowy i przedmiotowy zakres wprowadzenia i stosowania ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela, uwzględniając w możliwym stopniu minimalizację indywidualnych i społecznych uciążliwości wynikających ze stosowania tych ograniczeń.

III. Konstytucyjne zasady odnoszące się do funkcjonowania samorządu terytorialnego w RP

Ustrojowe osadzenie instytucji samorządu terytorialnego w postanowieniach Konstytucji RP jest wykładnikiem statusu prawnego RP jako demokratycznego państwa prawnego urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej i członkostwa RP w Unii Europejskiej. Byt prawny trzystopniowego samorządu terytorialnego w postaci gminy, powiatu i samorządu województwa stanowi w RP realizację konstytucyjnej zasady decentralizacji władzy publicznej i wykonywania przez jednostki samorządu terytorialnego istotnej części zadań publicznych²².

W nawiązaniu do zasady decentralizacji administracji publicznej można mówić o konstytucyjnej zasadzie samodzielnego, oczywiście w obrębie prawa, samorządu terytorialnego wyposażonego w osobowość prawną i podmiotowość publicznoprawną polegającą na dysponowaniu na podstawie konstytucji i ustaw władztwem publicznoprawnym²³. Samodzielność jednostek samorządu terytorialnego podlega ochronie sądowej. Najbardziej wyrazistym jej przejawem jest możliwość zaskarżania do sądu administracyjnego aktów nadzoru kierowanych przez konstytucyjne organy nadzoru do nadzorowanych przez nie jednostek samorządu terytorialnego. Kolejnym istotnym wykładnikiem jest kompetencja do uchwalania własnego statutu. Samodzielność ta mieści się w ramach konstytucyjnej zasady państwa jednolitego a wartości materialnoprawne i zadania publiczne realizowane przez samorząd terytorialny kierunkowo wskazuje wyrażona w preambule do Konstytucji RP zasada pomocniczości (subsydiarności)²⁴. Wskazana samodzielność samorządu terytorialnego jest wynikiem istoty decentralizacji i wspólnotowego wymiaru jednostek samorządu terytorialnego polegającego na tym, że „ogół mieszkańców jednostek zasadniczego podziału terytorialnego stanowi z mocy prawa wspólnotę samorządową”. Samodzielność jednostek samorządu terytorialnego przekłada się na brak wzajemnego podporządkowania poszczególnych stopni samorządu terytorialnego. Powiat nie sprawuje kontroli nadzoru nad działalnością gminy a samorząd województwa nie sprawuje kontroli i nadzoru nad dzielnością powiatu i gminy. Jednostki te mogą na zasadzie pełnej dobrowolności ze sobą współdziałać zawierając porozumienia komunalne oraz związki komunalne w celu optymalizacji wykonywania zadań publicznych. Z uwagi na potrzebę zagwarantowania prawnej samodzielności jednostek samorządu terytorialnego jego działalność podlega nadzorowi tylko z punktu widzenia legalności²⁵. Poza stosunkiem nadzoru ograniczonego do kryterium legalności i stosunkiem kontroli – samorząd terytorialny nie podlega w inny sposób administracji rządowej w tzw. zwyczajnym porządku konstytucyjnym. Organami nadzoru nad działalnością jednostek samorządu terytorialnego są Prezes Rady Ministrów i wojewodowie, a w zakresie spraw finansowych regionalne izby obrachunkowe. Sejm, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, może rozwiązać organ stanowiący samorządu terytorialnego, jeżeli organ ten rażąco narusza Konstytucję lub ustawy (art. 171 Konstytucji RP).

²² Zob.: ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, Dz.U.2024.1465 t.j.; ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, Dz.U.2024.107 t.j. ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, Dz.U.2024.566 t.j.

²³ Szerzej na temat rodzajów samodzielności samorządu terytorialnego zob.: H. Izdebski, Samorząd terytorialny. Pionowy podział władzy, Warszawa 2020, s. 60-61.

²⁴ Na temat zasady pomocniczości zob.: H. Izdebski, Samorząd terytorialny. Pionowy podział władzy, Warszawa 2020, s. 87-92.

²⁵ Na temat nadzoru nad działalnością samorządu terytorialnego zob.: B. Dolnicki, Samorząd terytorialny, Warszawa 2021, s. 413-444.

Z teoretycznego i prawnego punktu widzenia decentralizacja polega na tym, że państwo jako podstawowy związek publicznoprawny działając na podstawie konstytucji tworzy inne niż ono samodzielne związki publicznoprawne wyposażone we władcze kompetencje ale co ważne jedynie w zakresie władzy wykonawczej (administracji publicznej) i osobowość prawną. Upodmiotowione publicznie i cywilnoprawnie wspólnoty samorządowe wykonują swoje zadania za pośrednictwem organów stanowiących i wykonawczych. Zadania publiczne służące zaspokajaniu potrzeb wspólnoty samorządowej są wykonywane przez jednostkę samorządu terytorialnego jako zadania własne. Jeżeli wynika to z uzasadnionych potrzeb państwa, ustawa może zlecić jednostkom samorządu terytorialnego wykonywanie innych zadań publicznych. Jednostki samorządu terytorialnego mają zapewniony udział w dochodach publicznych odpowiednio do przypadających im zadań. Ich dochodami są ich dochody własne oraz subwencje ogólne i dotacje celowe z budżetu państwa. Źródła dochodów jednostek samorządu terytorialnego są określone w ustawie. Zmiany w zakresie zadań i kompetencji jednostek samorządu terytorialnego następują wraz z odpowiednimi zmianami w podziale dochodów publicznych.

IV. Zasady działania jednostek samorządu terytorialnego w czasie stanu klęski żywiołowej

Ustawodawca przewiduje, że w czasie stanu klęski żywiołowej organy władzy publicznej działają w dotychczasowych strukturach organizacyjnych państwa i w ramach przysługujących im kompetencji, z zastrzeżeniem przepisów ustawy o stanie klęski żywiołowej (art. 7). Przez klęskę żywiołową - Konstytucja (art. 232) i ustawa o stanie klęski żywiołowej (art. 3 ust.1 pkt 1) rozumieją: katastrofę naturalną lub awarię techniczną, których skutki zagrażają życiu lub zdrowiu dużej liczby osób, mieniu w wielkich rozmiarach albo środowisku na znacznych obszarach, a pomoc i ochrona mogą być skutecznie podjęte tylko przy zastosowaniu nadzwyczajnych środków, we współdziałaniu różnych organów i instytucji oraz specjalistycznych służb i formacji działających pod jednolitym kierownictwem. Atrybuty klęski żywiołowej pozwalają uznać, że w zależności od jej rozmiaru jak najbardziej organami kierowniczymi - w jej przeciwdziałaniu - mogą być właściwe organy wykonawcze gminy (wójt, burmistrz, prezydent miasta) i przewodniczący organu wykonawczego powiaty (starosta). Zamiast marszałka województwa kompetencje kierownicze na obszarze województwa dostał jednak wojewoda jako swoisty zwornik pomiędzy administracją rządową (do której przynależy) a jednostkami samorządu terytorialnego. Wojewoda jest przedstawicielem Rady Ministrów w wojewodzie i wiodącym terenowym organem administracji rządowej .

W czasie stanu klęski żywiołowej działaniami prowadzonymi w celu zapobieżenia skutkom klęski żywiołowej lub ich usunięcia kierują:

1) wójt (burmistrz, prezydent miasta) - jeżeli stan klęski żywiołowej wprowadzono tylko na obszarze gminy;

2) starosta - jeżeli stan klęski żywiołowej wprowadzono na obszarze więcej niż jednej gminy wchodzącej w skład powiatu;

3) wojewoda - jeżeli stan klęski żywiołowej wprowadzono na obszarze więcej niż jednego powiatu wchodzącego w skład województwa;

4) minister właściwy do spraw administracji publicznej lub inny minister, do zakresu działania którego należy zapobieganie skutkom danej klęski żywiołowej lub ich usuwanie, a w przypadku wątpliwości co do właściwości ministra lub w przypadku gdy właściwych jest kilku ministrów - minister wyznaczony przez Prezesa Rady Ministrów - jeżeli stan klęski żywiołowej wprowadzono na obszarze więcej niż jednego województwa (art. 8).

Każdy z ww. organów w czasie stanu klęski żywiołowej właściwy miejscowo kieruje działaniami prowadzonymi na właściwym sobie obszarze terytorium RP w celu zapobieżenia skutkom klęski żywiołowej lub ich usunięcia. Ustawodawca wyposaża te organy w instrumenty (kompetencje) kierownicze: między innymi w wiążące polecenia, wnioski o wykonanie czynności niezbędnych w celu zapobieżenia skutkom klęski żywiołowej, które mogą kierować do wskazanych w ustawie podmiotów i organów (publicznych i prywatnych).

Na uwagę zasługuje, że w przypadku kiedy właściwy miejscowo starosta kieruje działaniami prowadzonymi na obszarze powiatu w celu zapobieżenia skutkom klęski żywiołowej lub ich

usunięcia - starosta ten może wtedy wydawać polecenia wiążące wójtom (burmistrzom, prezydentom miast niebędących miastami na prawach powiatu).

Z kolei jeżeli w czasie stanu klęski żywiołowej właściwy wojewoda kieruje działaniami prowadzonymi w celu zapobieżenia skutkom klęski żywiołowej lub ich usunięcia na obszarze województwa - to w zakresie tych działań wojewodzie są podporządkowane organy i jednostki organizacyjne administracji rządowej i samorządu województwa działające na obszarze województwa oraz inne siły i środki wydzielone do jego dyspozycji i skierowane do wykonywania tych działań na obszarze województwa, w tym pododdziały i oddziały Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej.

Z kolei w czasie stanu klęski żywiołowej wprowadzonego na obszarze więcej niż jednego województwa - minister właściwy do spraw administracji publicznej lub inny właściwy minister - może wydawać polecenia wiążące organom administracji rządowej, z wyjątkiem Rady Ministrów, Prezesa Rady Ministrów i wiceprezesów Rady Ministrów, a także wydawać polecenia wiążące organom samorządu terytorialnego.

W zakresie swojego kierownictwa wójt²⁶ podlega staroście: jeżeli stan klęski jest wprowadzony na obszarze więcej niż jednej gminy wchodzącej w skład powiatu; na obszarze więcej niż jednego powiatu wchodzącego w skład województwa; a także jeżeli stan klęski żywiołowej wprowadzono na obszarze więcej niż jednego województwa.

W zakresie swojego kierownictwa starosta podlega wojewodzie: jeżeli stan klęski jest wprowadzony na obszarze więcej niż jednego powiatu wchodzącego w skład województwa; a także jeżeli stan klęski żywiołowej wprowadzono na obszarze więcej niż jednego województwa.

W zakresie swojego kierownictwa wojewoda podlega właściwemu ministrowi: jeżeli stan klęski żywiołowej wprowadzono na obszarze więcej niż jednego województwa.

Mając na uwadze powyższe ustalenia trzeba stwierdzić, że wyjątkowe okoliczności stanu faktycznego jakim jest klęska żywiołowa powodują u ustawodawcy konieczność wsparcia się wartościami jakie daje układ funkcjonalnej podległości i konieczność podporządkowania się wiążącym poleceniom. Oznacza to, że organy samorządu terytorialnego, które w normalnym zwyczajnym porządku konstytucyjnym nie są podporządkowane (podległe) funkcjonalnie organom administracji rządowej i same sobie nawzajem – w stanie klęski żywiołowej znajdują się w opisanych powyżej układach podległości.

Wójt tylko wtedy samodzielnie kieruje działaniami przeciwdziałającymi klęsce żywiołowej jeżeli stan klęski żywiołowej obejmuje jedynie jemu właściwą gminę (miasto na prawach powiatu). Starosta tylko wtedy samodzielnie kieruje jeżeli stan klęski żywiołowej obejmuje jedynie właściwy jemu powiat.

Na szczególne podkreślenie wymaga zarazem fakt, że w razie niezdolności do kierowania lub niewłaściwego kierowania działaniami prowadzonymi w celu zapobieżenia skutkom klęski żywiołowej lub ich usunięcia wojewoda z inicjatywy własnej lub na wniosek starosty może zawiesić uprawnienia kierownicze wójta (burmistrza, prezydenta miasta), w zakresie wiążących poleceń, wniosków o wykonanie czynności niezbędnych w celu zapobieżenia skutkom klęski żywiołowej oraz wyznaczyć pełnomocnika do kierowania tymi działaniami.

Z takich samych przyczyn mogą zostać zawieszona uprawnienia kierownicze starosty (przez wojewodę) i wojewody (przez właściwego ministra). Na marginesie można zauważyć, że nie można wykluczyć w praktyce zawieszenia kompetencji kierowniczych wójta, czy też starosty z przyczyn politycznych. Przesłanki zawieszenia posługują się pojęciami nieoznaczonymi. W mojej ocenie taki akt zawieszenia kompetencji kierowniczych podlega kontroli sądu administracyjnego. To, że ten akt nadzoru jest wydawany w czasie klęski żywiołowej nie ma znaczenia dla ograniczenia kontroli sądowej. Zgodnie z ustawą z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu

²⁶ A także : burmistrz, prezydent miasta niebędącego miastem na prawach powiatu.

przed sądami administracyjnymi ²⁷ kontrola działalności administracji publicznej przez sądy administracyjne obejmuje orzekanie w sprawach skarg na akty nadzoru nad działalnością organów jednostek samorządu terytorialnego (art. 3 § 2 pkt 7).

W zapobieganiu skutkom klęski żywiołowej lub ich usuwaniu uczestniczą: Państwowa Straż Pożarna i inne jednostki ochrony przeciwpożarowej, Policja, Straż Graniczna, Morska Służba Poszukiwania i Ratownictwa, podmioty lecznicze, w tym w szczególności dysponenci jednostek systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne, oraz inne właściwe w tych sprawach państwowe urzędy, agencje, inspekcje, straże i służby (art. 17).

W czasie stanu klęski żywiołowej, jeżeli użycie innych sił i środków jest niemożliwe lub niewystarczające, Minister Obrony Narodowej może przekazać do dyspozycji wojewody, na którego obszarze działania występuje klęska żywiołowa, pododdziały lub oddziały Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, wraz ze skierowaniem ich do wykonywania zadań związanych z zapobieżeniem skutkom klęski żywiołowej lub ich usunięciem. W tym przypadku pododdziały i oddziały Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej pozostają pod dowództwem przełożonych służbowych i wykonują zadania określone przez wojewodę (art. 18).

Zgodnie z konstytucyjną zasadą pomocniczości kierujący działaniami prowadzonymi w celu zapobieżenia skutkom klęski żywiołowej lub ich usunięcia współpracują ze społecznymi organizacjami ratowniczymi, charytatywnymi, stowarzyszeniami, fundacjami oraz innymi podmiotami działającymi na obszarze ich właściwości, a na wniosek lub za zgodą tych podmiotów koordynują ich działalność (art. 19).

V. Zasady działania jednostek samorządu terytorialnego w czasie stanu wyjątkowego

Tak samo jak w stanie klęski żywiołowej, także w przypadku stanu wyjątkowego ustawodawca stwierdza, że w czasie stanu wyjątkowego organy władzy publicznej działają w dotychczasowych strukturach organizacyjnych państwa i w ramach przysługujących im kompetencji, z zastrzeżeniem przepisów ustawy o stanie wyjątkowym (art. 8).

Zgodnie z art. 230 Konstytucji w związku z art. 2 ust. 1 ustawy o stanie wyjątkowym - wprowadzenie stanu wyjątkowego uzasadnia sytuacja szczególnego zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego, w tym spowodowanego działaniami o charakterze terrorystycznym lub działaniami w cyberprzestrzeni, która nie może być usunięta poprzez użycie zwykłych środków konstytucyjnych.

Rodzaj dóbr i wartości podlegających ochronie i gwarancji w czasie stanu wyjątkowego wymagają podczas niego przypisania przez ustawę dodatkowej działalności i aktywności administracji rządowej. Zadania związane z zapobieganiem skutkom stanu wyjątkowego wymagają pewnej sprężystości działania i centralnego sterowania co zapewnia scentralizowana administracja rządowa. W związku z tym na pierwszy plan wysuwają się regulacje dotyczące Prezesa Rady Ministrów i wojewody.

Zgodnie z treścią art. 9 ustawy o stanie wyjątkowym działania przywracające konstytucyjny ustrój państwa, bezpieczeństwo obywateli lub porządek publiczny, a w szczególności koordynację i kontrolę funkcjonowania administracji rządowej i samorządowej wykonują:

1) Prezes Rady Ministrów - w przypadku wprowadzenia stanu wyjątkowego na obszarze większym niż obszar jednego województwa;

2) właściwy wojewoda - w przypadku wprowadzenia stanu wyjątkowego na obszarze lub części obszaru jednego województwa.

Na szczególną uwagę w treści art. 9 ustawy o stanie wyjątkowym zasługuje wypowiedź o kontroli funkcjonowania administracji rządowej i samorządowej. Wydaje się, że między innymi z uwagi na wynik takiej kontroli ustawodawca przewidział w art. 12 ustawy zawieszenie organów samorządu terytorialnego i ustanowienie komisarza rządowego. W związku z tym jeżeli organy gminy, powiatu lub samorządu województwa nie wykazują dostatecznej skuteczności w wykonywaniu zadań publicznych lub w realizacji działań wynikających z przepisów o

²⁷ Dz.U.2024.935 t.j.

wprowadzeniu stanu wyjątkowego, Prezes Rady Ministrów, na wniosek właściwego wojewody, może zawiesić te organy do czasu zniesienia stanu wyjątkowego lub na czas określony i ustanowić w ich miejsce zarząd komisaryczny sprawowany przez komisarza rządowego. Komisarza rządowego powołuje i odwołuje Prezes Rady Ministrów na wniosek wojewody. Komisarz rządowy z dniem powołania przejmuje wykonywanie zadań i kompetencji zawieszonych organów gminy, powiatu lub samorządu województwa. Stan zawieszenia organów gminy, powiatu lub samorządu województwa ustaje z upływem czasu określonego przez Prezesa Rady Ministrów oraz z mocy prawa z dniem zniesienia stanu wyjątkowego.

Z powyższego wynika, że ustawa o stanie wyjątkowym przewiduje dodatkową, „nadzwyczajną” instytucję zawieszenia organów gminy, powiatu lub samorządu województwa kiedy organy te nie wykazują dostatecznej skuteczności w wykonywaniu zadań publicznych lub w realizacji działań wynikających z przepisów o wprowadzeniu stanu wyjątkowego. Oczywiście to rozwiązanie ma dwa aspekty. Z jednej strony stanowi środek umożliwiający Prezesowi Rady Ministrów wyeliminowanie działalności nieskutecznych organów gminy poprzez ich zawieszenie w czasie stanu wyjątkowego. Z drugiej strony przesłanki zawieszenia są dość ogólne, dyskrecyjne i mogą być podstawą działań PRM przede wszystkim o charakterze politycznym a nie prawnym. W mojej ocenie omawiane zawieszenie organów jednostek samorządu terytorialnego podlega kontroli sądów administracyjnych. Ten środek osobowego, personalnego nadzoru wpływa bowiem na zakres samodzielności gminy, powiatu, samorządu województwa a zgodnie z Konstytucją samodzielność samorządu terytorialnego podlega ochronie sądów. To, że środek nadzoru jest stosowany w stanie wyjątkowym nie wpływa na zasady sądowej kontroli działalności administracji publicznej.

Należy też zauważyć, że ustawa o stanie wyjątkowym reguluje zgodnie z zasadą proporcjonalności działania władzy publicznej użycie lub wykorzystanie broni palnej przez Policję w czasie stanu wyjątkowego (art. 10a) oraz użycie oddziałów i pododdziałów Sił Zbrojnych RP w czasie stanu wyjątkowego jeżeli dotychczas zastosowane siły i środki zostały wyczerpane (art. 11). Z perspektywy interesów prawnych wspólnot akademickich warto podkreślić, że w czasie stanu wyjątkowego organy porządku i bezpieczeństwa publicznego mogą w celu przywrócenia porządku publicznego wkroczyć na teren szkoły wyższej bez wezwania przez rektora, którego należy niezwłocznie o tym zawiadomić (art. 13).

Decyzje wydane przez organy władzy publicznej na podstawie niniejszej ustawy lub przepisów wykonawczych podlegają natychmiastowemu wykonaniu. Przepisy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji stosuje się odpowiednio (art. 14).

VI. Zasady działania jednostek samorządu terytorialnego w czasie stanu wojennego

W myśl art. 229 Konstytucji RP w zw. z art. 2 ustawy o stanie wojennym w razie zewnętrznego zagrożenia państwa, w tym spowodowanego działaniami o charakterze terrorystycznym lub działaniami w cyberprzestrzeni, zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umowy międzynarodowej wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji, Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej może, na wniosek Rady Ministrów, wprowadzić stan wojenny na części albo na całym terytorium państwa.

Przez zewnętrzne zagrożenie państwa w ustawie rozumie się celowe działania, godzące w niepodległość, niepodzielność terytorium, ważny interes gospodarczy Rzeczypospolitej Polskiej lub zmierzające do uniemożliwienia albo poważnego zakłócenia normalnego funkcjonowania państwa, podejmowane przez zewnętrzne w stosunku do niej podmioty.

W czasie stanu wojennego organy władzy publicznej działają w dotychczasowych strukturach organizacyjnych państwa i w ramach przysługujących im kompetencji, z zastrzeżeniem przepisów niniejszej ustawy (art. 9).

Z uwagi na wyjątkowy charakter stanu faktycznego uzasadniającego wprowadzenie stanu wojennego zasadnicze kompetencje w tym stanie nadzwyczajnym wojennym zostały przyporządkowane Prezydentowi RP, Radzie Ministrów, Ministrowi Obrony Narodowej i wojewodzie.

Z punktu widzenia zasad funkcjonowania samorządu terytorialnego w czasie stanu wojennego interesujące są wybrane dla tego zagadnienia kompetencje w czasie stanu wojennego:

- Prezydenta R P a w szczególności: postanowienie, na wniosek Rady Ministrów, o przejściu organów władzy publicznej na określone stanowiska kierowania;

- Rady Ministrów²⁸ a w szczególności: 1) zarządzenie uruchomienia systemu kierowania obroną państwa; 2) zarządzenie przejścia na wojenne, określone w odrębnych przepisach, zasady działania organów władzy publicznej; 3) określenie, na wniosek Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych, zasad działania organów władzy publicznej w strefie bezpośrednich działań wojennych; 4) możliwość zawieszenia funkcjonowania organów władzy publicznej w strefie bezpośrednich działań wojennych; 5) możliwość przekazania organom wojskowym określonych kompetencje organów władzy publicznej w strefie bezpośrednich działań wojennych;

- Ministra Obrony Narodowej a w szczególności: 1) dokonywanie oceny zagrożeń wojennych i możliwości obronnych oraz przedstawianie właściwym organom propozycji dotyczących obrony państwa; 2) koordynowanie realizację zadań organów administracji rządowej i jednostek samorządu terytorialnego wynikających z zadań dotyczących obrony państwa; 3) przedstawianie właściwym organom potrzeby w zakresie świadczeń organów państwowych i jednostek samorządu terytorialnego, przedsiębiorców i innych jednostek organizacyjnych oraz osób fizycznych, na rzecz Sił Zbrojnych i obrony państwa; 4) sprawowanie ogólnego nadzoru nad realizacją zadań obronnych wykonywanych przez organy administracji rządowej i jednostki samorządu terytorialnego;

- wojewody a szczególności : 1) kierowanie realizacją zadań obronnych i obroną cywilną na terenie województwa, 2) określanie zadań wynikających z przepisów stanu wojennego; 3) koordynacja i kontrola działalności organów władzy publicznej, przedsiębiorców oraz innych jednostek organizacyjnych działających na obszarze województwa; 6) możliwość nakładania zadań i nakazywanie jednostkom samorządu terytorialnego dokonywania określonych wydatków, na zasadach określonych w odrębnych przepisach.

Podczas wykonywania powyższych kompetencji - wojewodzie są podporządkowane wszystkie jednostki organizacyjne administracji rządowej i samorządowej działające na obszarze województwa oraz inne siły i środki wydzielone do jego dyspozycji i skierowane do wykonywania zadań związanych z obroną państwa i województwa, a także związanych z obroną cywilną.

Podobnie jak ustawa o stanie wyjątkowym także w ustawa o stanie wojennym przewiduje zawieszenie organów samorządu terytorialnego i ustanowienie komisarza rządowego (art.14) . W związku z tym, jeżeli organy gminy, powiatu lub samorządu województwa nie wykazują dostatecznej skuteczności w wykonywaniu zadań publicznych lub w realizacji działań wynikających z przepisów o wprowadzeniu stanu wojennego, Prezes Rady Ministrów, na wniosek właściwego wojewody, może zawiesić te organy do czasu zniesienia stanu wojennego lub na czas określony i ustanowić w ich miejsce zarząd komisaryczny sprawowany przez komisarza rządowego. Komisarza rządowego powołuje i odwołuje Prezes Rady Ministrów na wniosek wojewody. Komisarz rządowy z dniem powołania przejmuje wykonywanie zadań i kompetencji zawieszonych organów gminy, powiatu lub samorządu województwa. Stan zawieszenia organów gminy, powiatu lub samorządu województwa ustaje z upływem czasu określonego przez Prezesa Rady Ministrów oraz z mocy prawa z dniem zniesienia stanu wojennego. Także i ten środek nadzoru jest zaskarżalny do sądu administracyjnego.

Decyzje wydane przez organy władzy publicznej na podstawie niniejszej ustawy lub przepisów wykonawczych podlegają natychmiastowemu wykonaniu. Przepisy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji stosuje się odpowiednio.

Analiza przepisów ustawy o stanie wojennym wskazuje, że w tym przypadku ustawodawca nastawia się na dodatkowe wartości jakie wynikają z funkcjonowania scentralizowanej administracji rządowej - ponieważ to organy tej administracji zostały wyposażone przede wszystkim w dodatkowe kompetencje umożliwiające im kierowanie działaniem w stanie

²⁸ Jeżeli w czasie stanu wojennego Rada Ministrów nie może zebrać się na posiedzenie, konstytucyjne kompetencje Rady Ministrów wykonuje Prezes Rady Ministrów.

wojennym. Jednocześnie ustawodawca przewidział „mechanizmy obronne” (zawieszenie organów jednostek samorządu terytorialnego przez Prezesa Rady Ministrów) na wypadek nieskutecznego wykonywania zadań publicznych lub nieskuteczności realizacji działań wynikających z przepisów o wprowadzeniu stanu wojennego. Została także wprowadzona funkcjonalna podległość organów jednostek samorządu terytorialnego właściwym organom administracji rządowej. Istnieje pewna obawa przed politycznym nadużyciem tych kompetencji wobec samorządu terytorialnego a trzeba tutaj podkreślić, że pojedynczy człowiek czuje najbliższą więź jednak z samorządem terytorialnym, ze wspólnotą mieszkańców. Na szczególną uwagę zasługują kompetencja Rady Ministrów w przedmiocie zawieszenia funkcjonowania organów władzy publicznej w strefie bezpośrednich działań wojennych; a także możliwość przekazania organom wojskowym określonych kompetencji organów władzy publicznej w strefie bezpośrednich działań wojennych. Takie rozwiązanie odpowiada potrzebom chwili ale jest działaniem nadzwyczajnym.

Słowa klucze: stan nadzwyczajny, stan wojenny, stan wyjątkowy, stan klęski żywiołowej, wójt, starosta, wojewoda, Rada Ministrów, Prezes Rady Ministrów, Prezydent RP, Minister Obrony Narodowej, minister, zasady działania organów samorządu terytorialnego, mechanizm wprowadzenia stanu nadzwyczajnego.

Abstrakt

Artykuł prezentuje na początku zasady funkcjonowania polskiego samorządu terytorialnego w zwyczajnym porządku konstytucyjnym. Następnie - dla porównania - wskazuje jak się te zasady zmieniają w przypadku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego w postaci: stanu wojennego, stanu wyjątkowego i stanu klęski żywiołowej. Okazuje się, że dla potrzeb tych stanów jako szczególnych reżimów prawnych - ustawodawca wprowadził dodatkowe środki nadzoru nad działalnością organów samorządu terytorialnego oraz przewidział pewne nie istniejące w zwyczajnym porządku prawnym układy podległości, w których te organy znajdują się między sobą na linii wójt - starosta; a także na linii organy samorządu - organy scentralizowanej administracji rządowej.

Krzysztof ECKHARDT

dr hab. prof. WSPiA Rzeszowskiej Szkoły Wyższej
Katedra Prawa Konstytucyjnego i Stosunków Międzynarodowych
Wyższej Szkoły Prawa i Administracji Rzeszowskiej Szkoły Wyższej

STAN WOJNY I STAN WOJENNY W REGULACJACH KONSTYTUCYJNYCH PAŃSTW EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ²⁹

Agresja Rosji na Ukrainę, niestety kolejny raz, skierowała uwagę naukowców na wojnę jako problem badawczy. Jest ona przedmiotem zainteresowania wielu dziedzin i dyscyplin naukowych, głównie nauk technicznych ale także politologów, socjologów czy ekonomistów. Moim zdaniem warto spojrzeć na wojnę także jako na przedmiot regulacji konstytucyjnych.

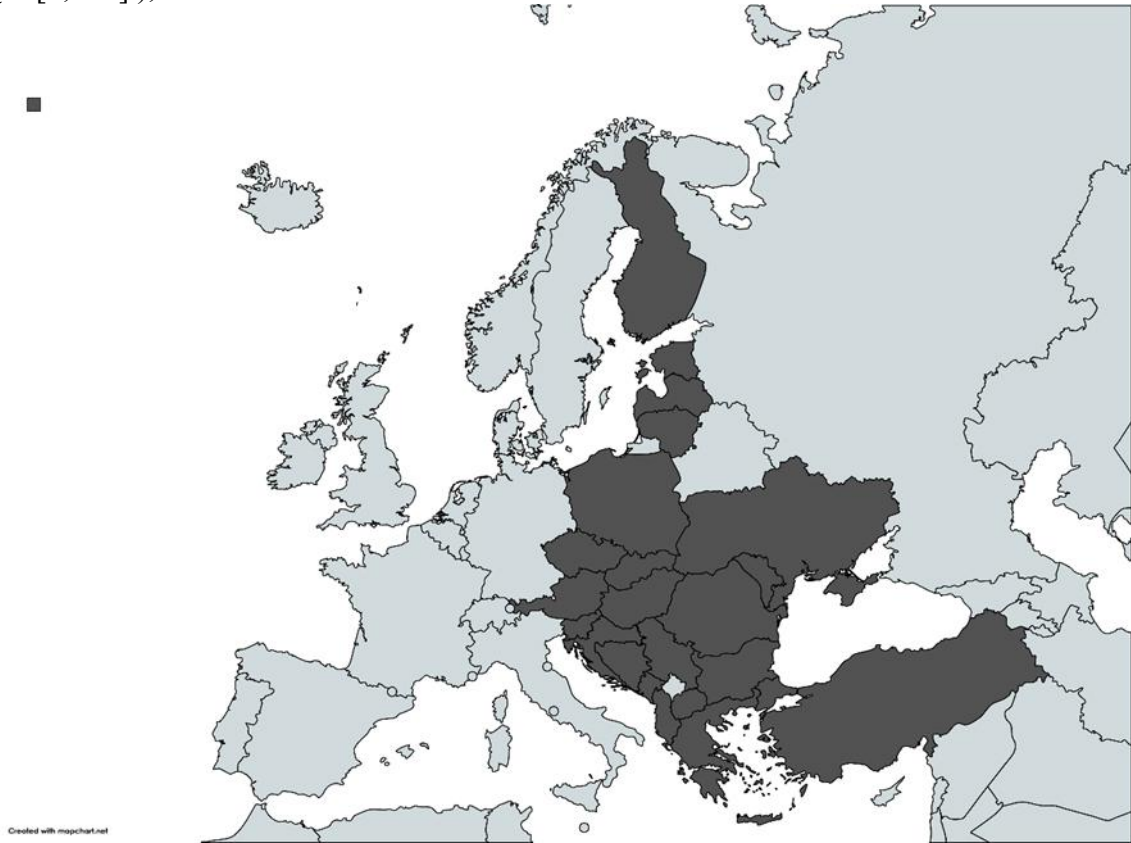
Jednym z problemów w tym zakresie jest konstytucyjne rozróżnienie instytucji stanu wojny i stanu wojennego oraz wyodrębnienie ich przesłanek.

Przedmiotem mojej analizy są odpowiednie postanowienia wybranych konstytucji państw Europy Środkowo-Wschodniej jako tych, które ze względu na położenie geograficzne najbliższe są wydarzeniom zapoczątkowanym agresją z 24 lutego 2021 roku.

Określenie „Europa Środkowo-Wschodnia” bardzo mocno upowszechniło się po przemianach politycznych z 1989r. ale w dalszym ciągu w nauce brakuje jednolitości poglądów na temat jego zasięgu terytorialnego [1,51-78; 2,23-35; 8,11-20]. Najszerza interpretacja tego określenia obejmuje: Finlandię, Estonię, Łotwę, Litwę, Polskę, Czechy Słowację, Węgry, Austrię, Rumunię, Białoruś, Ukrainę, Mołdawię, Słowenię, Chorwację, Serbię, Bośnię i Hercegowinę, Czarnogórę,

²⁹ Tekst wykorzystuje ustalenia opisane przeze mnie w publikacji *Війна як об'єкт конституційного регулювання. Зауваження у світлі положень конституцій країн Центральної та Східної Європи* (w:) P.Stetsyuk K.Eckhardt, red., *Вплив війни на систему управління. Роздуми в контексті збройної агресії Російської Федерації проти України*, Rzeszów 2023 s. 216-247.

Macedonię, Albanię, Bułgarię oraz Grecję i Turcję [10,8]. Spośród tych wszystkich państw nie ma sensu zajmować się Białorusią. W obecnej sytuacji politycznej jej Konstytucja odpowiada charakterystyce „konstytucji fikcyjnej” sformułowanej w połowie XIX wieku przez Ferdynanda Lassalle’a, bowiem „pozostaje w sprzeczności z konstytucją rzeczywistą, z rzeczywistym stosunkiem sił” [7,108] w tym państwie (zdaniem Lassalle’a : „A gdzie raz taka sprzeczność zaistnieje, konstytucja pisana zawsze jest wtedy beznadziejnie stracona; ani Bóg, ani wrzask nic już nie pomogą!” [7,108]),

Kolorem ciemniejszym zaznaczono państwa, o których wyżej mowa.

W konstytucjach wskazanych państw przesłanki wypowiedzenia wojny albo wprowadzenia stanu wojny czy stanu wojennego nie są jednolicie wskazywane. W Polsce stan wojny i stan wojenny to dwie różne instytucje prawne mające różne podstawy konstytucyjne. „Stan wojenny nie jest traktowany przez normodawcę jako wewnętrzny przejaw stanu wojny lub jako jego substytut, i na odwrót” [4,182]. W literaturze przedstawiane są różne możliwe relacje pomiędzy nimi [5,152]. Zwraca się także uwagę, iż w przypadku, gdy mamy do czynienia ze zbrojną napaścią na terytorium Rzeczypospolitej: „stan wojny i stan wojenny (w zakresie możliwości ich wprowadzenia) stają się niebezpiecznie bliskie (...) Konstytucja RP nie precyzuje, kiedy zbrojna napaść na terytorium RP, będąca przesłanką jednego i drugiego stanu, będzie skutkowałą wprowadzeniem odpowiednio stanu wojny, a kiedy stanu wojennego. Stan wojny jest takim stanem prawnym i faktycznym, który wprowadzany jest w celu wywołania określonych skutków na arenie międzynarodowej, a nie wewnątrz państwa. Natomiast stan wojenny jako jeden ze stanów nadzwyczajnych ma przeciwdziałać zagrożeniu ukierunkowanemu na funkcjonowanie państwa.” [3,74-75]. Z tego powodu „w razie zbrojnej napaści, dla wywołania skutków prawnomiędzynarodowych i zagwarantowania bezpieczeństwa narodowego, należy wprowadzić stan wojenny oraz zdecydować o stanie wojny” [3,76].

Rozwiązania stosowane w konstytucjach innych państw Europy Środkowo-Wschodniej nie zawsze prowadzą do takiego dualizmu. Często ustrojodawcy albo uznają, iż wprowadzenie stanu wojny (wypowiedzenie wojny) skutkuje także wewnątrz państwa albo, że wprowadzenie stanu wojennego skutkuje także w sferze międzynarodowej. Na przykład w Konstytucji Austrii nie ma ani określenia „stan wojny” ani „stan wojenny”, w Konstytucji Bułgarii są oba, w Konstytucja Czech tylko „stan wojenny”. Biorąc pod uwagę tę niejednorodność konstytucyjnych regulacji dalsza

analiza będzie prowadzona z uwzględnieniem używania przez ustawy zasadnicze obu tych określeń, przy czym, dla uproszczenia, wtedy gdy nie odwołuje się bezpośrednio do sformułowań konstytucyjnych będę pisał o „stanie wojny”.

Wracając do przesłanek wypowiedzenia wojny albo wprowadzenia stanu wojny czy stanu wojennego: w Bułgarii stan wojny ogłaszany jest „w razie zbrojnej napaści na kraj lub konieczności natychmiastowego wypełnienia zobowiązań międzynarodowych” (art. 100 ust. 5 Konstytucji); w Czechach stan wojenny wprowadzany jest „w razie napaści na Republikę Czeską lub konieczności wypełniania zobowiązań o wspólnej obronie przeciw napaści, wynikającej z umów międzynarodowych (art. 43 ust.1 Konstytucji); w Estonii stan wojenny wprowadza się i ogłasza mobilizację „w razie zbrojnej napaści skierowanej przeciwko Estonii” (art. 78 ust. 18 oraz art. 128 Konstytucji); na Litwie prezydent „w razie zbrojnej napaści zagrażającej suwerenności państwa lub integralności jego terytorium, podejmuje decyzje w sprawach obrony przed zbrojną agresją, wprowadzenia stanu wojennego oraz ogłoszenia mobilizacji” (art. 84 ust.16 Konstytucji); litewski Seimas wprowadza stan wojenny „w razie konieczności obrony Ojczyzny lub wypełnienia międzynarodowych zobowiązań Państwa Litewskiego” (art. 142 Konstytucji); na Łotwie „Prezydent Państwa ma prawo do podjęcia niezbędnych kroków obrony wojskowej, jeżeli inne państwo wypowie wojnę Łotwie lub nieprzyjaciel naruszy granice Łotwy” (art. 44 Konstytucji); Prezydent Mołdawii ogłasza stan wojny „w przypadku zbrojnej napaści na kraj” (art. 87 ust.3 Konstytucji); Rada Narodowa Republiki Słowacji podejmuje uchwałę o wypowiedzeniu wojny „jeżeli Republika Słowacka zostanie napadnięta albo gdy wynika to z umów międzynarodowych o wspólnej obronie przed napaścią” (art. 86 pkt k Konstytucji).

Pojęcie wojny co do zasady jest traktowane przez współczesny konstytucjonalizm jako jedno z pojęć zastanych. Jest ono definiowane przez doktrynę ale żaden ustrojodawca nie zdecydował się na jego opisanie w ustawie zasadniczej.

Z przytoczonych przykładów wynika jednak, iż wojna w rozumieniu konstytucyjnym wiąże się przede wszystkim ze zbrojną napaścią na państwo. Termin „zbrojna napaść” natomiast wciąż nie jest zdefiniowany w wiążącym akcie prawa międzynarodowego chociaż doktryna od wielu lat zajmuje się tym problemem, a wyrażane w niej poglądy ewoluują w ślad za permanentną ewolucją charakteru konfliktów zbrojnych [6,35-49]. Przede wszystkim nie ma do końca zgody, czy pojęcia „zbrojna napaść” i „agresja” są synonimami. Jeżeli przyjąć, iż zbrojna napaść to tyle, co agresja, za punkt odniesienia dla jej definicji należy uznać Rezolucję 3314 (XXIX) w sprawie definicji agresji przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 14 grudnia 1974r.

Reasumując; po pierwsze, do dzisiaj doktryna nie zdołała wypracować w pełni obiektywnych kryteriów pozwalających bez wątpliwości zdefiniować pojęcia „wojna”, „zbrojna napaść” czy „agresja” stąd też brak definicji konstytucyjnych tych terminów w ustawach zasadniczych omawianych państw; po drugie dualizm instytucji stanu wojny i stanu wojennego nie jest w nich zjawiskiem powszechnym.

WYKAZ WYKORZYSTANYCH ŹRÓDEŁ

1. Baluk W., Europa Środkowa i Wschodnia w okresie poszukiwania własnej tożsamości politycznej oraz zmian systemowych, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 17 (2019), z. 1.
2. Czarnocki A, Europa Środkowa, Europa Środkowowschodnia – geopolityczne a historyczno-kulturowe rozumienie pojęć, “Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia” 1994, nr 1.
3. Czuryk M., Podstawy prawne bezpieczeństwa narodowego w stanie kryzysu i wojny. Stan kryzysu i wojny – zagadnienia ogólne, „Roczniki Nauk Społecznych” 2013 nr 3
4. Dzimińska-Mosio M., Instytucja stanów nadzwyczajnych a stan wojenny, „Przegląd Policyjny” 2016 nr 3.
5. Kęsoń T.J., Stan wojny a stan wojenny – zagadnienia formalno-prawne, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2014, vol. 8, nr 2.

6. Kołodziejczak M., Zewnętrzne zagrożenie państwa i napaść zbrojna w ujęciu prawa międzynarodowego i krajowego. Aspekty materialne i formalne -zarys metodologiczny, „Wiedza Obronna” 2021 nr 4.
7. Lassalle F., O istocie konstytucji, Warszawa 1960.
8. Winnicki Z. J., Europa Środkowa czy Europa Środkowo-Wschodnia? Europejskie kręgi cywilizacyjne, „Wschodnioznawstwo” 2017 nr 11 s. 11-20.
9. Znamierowska-Rak E., Pojęcie i tożsamość Europy Środkowo Wschodniej w historiografii makroregionu i opinii elit zachodu, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” Tom 45 (2010).

Igor КОПОТУН

доктор юридичних наук, професор,
проректор з міжнародних зв'язків
Академії ГУСПОЛ

РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАГАЛЬНОЇ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ

Міжнародне право визначається як система юридичних норм, які регулюють міжнародні відносини з метою забезпечення миру, прав людини, співробітництва, а також рішення і правові засоби їх застосування, прийняті повноважними суб'єктами для реалізації спільних інтересів. Відтак міжнародне право – це, передусім, право співробітництва, яке має налагоджувати діалог між державами. Міжнародне гуманітарне право є однією з найважливіших галузей міжнародного публічного права, яке забезпечує існування мільйонів людей, оскільки його метою є захист людей і майна у разі збройного конфлікту.

Поняття міжнародного збройного конфлікту закріплено у статті 2 Женевських конвенцій 1949 року. Ним є всі випадки оголошення війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що виникає між двома чи декількома державами, навіть у випадку, коли одна з них не визнає стану війни [1].

Зауважимо, що термін «збройний конфлікт» дещо ширший за обсягом, ніж термін «війна». Це підтверджується вищезгаданою статтею 2, за якою норми цих документів застосовуються не тільки у випадку оголошення війни, але й щодо будь-якого іншого збройного конфлікту. Згідно класичного міжнародного права «війна» вимагає наявності цілого ряду міжнародно-правових критеріїв, зокрема вона має бути оголошена, наслідком чого, зазвичай, є розрив дипломатичних відносин і припинення дії двосторонніх міжнародних договорів між воюючими сторонами.

Проблема полягає в тому, що протягом останніх десятиліть, після заборони застосування сили і погрози силою у статті 2 (4) Статуту ООН, держави воюють без оголошення війни, зберігаючи при цьому дипломатичні й договірні відносини. Ніхто не хоче оголошувати війну, одразу на весь світ заявляти, що ти агресор і нести за це міжнародно-правову відповідальність. Навіть тоді, коли держава захищається від вторгнення, вона доволі часто навіть не визнає стану війни поміж нею і агресором. Безумовно, наслідком цього стало закріплення у Женевських Конвенціях терміну «збройний конфлікт» і поступовий відхід від застосування терміну «війна» у документах міжнародного гуманітарного права, залишивши його *jus ad bellum*.

Варто зауважити, що будь-яка можливість існування збройного конфлікту призводить до загрози стабільності колективної безпеки. Колективна безпека – це підхід до миру, який передбачає угоду, за якою держави погоджуються вживати колективних дій проти будь-якої держави-агресорки. Залишаючи осторонь проблеми врегулювання суперечок, дотримання закону чи задоволення справедливості, держава-жертва збройної агресії зосереджується на попередженні насильства шляхом залучення надзвичайно переважних міжнародних сил проти будь-якого агресора. Згідно з угодою про колективну безпеку, агресор проти будь-якої

однієї держави вважається агресором проти всіх інших держав, які спільно діють задля відсічі агресору. Механізми колективної безпеки завжди вважалися глобальними за масштабом, це фактично визначальна характеристика, яка відрізняє їх від регіональних альянсів, таких як Організація Північноатлантичного договору. І Ліга Націй, і Організація Об'єднаних Націй були засновані на принципі колективної безпеки.

Колективна безпека відрізняється від системи колективної оборони, яка є альянсом за участю регіональних система захисту. Угода про колективну оборону укладається групою країн, які мають спільне уявлення про загрозу їхній безпеці з боку спільного ворога. Статут ООН (далі – Статут) – є основоположним документом ООН. Статут включає систему колективної безпеки, яка розроблена для подолання міжнародної кризи внаслідок війни чи агресії або загрози війни чи агресії в будь-якій частині міжнародної системи. Водночас, Статут ООН є інструментом міжнародного права, і держави-члени ООН зобов'язані дотримуватися його. Статут ООН кодифікує основні принципи міжнародних відносин, від суверенної рівності держав до заборони застосування сили в міжнародних відносинах.

Система колективної безпеки ООН базується на взаємодоповнюючому характері двох фундаментальних структурних критеріїв, а саме: а) світ має сприйматися усіма учасниками системи як неподільне ціле; б) агресор має бути ідентифікованим [2, с. 74].

Проте, ні Ліга Націй, ні Організація Об'єднаних Націй не змогли успішно застосувати принцип запобігання агресії через конфлікт інтересів між державами, особливо між «великими» державами. Наявність таких конфліктів фактично було визнано в інституціоналізованих домовленостях цих світових організацій. Згідно Пакту Ліги Націй відповідь на агресію залишалася на вирішення держав-членів (стаття 16, пункт 3, зі змінами) Тлумачними постановами, прийнятими в 1921 р.); відповідно до Статуту ООН будь-який постійний член Ради Безпеки може накладати вето на колективні дії (стаття 27, пункт 3)[3, с. 126].

Разом з ООН існують й інші впливові міжнародні організації, які мають багато різних механізмів для вирішення або зменшення негативного впливу збройних конфліктів відповідно до міжнародного права, зокрема Організація з безпеки та співробітництва у Європі (далі – ОБСЄ), Європейський союз (далі – ЄС), Організація Північноатлантичного Договору (далі – НАТО), Рада Європи (далі – РЄ) та Міжнародний Комітет Червоного Хреста (далі – МКЧХ).

Організація з безпеки і співробітництва у Європі (ОБСЄ) – це міжурядова організація, до сфери діяльності якої входить політичний діалог з широкого кола питань безпеки та платформа спільних дій для покращення життя людей і громад. Підхід до безпеки ОБСЄ охоплює військово-політичний, економічний, екологічний і гуманітарний виміри, а також допомагає подолати розбіжності та побудувати довіру між державами шляхом співпраці у попередженні конфліктів, врегулюванні криз і відновленні після конфліктів. ОБСЄ займається питаннями щодо контролю над озброєннями, запобігання тероризму, енергетичної безпеки, запобігання торгівлі людьми, поширенню демократії, додержання свободи ЗМІ та питаннями дотримання прав національних меншин. ОБСЄ декламує, що демократичний контроль за сферою безпеки вважається важливим елементом стабільності та безпеки [3, с. 119].

Метою створення та діяльності ЄС як організації, заснованою після Другої Світової війни полягає в сприянні економічній співпраці, а значить, уникнення конфліктів. Людська гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство права і дотримання прав людини є фундаментальними цінностями ЄС. Також ЄС як організація бере активну участь у заходах з реформування сфери безпеки, розроблених міжнародними організаціями. Крім того, країни-учасниці в силу свого членства і за власної волі беруть участь у численних ініціативах з реформування сфери безпеки, що здійснюються спільно з міжнародними організаціями. Відтак ЄС відіграє важливу роль у зусиллях ОБСЄ, Організації економічного співробітництва та розвитку, ООН, НАТО і Ради Європи з розробки норм і кращих практик демократичного урядування сектором безпеки [4, с. 38].

Функція НАТО у реформуванні сфери безпеки визначається процесом підготовки країн до членства та їх інтеграції до структур Альянсу після вступу. У НАТО демократичне керівництво сферою безпеки зробили одним з головних завдань для держав при розширенні. Питання реформування сфери безпеки також включають у себе миротворчу діяльність Альянсу. Окрім того, НАТО приділяє все більше уваги реформуванню сил безпеки у таких країнах, як Україна [5, с. 86].

Рада Європи (виправив, оскільки спрацьовують гіперпосилання) одна з тих міжнародних організацій, яка створена для підтримки демократії та захисту прав людини і верховенства права у Європі.

Діяльність РЄ з урядування безпекою охоплює різні питання, в тому числі розбудову можливостей, слідчі та судові процедури, а також дорадчі та навчальні задачі.

Важливою сферою дій РЄ є встановлення стандартів сфери безпеки. Крім того, РЄ забезпечує підзвітність діяльності сектору безпеки країн-учасниць і виконує важливу юридичну функцію, коли йдеться про порушення прав людини.

Що стосується запобігання збройним конфліктам, то МКЧХ не може відігравати роль у політичних переговорах, спрямованих на уникнення загрозливого збройного конфлікту, але іноді організація може зробити ефективний внесок через превентивну гуманітарну дипломатію, свої добрі послуги та інноваційне використання власної ролі як нейтральний посередник. МКЧХ зобов'язується докладати всіх зусиль, які можуть сприяти запобіганню або врегулюванню можливих збройних конфліктів, перебуває у постійному та взаємному контакті з ООН в рамках її гуманітарної місії, а також брати участь у будь-яких відповідних заходах, спрямованих на досягнення цієї мети, за згодою із зацікавленими державами [6, с. 19].

Так само МКЧХ виконує функції помічника і робить усе можливе, щоб допомогти ворогуючим сторонам відновити контакт або для вирішення гуманітарних проблем, викликаних конфліктом, або для пошуку політичного вирішення. Здатність МКЧХ запобігати збройним конфліктам на ранніх стадіях є обмеженою, хоча він може багато зробити для створення атмосфери поваги до людей через свою просвітницьку роботу та зусилля з утвердження людської гідності.

Важливо зауважити, що під час збройних конфліктів сторони зазвичай звинувачують одна одну в порушеннях норм міжнародного гуманітарного права, передусім, для досягнення політичних, психологічних, пропагандистських чи інших цілей. Зокрема, вони можуть обмінюватись взаємними звинуваченнями з приводу того, як кожна з них тлумачить або застосовує міжнародно-правові норми. На наш погляд, ефективні розслідування повинні мати вирішальне значення для переконливого реагування на такі заяви. Вони також можуть знизити ризик того, що сторони почнуть скоювати дедалі більше нових правопорушень, посиляючись на поведінку противника з метою виправдання своїх дій.

Отже, міжнародне право через наявні норми зробило можливим створення міжнародних організацій, які мають відігравати значну роль у досягненні глобальної безпеки, у тому числі і у запобіганні воєн. Згідно з п. 4 ст. 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй міжнародні відносини повинні ґрунтуватися на утриманні від загрози силою або її застосування, застосування або загрози силою проти політичної незалежності будь-якої держави, застосування або загрози силою в будь-який спосіб. Це означає, що всі держави-члени Організації Об'єднаних Націй повинні утримуватися від загрози силою або її застосування як засобу вирішення міжнародних суперечок, тим самим збільшуючи шанси на досягнення світового миру та безпеки. Одним із фундаментальних принципів сучасного міжнародного права є принцип мирного вирішення міжнародних спорів. Механізм мирного врегулювання спорів розвивався, щоб прийняти конкретну формулу в Розділі VI Статуту ООН і стати невід'ємною частиною глобальної системи безпеки. Глобальна безпека базується не лише на стримуванні агресії, але й на спеціальному механізмі запобігання, встановленому міжнародним правом, який вимагає від сторін будь-якого конфлікту, який

може загрозувати підтримці міжнародного миру та безпеки, або намагається вирішити його шляхом переговорів, посередництва, арбітражу та судового врегулювання [8, с. 40].

Ще однією складовою права міжнародної безпеки є створення заходів по придушенню агресії. Основним завданням глобальної безпеки є мобілізація сил держав-членів ООН для придушення агресії за допомогою колективних рішень, починаючи від тимчасових заходів і закінчуючи рішучими примусовими заходами – з використанням збройних сил. Коли Рада Безпеки ООН визнає, що існує загроза миру, його порушення або наявний акт агресії, вона має право, користуючись широкими повноваженнями, прийняти резолюцію з описом розглянутого нею питання [9, с. 103].

Також ефективним механізмом забезпечення міжнародного миру є постконфліктне облаштування постраждалих територій та урядових приміщень. Цю нову місію РБ впровадила після завершення «холодної війни», сили ООН займаються облаштуванням постраждалих територій та місць розташування органів самоврядування. Це є здебільшого превентивний механізм, а ніж силовий.

Таким чином, забезпечення миру та міжнародної безпеки значною мірою залежить від всеохоплюючого впливу та розвитку міжнародного гуманітарного права, яке об'єктивно сприяє єдності різних держав і народів, створенню універсального міжнародного правового порядку, в рамках якого здійснюється захист прав, свобод і інтересів людини, об'єктів культурної і природної спадщини та інших цивільних об'єктів, регламентація відносин, пов'язаних із застосуванням засобів і методів ведення збройної боротьби, утворення ефективної міжнародної системи протидії порушенням норм і принципів міжнародного гуманітарного права. У сучасному світі міжнародне гуманітарне право стало унікальним правовим феноменом та набуло найбільш універсальної інституційно-правової природи.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можемо зробити висновок, що збройний конфлікт негативно впливає на розвиток будь-якого суспільства та держави. У такому випадку ключове значення міжнародного права загалом, і міжнародного гуманітарного права зокрема, полягає у тому, що його норми обмежують право сторін конфлікту на вибір засобів і методів ведення війни, які можуть вбити мільйони людей у разі спроби їх застосування через технологічний і науковий розвиток, пов'язаний із виробництвом засобів ведення війни. Міжнародна безпека виступає потужним інструментом забезпечення національної безпеки держави та одночасно дієвим механізмом беззбройного захисту у разі будь-якого виду акту агресії. Одночасно, система колективної безпеки вимагає від демократичних країн, які є її членами, бажання тіснішої взаємної співпраці, наприклад, втручання за межами їхніх територій, що може вплинути на їхній спільний мир і безпеку. Як співтовариства безпеки, НАТО та ЄС створили такі організації, які сприяють денационалізації політики безпеки та враховують потреби цілих регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : прийнята і підписана 02.08.1949 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 11.08.2022).
2. Примуш Р. Б. Система колективної безпеки як основа національної та міжнародної безпеки. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 5-6. С. 71–75.
3. Dr. Derar Fares Masoud. The Effectiveness of International Law in Resolving International Armed Conflicts. Journal of Law, Policy and Globalization. Vol. 91, 2019. P. 117–129.
4. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти : навчальний посібник. Київ : Видавництво «ФОРМ Голембовська О.О.», 2018. 208 с.
5. Гбур З. В. Роль НАТО як оборонного союзу в безпеці Європи. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 9-10. С. 84–91.
6. Гнатовський М. М., Короткий Т. Р., Хендель Н. В. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів. 2-ге вид., доповн. Одеса : Фенікс, 2015. 92 с.

7. Важна К. А. Концепція кримінальної відповідальності держави: можливість реалізації в сучасному міжнародному праві : монографія. Київ : Ліра-К, 2017. 292 с.
8. Войціховський, А. В. Міжнародне право : підручник. Х. : ХНУВС, 2020. 544 с. 9. Денисенко С. І. Проблеми застосування норм міжнародного гуманітарного права в сучасних збройних конфліктах. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 19–20 травня 2022 р. Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 103-107.

Тетяна СИДОРУК

докторка політичних наук, професорка,
завідувачка кафедри міжнародних відносин
Національного університету «Острозька академія»

СТРАТЕГІЯ ПЕРЕМОГИ УКРАЇНИ ЯК ШЛЯХ ДО ВІДНОВЛЕННЯ МИРУ І БЕЗПЕКИ В ЄВРОПІ

Україна прагне завершити війну на вигідних умовах, принаймні, уникнути неприйнятної врегулювання, яке передбачало б обмеження її суверенітету, визнання територіальних втрат чи неминучість відновлення конфлікту. У 2023 році Київ сподівався отримати необхідні важелі впливу, прорвавши російські лінії на Півдні та загрожуючи Криму. Але в літньому наступі Україні не вистачило ресурсів, військ і тактики, щоб здолати добре підготовлену російську оборону та досягнути вирішальної перемоги. Після цього Київ і Вашингтон не мають єдиного бачення, як успішно завершити війну на вигідних умовах. Протягом більшої частини 2024 року Захід підтримував Україну зброєю і фінансами без чіткого пояснення власних цілей. Низка різних зусиль України (спроби стабілізації лінії фронту, перемоги на морі, удари по цілях углибині Росії, включаючи нафтопереробні заводи, склади боєприпасів і авіабази, вторгнення у Курську область) не виглядали як стратегія. Відсутність узгодженої візії між Україною та її західними партнерами створює ризики для подальшої ефективної боротьби проти ворога і майбутньої підтримки Києва.

Хоча після майже трьох років повномасштабної війни Україна перебуває у кращому становищі, ніж багато хто очікував на початку, сприятливий фінал далеко не гарантований. За понад два з половиною роки Москва не здолала Київ, але він не отримав і не набув достатніх інструментів для перемоги. Українська армія страждає від нестачі боєприпасів і живої сили на східному фронті, де ворог повільно, але стабільно просувається. Наступ у Курській області, який розпочався 6 серпня 2024 року, на деякий час змінив похмурий наратив про негативну траєкторію війни, але він не відвернув значні російські сили зі східних регіонів України, і залишається незрозумілим, чи українські лідери зможуть перетворити його на стратегічні чи політичні досягнення. Нинішня тривала війна на виснаження – це у кращому випадку надзвичайно повільний шлях до перемоги, а в гіршому – шлях до поразки. Стратегія Джозефа Байдена щодо надання поступової допомоги, щоб підтримувати Україну «стільки, скільки буде потрібно», поки Москва не визнає свою агресію самопрограшною і не припинить війну, не запобігає знищенню України і тримає Сполучені Штати та Європу задіяними у конфлікті без чіткого шляху до перемоги.

У жовтні 2024 року Володимир Зеленський представив США, НАТО, ЄС і Верховній Раді України План перемоги, в якому, серед іншого, йдеться про потребу запрошення України до НАТО, право використовувати західні ракети дальнього радіусу дії для ураження військових цілей противника, розширення військової допомоги Заходу для стабілізації фронту та оборонно-промислового співробітництва. Поки що цей план не отримав значної підтримки у США та інших західних партнерів, попри те, що саме вони, а не українське суспільство, були його головними адресатами. Хоча деталі плану залишають чимало запитань, його основна мета цілком обгрунтована. Щоб закінчити війну на прийнятних

умовах, Україна повинна мати можливість стабілізувати фронт, отримати важелі впливу на Росію та надійні гарантії безпеки через членство в НАТО.

Оскільки партнери України сприйняли план радше зі скептицизмом, а перспективи залишаються непевними, повсюдно зростають тиск і очікування щодо врегулювання шляхом переговорів. Однак проблема в тому, що досі ніхто з прихильників «миру» не придумав, як, по-перше, перетворити погіршення ситуації на полі бою на гідний для України мир, а по-друге, як переконати Росію погодитися на будь-яку, прийнятну для Києва та Вашингтона, угоду.

Лінія мислення тих, хто ратує за врегулювання шляхом переговорів за формулою «земля на мир» незалежно від їх добрих чи поганих намірів, не враховує ні масштабу цілей Росії, ні її неготовності до добросовісних перемовин. Путін, як і раніше, хоче підпорядкувати собі всю Україну, а не окупувати частину її території. Кремль із задоволенням вів би переговори про беззастережну капітуляцію Києва, але в нього сьогодні немає очевидних причин іти на будь-які поступки. Російська економіка витримує війну, зберігаються можливості для додаткової мобілізації. Поточна теорія перемоги російського диктатора спрямована на затягування війни та передбачає, що Росія «перечекає» західну підтримку України, зруйнує український опір і виграє змагання на виснаження. Збройні сили ворога вже рік проводять наступальні дії, які призводять до поступового повзучого просування і перешкоджають накопиченню Україною людського і ресурсного потенціалу для відновлення ініціативи.

Переговори, які велися б зараз, ризикують, у кращому випадку, повторити дипломатію Мінських угод, що стали провісниками набагато агресивнішого вторгнення через вісім років. Ідея про те, що Україна може обміняти землю на мир і таким чином залишитися вільною на території, яку вона контролює, на цьому етапі війни є фантастикою. Задовільної угоди з позицій слабкості України не може бути досягнуто. У поточному стані Кремль вважає, що здатний досягти своїх цілей військовим шляхом, і тому не зацікавлений у негайних переговорах. Як і немає жодних підстав вважати, що лише оборонний підхід України та її партнерів стимулюватиме Росію рухатися до припинення вогню у майбутньому. Фінансування Заходом оборонної війни ніколи не буде достатнім, щоб зупинити Путіна. Аби Україна могла вести переговори з позицій сили, вона повинна припинити просування Росії, стабілізувати фронт, розпочати звільнення окупованих територій і мати впевненість в отриманні довгострокових гарантій безпеки. Залізний варіант – членство в НАТО, бо спустошена й розорена Україна не зможе захиститися сама. Але цей результат вимагає радикальної зміни стратегічного мислення.

Те, що Україна та Захід сьогодні потребують найбільше, - це спільне бачення стратегії перемоги – кінцевого стану, якого вони хочуть у чітко визначених геостратегічних термінах, навколо якого Київ та його прихильники зможуть згуртуватися. Здатність і готовність Києва з партнерами розробити таку стратегію в найближчому часі вельми утруднені перспективою президентських виборів у США. У разі перемоги Дональда Трампа погроза припинення допомоги Штатами могла б поставити Україну на коліна, змусити відмовитися від більшої частини окупованих територій (можливо, отримавши незначні поступки за позиції в Курській області), і погодитися на позаблоковий статус в обмін на припинення вогню, яке, за влучним виловлюванням почесного професора Університету Джона Гопкінса Гела Брендса, не триватиме ні на хвилину довше, ніж того хоче Путін.

За перемоги Камали Гарріс США, найімовірніше, продовжать підтримку України, схваливши наступний пакет, та, можливо, посилять санкції щодо агресора з метою ще більше підняти для Кремля ціну війни і допомогти Києву відновитися принаймні для можливого нового наступу. Проте й цей шлях, хоч і є більш прийнятним для України, має слабку сторону. Якщо підхід Байдена не спрацював, незрозуміло, чому стратегія, яка міститиме, по суті, те саме або трохи більше того самого, тепер спрацює?

Щоб зберегти незалежність України і забезпечити мир у Європі, замість того, щоб затягувати війну, метою США має бути її швидке завершення у спосіб стрімкого та

суттєвого покращення військових позицій Києва. Позбутися поточного дрейфу допоможе спроможність України стабілізувати лінію фронту, утримувати території Курської області як розмінну монету, розширювати удари по військових цілях Росії, вичерпуючи її наступальний потенціал, та протидіяти кампанії російських ударів по власній території цієї зими. Але, як підкреслює професор політології у Католицькому університеті Америки Якуб Григель, найреалістичніший шлях для миру з'явиться тоді, коли українські війська зможуть відправити російських загарбників за межі, які були до 2022 року [2]. Найвірогідніший засіб досягнення цієї мети – масштабне короткострокове збільшення військової допомоги Україні та зняття обмежень на її використання. Це дало б Києву шанс на тактичний прорив і визволення територій, а попутно він міг би виграти для себе й політичні варіанти. Швидкість, кількість і відсутність табу на застосування західних озброєнь – вирішальний чинник успішної переможної стратегії.

Сполучені Штати та їх союзники матимуть необхідні ресурси для реалізації такого підходу в 2025 році. Наприклад, західні виробничі потужності вже невдовзі будуть у змозі забезпечити українські сили достатньою кількістю артилерійських снарядів. Для утримання фронту українським військам потрібно за різними оцінками від 1,8 до 2,4 млн снарядів на рік [3]. Заводи у США мають намір виробляти 100000 снарядів на місяць у 2025 році. Якщо додати понад 100000 снарядів на місяць, які, як очікується, вироблятиме європейська промисловість, Україна зможе не тільки підтримувати оборонні позиції, але й розпочати наступальні дії. [2]

Сьогодні коаліція, яка підтримує Київ або запроваджує санкції проти Росії охоплює близько 60 % світового ВВП і 65 % світових військових витрат [6]. Це дає Україні велику структурну перевагу. Росія ж має лише дві країни – Іран і Північну Корею – які відкрито допомагають їй у війні, хоча Китай залишається для неї важливою економічною опорою. Загальні оборонні бюджети 54 країн, які підтримують Україну, перевищують 100 мільярдів доларів на місяць. Натомість нинішня допомога Києву коштує цим державам менше 6 мільярдів доларів щомісяця. [5] Демократичний світ залишається багатшим і динамічнішим, ніж авторитарний світ. Найбільші перешкоди для того, щоб Україна виграла війну, - політичні.

Давній прихильник української держави, підполковник армії США у відставці Олександр Віндман також переконаний, що аби закінчити війну якнайшвидше та на вигідних для Києва умовах, Україні потрібно буде знову піти в наступ у 2025 році, представивши західним партнерам реалістичну військову стратегію і в такий спосіб переконавши їх у необхідності збільшення матеріальної підтримки. Стратегія перемоги України має бути спрямована на забезпечення оборони, нанесення постійних втрат противнику та розширення територіального контролю Києва принаймні в одному напрямку. [4] Така кампанія, яка має шанси за умови перемоги Камали Гарріс, може змусити Москву почати переговори в 2025 році.

Так чи так, якщо лідерство США в коаліції партнерів України збережеться, вона матиме міцні підстави для сподівань на власне виживання й позитивний фінал війни. Втрата ж підтримки з боку Штатів мала б драматичний ефект. Європі буде складно замінити військову допомогу США у такому великому масштабі і важко заповнити прогалину лідерства. Якби США спробували змусити Україну до врегулювання шляхом переговорів (що може стати реальністю у випадку перемоги Дональда Трампа), європейці мали б мало можливостей для опору. Але будь-яке короткозоре чи поспішне врегулювання поставить під загрозу як безпеку України, так і безпеку Європи, продемонструвавши Путіну зменшення прихильності США до гарантування миру на цьому боці Атлантики.

З огляду на це європейські лідери можуть активізуватися для забезпечення власного захисту. За такого сценарію доля Києва як ніколи залежатиме від європейських партнерів, які можуть розширити матеріальну допомогу Україні. Одноосібно (без США) Європі підтримувати Україну було б значно складніше, але не неможливо. Тільки ВВП Німеччини майже удвічі перевищує ВВП Росії, а ЄС загалом у сім разів більший за російський. За

оцінками експертів Кільського інституту світової економіки, Європі доведеться принаймні подвоїти свої поточні зусилля з військової допомоги Україні, якщо Сполучені Штати припинять подальшу підтримку [1]. Це виклик, але зрештою – питання політичної волі. Інші члени НАТО (без США) разом мають економічну міць, щоб випередити виробництво оборонної продукції Росією. Україні необхідно розвивати потенціал двосторонньої та багатосторонньої взаємодії з європейськими членами НАТО для створення коаліції партнерів, готових нарадовити її підтримку незалежно від позиції Сполучених Штатів.

Новий президент США може стати каталізатором зміни політики, щоб сприяти перемозі України й поразці Росії, та тим самим продемонструвати американську силу і зміцнити міжнародну репутацію Сполучених Штатів. Водночас будь-який план, спрямований на припинення вогню без довгострокового вирішення проблеми безпеки Києва, покладе тягар продовження війни на саму Україну, в найгіршому варіанті, або на Україну з європейськими партнерами, у кращому, і лише розпочне відлік часу до наступного етапу конфлікту.

Для перемоги у війні потрібна стратегія і забезпечення ресурсами, які б відповідали цій стратегії. Нинішня візія успіху України залишається незрозумілою. Міжнародні партнери можуть багато зробити для захисту, виживання й безпеки України, але є ще внутрішня складова стратегії перемоги. Готовність держави ухвалювати й реалізовувати важкі політичні рішення щодо мобілізації, навчання, підготовки й оснащення військовослужбовців, будівництва оборонних ліній, розвитку власного оборонно-промислового потенціалу, виробництва озброєнь, покращення можливостей технічного обслуговування західного обладнання багато в чому визначатиме бажання партнерів збільшувати свій внесок як частину життєздатної стратегії перемоги України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Europe has a long way to go to replace US aid – large gap between commitments and allocations. *Kiel Institute for the World Economy*. February 16, 2024. URL: <https://www.ifw-kiel.de/publications/news/europe-has-a-long-way-to-go-to-replace-us-aid-large-gap-between-commitments-and-allocations/>
2. Grygiel J. The Right Way to Quickly End the War in Ukraine. Instead of Abandoning Kyiv, Washington Should Give It the Tools to Win. *Foreign Affairs*. July 25, 2024. URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/right-way-quickly-end-war-ukraine>
3. Sydoruk T., Pavliuk V., Avhustiuk M. The Impact of the Russian-Ukrainian War on European Security. *Romanian Journal of Political Science*. 2023. Vol. 23(2). P. 43-55.
4. Vindman A. What the U.S. Election Means for Ukraine. A Trump Win Would Cause a Crisis for Kyiv—but Wouldn't Guarantee Defeat. *Foreign Affairs*. September 25, 2024. URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/what-us-election-means-ukraine>
5. Watling J. The War in Ukraine Is Not a Stalemate. Last Year's Counteroffensive Failed—but the West Can Prevent a Russian Victory This Year. *Foreign Affairs*. January 3, 2024. URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/war-ukraine-not-stalemate>
6. Zakaria F. The Self-Doubting Superpower. America Shouldn't Give Up on the World It Made. *Foreign Affairs*. January/February 2024. URL: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/self-doubting-superpower-america-fareed-zakaria>

Галина ЛУЦИШИН
докторка політичних наук, професорка,
завідувачка кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА СПІЛЬНУ ЗОВНІШНЮ ТА БЕЗПЕКОВУ ПОЛІТИКУ ЄС

Сучасні зміни у глобальному безпековому середовищі, зокрема, російсько-українська війна значно вплинули на європейську інтеграцію у сфері безпеки та оборони, сприяли трансформації спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС. До 2014 року частина держав-членів ЄС, зокрема, Німеччина, Італія, надавали перевагу економічній співпраці з Росією, тоді як країни Східної Європи вказували на зростаючий російський експансіонізм. Анексія Криму та згодом повномасштабна російсько-українська війна змінили динаміку прийняття рішень в ЄС, значно активізувались Польща та країни Балтії, які наполягали на посиленні санкцій проти Росії та розвитку їх військової співпраці з НАТО. Значних змін зазнала і Європейська політика сусідства ЄС, адже інструменти м'якої сили у боротьбі з жорсткими загрозами безпеці виявились слабкими і тому необхідно розробити більш надійні оборонні заходи і механізми для зміцнення військового потенціалу ЄС.

Війна Росії проти України показала, що архітектура міжнародної безпеки є слабкою та застарілою, зокрема, такі механізми, як ООН, ОБСЄ, міжнародні договори про гарантування безпеки більше не ефективні, а країни Східної Європи є вразливими до зовнішніх військових загроз і тому питання посилення обороноздатності Європи стало пріоритетним. Постало питання змін у системі європейської безпеки, необхідності вироблення ефективних механізмів координації дій між країнами-членами ЄС, а також між ЄС та НАТО. Разом з тим, формування спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС є складним і багатоаспектним процесом, який пов'язаний не лише з внутрішніми механізмами європейського правового та політичного простору, але й з міжнародними чинниками. Зокрема, важливу роль у розвитку спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС відіграє співпраця з НАТО та іншими міжнародними організаціями, що дозволяє забезпечувати колективну безпеку у Європі.

Російсько-українська війна актуалізувала питання посилення обороноздатності Європи, зміцнення автономії ЄС у зовнішній політиці та політиці безпеки. За останній період ЄС вжив ряд заходів для посилення своєї стратегічної автономії, зокрема через Спільну політику безпеки та оборони (CSDP).

Важливу роль у сфері безпеки ЄС відіграло створення у 2017 р. Постійної структурованої співпраці (**PESCO**), що дало можливість посилити оборонну інтеграцію та координацію між державами-членами, створити нові можливості для реалізації спільних проектів у військовій та оборонній сферах, активізувати співпрацю із НАТО. Завдяки PESCO держави-члени ЄС взяли на себе зобов'язання збільшувати витрати на оборону, координувати військові навчання та розвивати оборонний потенціал [1]. На даний час реалізуються 66 проектів PESCO, кожен із яких виконується різною групою держав-учасниць PESCO і охоплюють такі сфери, як навчання військових, кібербезпека, військова мобільність, морська безпека тощо.

Разом з тим, однією з центральних проблем PESCO залишаються розбіжності в оборонних пріоритетах між державами-членами, що часто викликає протиріччя у розробці та фінансуванні спільних військових проектів, вимагає додаткових зусиль та координації дій.

Також доволі результативним стало створення з ініціативи Європейської комісії Європейського оборонного фонду (EDF), діяльність якого спрямована на підтримку спільних оборонних досліджень і розробок, а також розвиток оборонної промисловості. Фонд сприяє співпраці в галузі оборони між компаніями, державами-членами для розвитку інновацій та найсучасніших оборонних технологій. Згідно із фінансовою програмою ЄС (на період 2021-

2027 рр.), Фонд підтримуватиме спільні оборонні проекти для зміцнення збройних сил держав-членів [2].

Важлива роль у сфері безпеки ЄС покладається на Європейську службу зовнішніх справ, до якої входять співробітники Європейської комісії, Генерального секретаріату Ради та дипломатичних служб держав-членів.

Створення PESCO, розвиток Європейського оборонного фонду, зміцнення Європейської служби зовнішніх справ є прикладом значних змін у розвитку безпекової політики ЄС. Також особлива увага почала приділятися і питанням інформаційної безпеки ЄС, зокрема, у 2015 р. була створена робоча група East StratCom, яка значну увагу приділяє боротьбі із проросійськими ЗМІ. У 2016 р. було підписано спільну Декларацію ЄС-НАТО, в результаті чого значно посилилась співпраця в таких сферах як кіберзахист, управління кризами, протидія гібридним загрозам, енергетична безпека.

З метою зміцнення оборонного комплексу ЄС у березні 2022 р. було прийнято Стратегічний компас для безпеки та оборони, який зобов'язує ЄС зміцнити свою політику безпеки та оборони до 2030 року, включаючи розвиток оборонних можливостей. Стратегічний компас спрямований на те, щоб посилити роль ЄС як ефективного безпекового актора. У рамках Стратегічного компасу передбачено проведення регулярних навчань військових, підвищення військової мобільності, посилення цивільних та військових місій та операцій в рамках Спільної політики оборони та безпеки ЄС, сприяючи швидкому та більш гнучкому процесу прийняття рішень. Також ЄС сьогодні працює над зміцненням європейської оборонної технологічної та промислової бази, збільшенням видатків на оборону, розвиває співпрацю зі стратегічними партнерами, такими як НАТО, ООН та регіональними партнерами, включаючи ОБСЄ, АС та АСЕАН.

За даними Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру (SIPRI) з 2014 року, коли Росія анексувала Крим, військові витрати в ЄС зростають щороку поспіль зокрема, найбільше коштів на військову сферу у 2023-2024 роках виділили Німеччина і Франція. Загалом у період 2015 - 2023 рр. витрати на оборону та безпеку в країнах-членах ЄС зросли на 50%, а у період 2022- 2023 рр. на 16%. [3].

Отже, з 2014 року розпочались активні зміни в оборонній інтеграції ЄС, створено нові безпекові інституції, активізувалась співпраця із розвитку європейської оборонної промисловості, покращення розробки та процедури закупівлі військового обладнання та сучасних інтегрованих оборонних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Blockmans S., Macchiarini D. CROSSON PESCO: A Force for Positive Integration in EU Defence. *European Foreign Affairs Review* Volume 26, Special Issue (2021) pp. 87 – 110 URL: https://cdn.ceps.eu/wp-content/uploads/2021/09/EFAR_26_SI06.pdf
2. Lawrenson T., Sabatino E. The Impact of the European Defence Fund on Cooperation with Third-country Entities. URL: <https://www.iiss.org/research-paper/2024/10/the-impact-of-the-european-defence-fund-on-cooperation-with-third-country-entities/> *October 2024*
3. World military expenditure reaches new record high as European spending surges. **STOCKHOLM INTERNATIONAL PEACE RESEARCH INSTITUTE**. 24 April 2023 URL: <https://www.sipri.org/media/press-release/2023/world-military-expenditure-reaches-new-record-high-european-spending-surges>

УЗУРПАЦІЯ ВЛАДИ В. ПУТІНИМ ЯК ФАКТОР КРИЗИ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В РОСІЇ ТА ЗАГРОЗА МИРУ В ЄВРОПІ

Сучасні події в Україні та Європі актуалізують питання загрози миру та безпеки у світі. Нормандський індекс, як індикатор визначення сучасних загроз миру та безпеки в регіоні Східного Партнерства, фіксує 11 таких загроз – гібридні загрози, дезінформація, зброя масового знищення, зміна клімату, економічні кризи, енергетична небезпека, кібербезпека, крихкість держав, насильницькі конфлікти, тероризм, транскордонна злочинність.

Дещо модифікуючи визначені Нормандським індексом підходи можемо стверджувати, що сьогодні категорія загроз миру та безпеці охоплює наступні фактори: 1) насильницькі конфлікти, 2) порушення територіальної цілісності, 3) криза демократичних перетворень, 4) поширення дезінформації, 5) енергетична небезпека, 6) конкретні прояви гібридної війни, що включає не лише військові елементи, а й використання економічних маніпуляцій, фейкові новини та дезінформацію, 7) міжнародний та національний тероризм, 8) транснаціональна організована злочинність, 9) незаконна міграція, 10) торгівля людьми та наркотиками, 11) розповсюдження зброї масового знищення, 12) неефективність існуючих систем міжнародної та регіональної безпеки, 13) кібербезпека, 14) екологічні загрози.

При цьому відзначимо, що основним джерелом загроз миру та безпеки в Європі виступає Російська Федерація і, на наш погляд, в основі цього лежить фактор узурпації В. Путіним влади в країні, що має наслідком збройне втручання Росії на території Грузії та України, застосування нею інструментів гібридного впливу на ці та інші європейські країни (Білорусь, Молдова, прибалтійські республіки – Латвія, Литва, Естонія, Угорщина, Сербія), що зводиться до політичної дестабілізації в цих державах, кризи в них демократії тощо.

Зазвичай, до числа дій органів державної влади, які несуть ризики узурпації влади відносять:

- одностороннє (незбалансоване) розширення компетенції глави держави чи іншого органу влади шляхом наділення його невластивими повноваженнями, що суперечить засадничим положенням Конституції країни;

- незбалансований поділ влади (збалансований поділ влади є основним засобом та неодмінною умовою запобігання концентрації влади, а отже, є інструментом проти зловживань нею задля адекватної реалізації прав і свобод людини і громадянина);

- нездійснення ефективного судочинства щодо актів глави держави та парламенту країни здебільшого з питань призначення чи звільнення посадових осіб і т. ін.

Водночас зазначимо, що як свідчить практика державотворення Росії, є і інші складові, які сприяють узурпації влади. До числа таких слід віднести:

- відсутність конституційно-правового механізму чи неефективне його спрацювання щодо обмеження перешкоджанню надмірному зосередженню влади в одних руках, що має наслідком встановлення режиму особистої влади, не обмеженого жодними правовими противагами, коли відбувається фактична монополія на владу чи то з боку однієї особи, чи досить обмеженої групи осіб з відповідними наслідками зловживання такою владою. При цьому зазначимо, що на прикладі Росії можемо стверджувати, що таке зосередження влади доволі часто відбувається в руках неконституційних органів, які дублюють чи підміняють собою конституційні інституції. Частина таких неконституційних владних утворень формалізована, наприклад апарат адміністрації президента чи рада безпеки Росії, а частина існує як би «поза політикою» - на кшталт вузького кола приближених до президента осіб;

- проголошений, але не підкріплений балансом владних прерогатив принцип поділу влади, нівелізація системи стримувань і противаг, що сприяє формуванню системи

політичного моноцентризму і перетворенню органів законодавчої та судової влади з окремих незалежних гілок влади в придаток панівної адміністрації, як правило глави держави. Так, в тій же Росії, розширення президентських повноважень і звуження повноважень інших гілок влади відбувалося як завдяки самим указам глави держави, так і федеральним законам і актам Конституційного суду, в тому числі через тлумачення ним Основного закону Росії;

- фіктивність проголошених конституцією цінностей, відірваність правозастосовної практики від Основного закону країни, відхилення такої практики від проголошених конституцією базових засад державотворення і правотворення, їх паралельне існування. В першу чергу порушуються такі важливі конституційні принципи як поділ влади, верховенство права, змінюваність влади, політичний, економічний, ідеологічний плюралізм тощо. В цьому аспекті важливо наголосити про дисфункціональність конституційного контролю, коли орган конституційного судочинства або ж самоусувається від здійснення своїх повноважень, вирішення важливих питань державного будівництва, дотримання приписів конституції суб'єктами владних повноважень або ж приймає рішення на користь «панівної» верхівки влади, захищає її інтереси і таким чином, головне призначення цієї інституції – неухильне дотримання приписів Основного закону – стає фікцією;

- грубі порушення прав і свобод людини, при цьому це стосується як особистих (громадянських) прав і свобод, так і соціальних, економічних, політичних (право на життя, на честь і гідність, на свободу і особисту недоторканність, на невтручання в особисте життя, збиратися мирно без зброї, на власність, на справедливе соціальне забезпечення, на працю, на відпочинок, на охорону здоров'я тощо);

- ліквідація опозиції, знищення інститутів громадянського суспільства (політичні партії, громадські організації), взяття під контроль засобів масової інформації, внаслідок чого відсутній ефективний механізм громадського контролю за владою;

- прийняття недемократичного законодавства про референдум з метою імітування народовладдя і виборчого законодавства, яке обмежує демократичність виборів і гарантує перемогу на виборах правлячій партії, коли саме формування представницьких органів публічної влади стає об'єктом для маніпуляції;

- тривала незмінюваність політичної еліти, що частіше всього відбувається завдяки внесенню відповідних змін до конституції.

Хочемо відзначити, що названі нами складові узурпації влади найбільш яскраво проявилися в Росії, коли у 2000 році до влади прийшов В. Путін. Саме в цей час відбувається повномасштабний наступ на засади конституційного ладу країни, розширення повноважень глави держави через вироблення нової моделі федерального устрою Росії, схеми взаємовідносин президент – парламент – уряд – суди, запровадження політичного режиму, що ґрунтувався на переформатуванні проголошених основним законом мети, завдань, форм і методів внутрішньої і зовнішньої політики.

Зокрема, узурпація влади у сфері федерального устрою країни відбувалася шляхом трансформації конституційних принципів державного устрою Росії через:

- перехід федерального законодавства від рамкового до всеохоплюючого та уніфікованого законодавчого регулювання;
- зміну співвідношення повноважень щодо предметів спільного ведення на користь федерації;
- скорочення переліку предметів залишкового ведення суб'єктів та обсягу їх регулювання;
- створення цілого ряду позаконституційних механізмів федерального втручання та позаконституційних державних органів його здійснення;
- фактичну відмову органу конституційного контролю від використання для вирішення конфлікту між центром і суб'єктами федерації спеціально передбаченого конституцією способу – спору про компетенцію.

Вироблення нової моделі взаємовідносин президент – парламент – уряд – суди здійснювалося завдяки впровадженню та реалізації поза конституційних форм впливу на демократичні інститути – референдум та вибори – та опосередковано на російський

парламентаризм, зміні порядку створення та реєстрації політичних партій, що різко звузило право громадян на об'єднання, розширенню повноважень президента з метою утримання контролю за урядом і судами.

Окремо варто зупинитися на порушеннях прав людини в часи правління В. Путіна. У цей період почалося запровадження антиконституційної практики кримінально-правового переслідування громадян з корисливою та політичною метою. Ця практика досить швидко набула характеру масових кримінально-правових репресій, особливо після чергових парламентських виборів 2011 року і обрання В. Путіна на третій термін весною 2012 року, коли різко зросла громадська активність громадян. В цей час були посилені санкції за участь громадян у публічних заходах та обмежено право громадян збиратися мирно й без зброї, ще більше почали обмежуватися свобода слова і дискусії у засобах масової інформації та інтернеті, змінилося трактування забороненої політичної діяльності, з'явилося поняття іноземного агента, поняття «небажаних іноземних організацій», «антиросійська пропаганда» (якою визнається будь-яка критика влади). Все це було багаторазово посилено ще більш одіозним трактуванням положень законодавчих нововведень у підзаконних актах правоохоронних органів та практикою їх застосування.

Не можна залишити поза увагою і неконституційність аншлюсу Росією Автономної Республіки Крим, яке відбулося з грубими порушеннями конституційного законодавства (ФКЗ «Про Конституційний суд», «Про порядок прийняття до Російської Федерації та освіти у її складі нового суб'єкта»). Більше того, було порушено ч. 4 ст. 15 Конституції та поставлено під сумнів пріоритет міжнародного права в російській правовій системі.

Вершиною узурпації влади В. Путіним стала конституційна реформа 2020 року, яка незважаючи на те, що охоплювала різні аспекти конституційного будівництва, була спрямована на подальше впровадження недемократичного політичного режиму, що має ґрунтуватися на переформатуванні проголошених Основним законом завдань, форм і методів внутрішньої і зовнішньої політики країни, і переслідувала головну мету – це продовження перебування при владі В. Путіна через обнуління термінів його перебування на посаді президента.

Таким чином в результаті постійної модернізації конституційного законодавства Росії відбулася практично повна ерозія демократичного конституційно-правового поля Росії завдяки чому інститут президенства опинився поза межами системи поділу влади, що призвело до того, що В. Путін як глава держави – одноосібний державний орган з невеликим апаратом, який забезпечує його діяльність – дуже швидко перетворився на самостійну гілку влади, яка постійно розширяла свої конституційні повноваження на шкоду решті гілок влади, фактично нівелізуючи їх. По суті, в країні ліквідовано на лише систему стримувань і противаг, а самі гілки влади, чим у Росії створено умови для монополізації політичного та економічного життя суспільства, посилено вплив президентської влади та необмежені можливості контролю за всіма сферами функціонування держави і суспільства, що і призвело до військової агресії Росії проти України.

Звідси можемо зробити висновок, що узурпація влади в Росії характеризується тим, що інститут президента втратив ознаки демократично сформованого органу державної влади. В. Путін зосередив у себе повноваження, що засвідчують явне присвоєння ним владних функцій інших органів влади, перевищення повноважень, зловживання владою, припинення конституційно створених інститутів, органів і легітимно призначених осіб, порушення цілого ряду законодавства, яке регламентує статус, функції, компетенцію, форми та способи діяльності вищих органів влади, встановлення жорсткого контролю та використання інших важелів впливу на діяльність як національних, так і федеративних органів публічної влади. Це супроводжується політичною корупцією, використанням різного роду підкупу представників влади і державних службовців, змовою В. Путіна з представниками інших гілок влади, фракціями парламенту, що маскується під виглядом політичного суперництва.

Різноплановий характер узурпації влади в Росії В. Путіним на конституційному рівні проявився у нівелізації Конституції як Основного закону держави і суспільства та ядра правової системи й:

- у масових порушеннях визначених Основним законом країни прав і свобод людини і громадянина;
- у трансформації встановленої конституцією форми правління;
- у зміні встановленого конституцією державного устрою;
- у запровадженні недемократичного політичного режиму, що ґрунтується на переформатуванні проголошених основним законом мети, завдань, форм і методів внутрішньої і зовнішньої політики.

Все це, як ми бачимо на прикладі України, несе великі загрози миру і безпеці як на європейському континенті, так і для всього світу. З метою протидії таким загрозам Європі і світовій спільноті слід об'єднати зусилля задля стабілізації безпекової ситуації, спільними силами вибудовувати міцні, оборонні інституції на національному, регіональному, світовому рівнях за участю ООН, Ради Європи, ЄС та інших міжнародних інституцій, що будуть ефективно протидіяти загарбницькій політиці Росії.

Володимир МАКАРЧУК

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

МАТЕРІАЛЬНЕ СТИМУЛЮВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ АРМІЙЦІВ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

До початку повномасштабної агресії Росії 24 лютого 2022 р. прямі виплати за знищену ворожу техніку силовим структурам не передбачалися – формально йшла не війна, а АТО (антитерористична операція). Принаймні, у нормативному документі, Наказі Міністерства оборони України від 7 червня 2018 р., такого роду положення відсутні. Станом на сьогодні (осінь 2024 р.) в українській армії існує система винагородження за успіхи на полі бою, зокрема за знищення чи захоплення ворожої військової техніки. Залежно від величини успіху суми виплат змінюються від 12 до 250 000 гривень.

Виплати за знищення (захоплення) корабля залежать від рангу судна: першого рангу (флагман ЧФ крейсер «Москва») – 243 600 гривень; другого рангу – 182 700 гривень; третього рангу – 121 800 гривень; четвертого рангу – 97 440 гривень. Винагорода за судно військового (допоміжного) забезпечення водотоннажністю понад 5 000 тонн становить 30 450 гривень, водотоннажністю до 5 000 тонн – 24 360 гривень. За бойовий літак винищувальної та штурмової авіації військовий може отримати 121 800 гривень. Тактичний ракетний комплекс військового літака «коштує» 54 810 гривень, переносний зенітний ракетний комплекс – 30 450 гривень. Винагорода за знищення чи захоплення зенітного ракетного комплексу становить 121 800 гривень, реактивної системи залпового вогню – 60 900 гривень, наземної артилерії (самохідної) – 48 720 гривень; наземної артилерії (іншої), військового вертольота, протитанкового ракетного комплексу – 42 630 гривень. Бойова машина піхоти (десанту), бронетранспортер, броньована розвідувально-дозорна машина оцінені у 42 630 гривень. За танк можна отримати 48 720 гривень, за бойовий вертоліт – 48 720 гривень. Літальний апарат (об'єкт), оснащений засобами ураження або спостереження (у тому числі безпілотного), – 36 540 гривень.

Найменший розмір винагороди за знищення чи захоплення військового автомобіля (вантажного, спеціалізованого), малогабаритного судна бойового (розвідувального) призначення, військового тягача, військових інженерних машин: розвідки, розмінування, мінного загородження, мостоукладних, розгородження, для прокладання шляхів, для здійснення землерийних робіт, для подолання водних перешкод – 12 180 гривень [1].

На початку 2024 р. (лютий місяць) на сайті Верховної Ради зареєстрували законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо мотивації військової служби». Виплату пропонують розподіляти між тими, хто брав участь у виявленні, знищенні або захопленні певного виду техніки.

За знищений танк, САУ чи РСЗВ пропонується виплачувати 370 тис. грн.; за БМД, БТР, БМП, командно-штабну машину, артилерійську систему – 100 тис. грн.; за інші бронеавтомобілі чи вантажні автомобілі – 30 тис. грн.; за ЗРК та радіолокаційні системи засобів ППО – 370 тис. грн.; за засіб контр-батареїної боротьби та РЕБ – до 150 тис. грн.; за безпілотник розвідувального та ударного типу та балістичних ракет – 100 тис. грн. [2]. Утім, на порядок денний Верховної Ради проєкт був винесений лише у вересні.

Виникає питання, наскільки «адекватні» уже діючі і пропоновані суми, наскільки вони моральні з врахуванням того, що тягар виплат лягає на платника прямих в непрямих податків – дітей, пенсіонерів, багатодітні сім'ї тощо? Адже фінансування воєнних затрат коштом зовнішньої допомоги чи зовнішніх запозичень заборонені прямою нормою. Чи посилені ці виплати для загалом небагатого українського бюджету? Адже (офіційно) станом на квітень 2024 р. Сили оборони знищили російських танків, бойових броньованих машин – 14 046, артилерійських систем – 12011, РСЗВ – 1053, засобів ППО – 779, літаків – 348, гелікоптерів – 325, БПЛА оперативно-тактичного рівня – 9531, крилатих ракет – 2126, кораблів / катерів – 26, підводних човнів – 1, автомобільної техніки та автоцистерн – 16142, спеціальної техніки – 1977 [3]. Якщо врахувати, що, за даними російських ЗМІ, вартість винищувача Су-35 коливається від \$ 98 млн до \$ 104 млн. [4], а збита крилата ракета може наробити збитків на не меншу суму, то вони цілком прийнятні.

Виплатою фіксованих сум справа не обмежується. За знищену ворожу техніку солдат чи офіцер може отримати й додаткову відпустку: військовий корабель – 5 днів відпустки; військовий літак – 5 днів; військовий вертоліт – 4 дні; зенітно-ракетний комплекс – 4 дні; комплекс далекого візуального спостереження – 4 дні; радіолокаційні системи ППО – 4 дні; бойова машина десанту, БТР, командно-штабна машина, БМП, артилерійська система – 3 дні; важкі безпілотники великої дальності (радіус від 300 до 1500 км, вага понад 500 кг) – 3 дні; крилата або балістична ракета – 3 дні; САУ або РСЗВ – 3 дні; танк – 3 дні; засіб контр-батареїної боротьби / радіоелектронної боротьби / радіоелектронної розвідки – 2 дні; інші бронеавтомобілі або вантажні автомобілі – 2 дні; середні безпілотники (радіус від 70 до 300 км, вага 150–500 кг) – 2 дні; легкі БПЛА (радіус до 70 км, вага 20–50 кг) – 1 день [5].

Також Указом від 26 серпня 2024 р. Президент України Володимир Зеленський вніс зміни до Статуту звання Героя України, запровадивши норму про надання житла нагородженим військовим або їхнім родичам. «Допомога у вигляді житлового приміщення для постійного проживання в межах встановлених норм забезпечення житлом [надається] коштом Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ, розвідувальних органів, Служби безпеки або Управління державної охорони України, у яких вони проходять або проходили службу», – зазначено у документі [6].

Сучасна українська практика не робить відмінності у винагороді за знищену ворожу техніку між представниками різних родів військ. На відміну від радянської практики, не робиться різниця між типами збитих літаків (бомбардувальник чи винищувач). Натомість вимагає документального підтвердження трофею, бажано засобами відео-зйомки чи визнанням власної втрати ворожою стороною у публіках. Суми, виплачувані за знищення ворожої техніки бійцям ЗСУ та інших силових структур, порівняно з радянськими суттєво вищі і мають тенденцію до постійного зростання. Однак, такий підхід бачиться цілком виправданим з врахуванням вартості ворожої техніки та її потенційної небезпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний сайт Міністерства оборони України // <https://army.gov.ua/qa>.
2. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо мотивації військової служби // <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43693>.

3. Понад 240 тисяч за корабель: Міноборони назвало суми виплат військовим за знищення російської техніки // <https://biz.censor.net/n3487006>.
4. Вартість Су-35 // https://www.google.com/search?q=%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C+%D1%81%D1%83+35&rlz=1C1SAVA_enUA574UA575&oq=%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C+%D0%A1%D0%A330&aqs=chrome..69i57j0i22i30j0i512i546l4.14177j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8.
5. Які премії та додаткові відпустки можуть отримати військові за знищену ворожу техніку // <https://novyny.pro/news/armiya/yaki-premiji-ta-dodatkovyi-vidpustki-mozhut-otrimati-viyskovi-za-znishchenu-vorozhu-tehniku-5978.html>.
Зеленський вніс зміни в статус звання «Герой України»: військовим відтепер надаватимуть житло // https://enovosty.com/uk/news-ukr/news_politics-ukr/full/2608-zelenskij-vnis-zmini-v-status-zvannya-geroj-ukraini-vijskovim-

Андрій ГАЧКЕВИЧ

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та кримінального права
Національного університету «Львівська політехніка»

АКТУАЛЬНІ ПРАВОТВОРЧІ ІНІЦІАТИВИ У РАМКАХ ООН НА ШЛЯХУ ДО НОВИХ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ

Одним з факторів, які суттєвим чином впливають на розвиток міжнародного права, є розробка та прийняття нових міжнародних договорів.

В цьому дослідженні розглянуті окремі актуальні ініціативи міжнародної правотворчості, які були започатковані ООН та можуть призвести найближчим часом до появи нових міжнародних договорів.

Водночас, подекуди положення, що містяться в проєктах, вже є обов'язковими для дотримання державами як міжнародні звичаєві норми.

В основі вивчення лежать три проєкти, які перебувають на обговоренні міжнародної спільноти за підтримки ООН. Разом з тим, перелік досліджуваних ініціатив не є вичерпним та заслуговує розширення в нових дослідженнях іншими проєктами (наприклад, Конвенції про запобігання та покарання злочинів проти людяності, Convention on the Prevention and Punishment of Crimes Against Humanity, тут і надалі – переклад автора).

1. Загальна міжнародна конвенція ООН про протидію використання інформаційно-комунікаційних технологій в злочинних цілях (Comprehensive International Convention on Countering the Use of Information and Communications Technologies for Criminal Purposes) [1].

2. Договір ООН про бізнес і права людини (UN Treaty on Business and Human Rights) [2].

3. Конвенція ООН про приватні військові та охоронні компанії (UN Convention on Private Military and Security Companies) [3].

Загальна міжнародна конвенція ООН про протидію використанню інформаційно-комунікаційних технологій в злочинних цілях. Проєкт має на меті протидію кіберзлочинності, що з розвитком технологій набуває нових форм та все більшого поширення. Ключовим для розуміння його положень є визначення поняття інформаційно-комунікаційної технологічної системи як будь-якого пристрою або групи взаємопов'язаних чи споріднених пристроїв, з яких один (або більше) відповідно до налаштувань програми здійснює збір, зберігання та виконання автоматичної обробки електронних даних (стаття 2).

Крім необхідності криміналізації окремих дій у другому розділі (вплив на електронні дані, неправомірне використання пристроїв та ін.), яка полягає у внесенні змін державами до основних кримінальних законів (в Україні – в першу чергу до розділу XVI), положення

Проекту сприяють поглибленню співпраці у боротьбі з кіберзлочинністю, а також забезпеченню технічної підтримки.

Станом на сьогодні Проект нарешті отримав схвалення Спеціального комітету з розробки цієї Конвенції. Разом з тим, залишається чимало питань, зокрема стосовно захисту прав людини, які вимагають подальшого вирішення [4; 5].

Договір ООН про бізнес і права людини. Проект призначений для того, щоб права людини були забезпеченими в більшій мірі з боку бізнесу. По-перше, держави повинні гарантувати повагу, захист, реалізацію та сприяння правам людини. По-друге, додаткові обов'язки слід взяти на себе бізнесу. По-третє, рекомендовані ефективні засоби моніторингу, впровадження та підзвітності, а також належний доступ до правосуддя, орієнтованого на інтереси жертв, з врахуванням гендерних аспектів та вразливості дітей (ст. 2).

Процес розробки тексту триває близько десяти років, а його концептуальна основа впливає з Керівних принципів ООН з питань бізнесу та прав людини 2011 р., схвалених у вигляді розширеної системи ідей. Варто зауважити, що можливість прийняття договору неодноразово ставилась під сумнів, що пов'язано з наявністю у багатьох держав та особливо транснаціональних корпорацій інтересів, суперечливих з цілями Проекту [6]. В той же час, сам факт, що обговорення продовжуються, свідчить про його перспективність.

Конвенція ООН про приватні військові та охоронні компанії. Згідно з Проектом приватна військова та/або охоронна компанія – це юридична особа, яка надає на платній основі військові та/або охоронні послуги фізичними та/або юридичними особами (ст. 2). Такі компанії відіграють дедалі більшу роль у сфері безпеки та оборони держав, хоча й їхнє існування може призвести до небезпечних наслідків, крім зумовлених їхніми військовими завданнями (кейс ПВК «Вагнер»).

Проект узагальнює принципи діяльності таких компаній, зокрема: відповідальності держав, поваги прав людини, верховенства права, запобігання неналежному застосуванню сили (визначені підстави), поваги законів та звичаїв ведення війни та ін. Крім того, він містить положення стосовно необхідності правового регулювання на рівні внутрішньодержавного права, а також моніторингу за діяльністю приватних військових та охоронних компаній та їхньої підконтрольності.

Таким чином, огляд трьох актуальних правотворчих ініціатив у рамках ООН показує, що пріоритетність міжнародно-правового регулювання на перспективу визначає принцип поваги прав людини. Саме він формує подальший порядок денний та показує межі дозволеного для держав та впливових корпорацій. Особливо слід відзначити Проект Конвенції ООН про приватні військові та охоронні компанії, актуальність якого підтверджують події війни проти України, хоча його вдосконалення в силу ряду причин останнім часом не є активним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A/AC.291/22/Rev.3. Updated draft text of the convention. *United Nations–Official Document System*. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/v24/036/33/pdf/v2403633.pdf>
2. Updated draft legally binding instrument (clean version) to regulate, in international human rights law, the activities of transnational corporations and other business enterprises. *UN Office of the High Commissioner for Human Rights*. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/igwg-transcorp/session9/igwg-9th-updated-draft-lbi-clean.pdf>
3. A/HRC/WG.10/1/2. Draft of a possible Convention on Private Military and Security Companies (PMSCs) for consideration and action by the Human Rights Council. *UN Digital Library*. URL: https://digitallibrary.un.org/record/707162/files/A_HRC_WG.10_1_2-EN.pdf
4. International UN Cybercrime Convention adopted. *CyberPeace Institute*. URL: <https://cyberpeaceinstitute.org/news/cybercrime-convention-adopted/>

5. Oliveira A., Walker S. The attempt by the United Nations (UN) to develop a treaty to address cybercrime – or crimes committed online – has been put on pause. *Global Initiative*. URL: <https://globalinitiative.net/analysis/un-cybercrime-negotiations-pause/>
6. Barnes J. Will a binding treaty on business and human rights ever see the light of day? *UNSW Sydney*. URL: <https://www.humanrights.unsw.edu.au/students/blogs/will-binding-treaty-business-and-human-rights-ever-see-light-day>

Ольга ШЕРЕДЬКО
докторка філософії у галузі права,
асистентка кафедри європейського права
Львівського національного університету імені Івана Франка

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ

Права людини завжди були та залишаються однією із ключових сфер міжнародного права. До 1948 р. права людини були частиною різних галузей міжнародного права, зокрема міжнародного гуманітарного права, проте, із проголошенням Загальної декларації прав людини 1948 р. ми можемо говорити про початок формування саме міжнародного права прав людини. Формування та становлення цієї галузі міжнародного права завдячуємо також і іншим міжнародним документам та договорам, які слідували проголошенню Загальної декларації прав людини 1948 р., як на універсальному, так і на регіональних рівнях, до прикладу Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Американська конвенція про права людини 1969 р., Африканська хартія прав людини і народів 1981 р. та ін.

Сьогодні, ми спостерігаємо, що права людини є предметом не лише різних галузей міжнародного права, а й цінностей. Проблематика прав людини у міжнародному праві сьогодні тісно переплітається із цінністю самої людини.

Цінності – є новим виміром у міжнародному праві, а також у праві Європейського Союзу.

Серед цінностей права Європейського Союзу однією із ключових є людина та відповідно її права та свободи.

Прикладом цього є Хартія Європейського союзу про основні права 2000 р., яка ґрунтується на цінностях, таких як гідність, свободи, рівність, солідарність, окрім того було виділено громадянські права та правосуддя[1]. Саме ця хартія об'єднала поняття цінностей та права людини. Можемо вважати, що це був новий етап у формуванні поняття та значення прав людини.

Враховуючи те, що найбільшою цінністю є людина та її права, в умовах війни питання прав людини, їх захисту постають дуже гостро. Під час війни окрім того, що постає питання захисту прав людини, як надати та забезпечити фундаментальні права та свободи людини, постає і питання про обмеження прав людини.

В даному випадку важливо виділити дві складові таких обмежень.

По-перше, це неможливість державою гарантувати права та свободи людини.

Підтвердженням цього є ст. 3 Указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», відповідно до якої зазначено, що «на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина»[5]. Враховуючи той факт, що Україна є державою-учасницею Європейської конвенції з прав людини 1950 р. та п. 3 ст. 15 цієї конвенції про «Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації», Україна може скористатися положеннями цієї статті та в такому випадку, зобов'язана проінформувати Генерального секретаря Ради

Європи про використання цього права на відступ від зобов'язань[3], що Україна зробила у 2022 році[2].

Неможливість державою гарантувати права та свободи людини свідчать не про відсутність бажання зі сторони держави, їх (права людини) гарантувати, а про неможливість відповідно до умов надзвичайної ситуації, в якій перебуває держава.

По-друге, це обмеження прав та свобод в контексті безпеки.

В даній проблемі, ми спостерігаємо неправдиві звинувачення у обмеженні, до прикладу свободи слова. До прикладу, були внесені зміни після повномасштабного вторгнення у Кримінальний кодекс України, зокрема ст. 114² «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану»[4] у зв'язку з численними випадками публікування у соціальних мережах до повідомлення у офіційних джерелах місць влучань ворогом, або ж розміщення інформації про розміщення Збройних Сил України.

Ці обмеження певних прав та свобод людини не означають намагання держави обмежити права людини безпідставно. Важливим є те, що ці обмеження є необхідними для того, щоб першочергово забезпечити безпеку держави і безпеку кожної людини та максимально, на скільки це можливо – фундаментальні та невід'ємні права та свободи людини. Оскільки, лише в умовах безпеки можна повно гарантувати права та свободи людини.

Будь-які виклики у міжнародній спільноті та міжнародному праві в більшій чи меншій мірі стосуються прав людини. Сьогодні, ми спостерігаємо важливість визнання та закріплення прав людини у міжнародному праві, а також поєднання прав людини та безпеки, оскільки людина та її фундаментальні права і свободи є найбільшою цінністю будь-якого суспільства та безперечно міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union. 07.12.2000. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT> (дата звернення: 18.09.2024).
2. Note Verbale 02.03.2022. URL: <https://rm.coe.int/1680a5b0b0> (дата звернення: 18.09.2024).
3. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.09.2024).
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> дата звернення: 18.09.2024).
5. Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 18.09.2024).

ДОПОВІДІ УЧАСНИКІВ

Михайло КЕЛЬМАН

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та конституціоналізму,
Національного університету «Львівська політехніка»

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО НЕРІВНОМІРНИЙ РОЗПОДІЛ ПРАВ ТА ОBOB'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ ВІДПОВІДНО З МІЖНАРОДНИМИ ТА НАЦІОНАЛЬНИМИ ДОКУМЕНТАМИ

Аналізуючи питання співвідношення прав та обов'язків людини крізь призму фактичного закріплення наведених понять у різноманітних документах на міжнародному та національному рівні, науковці неодноразово доходили висновку про їх нерівномірний розподіл. Щоправда, Ю.С. Разметаєва відзначає дискусійність одержаного в результаті такого співставлення умовиводу. В обґрунтування своєї позиції вона наводить кілька аргументів. По-перше, обов'язки можуть бути не структуровано зібраними, а розподіленими по всьому тексту нормативного акта. По-друге, вони можуть знаходити свій вираз та конкретизацію у текстах інших нормативних актів. По-третє, навіть якщо не вдається виокремити конкретний обов'язок, що кореспондує певному праву (і знайти пряму вказівку на це у тексті правового акта), в природі самих прав людини закладений загальний обов'язок утримуватися від порушення таких прав [1, с. 27–27].

Наведені аргументи вбачаємо цілком обґрунтованими, оскільки вони підтверджують очевидну недостатність й неповноту такого критерію, як кількість згадувань відповідних понять на рівні міжнародно-правових актів й національних законодавств, в контексті оцінювання питання їх співвідношення. До того ж у випадку з правами та обов'язками людини не може бути пріоритету одного над іншим, зокрема пріоритету права над обов'язком. Оскільки зв'язок «право – обов'язок» передбачає наявність двох елементів, рівних у тому сенсі, що вони не можуть існувати один без одного [2, с. 17].

Водночас доведення взаємозумовленості наведених понять вимагає звернення до відповідних філософсько-правових, історико-культурологічних та морально-етичних аспектів. Оскільки лише їх комплексний аналіз уможливіє формування цілісного уявлення, що твердження про взаємозумовленість «дозволеного» та «забороненого» – не просто теза, яка потребує свого доведення або ж спростування, а закон, перевірений досвідом людства, який ніколи не втратить власної значущості. Цінною спробою осмислення феномену прав людини та його взаємозв'язку із поняттям обов'язку крізь призму аналізу морально-етичних принципів, що лежать в основі побудови соціального життя сучасної Європи, стала книга «Права та обов'язки людини. У пошуках нового суспільного договору» сучасної німецької історикині та культурологині Алейди Асман. Завданням свого дослідницького пошуку вчена вважає не проведення певної умовної межі між поняттями прав та обов'язків людини, а навпаки – віднайдення тих точок дотику, які б продемонстрували тісний взаємозв'язок обох понять. Вихідну точку етичного рішення, яке уможливіє феномен спільного життя людей, дослідниця вбачає у так званому «Золотому правилі», яке водночас становить моральну суть людських обов'язків: «Не чини нікому того, чого не бажаєш, щоб тобі чинили» [3, с. 80].

Саме воно є тим імперативом, який лежить в основі низки релігійних, філософських та соціологічних учень. Беручи свої витоки з Нагірної проповіді Ісуса Христа, відповідна концепція на сьогодні займає важливе місце в соціології, політиці та праві; знаходить свій прояв у сфері реалізації приватних та публічних інтересів. З огляду на багатовіковий досвід існування її можна вважати цінним надбанням людства, яке й на сьогодні не втрачає своєї цінності й актуальності, хоч втілене у низці модернізованих теорій, видозмінених у відповідності до історичних, соціально-економічних, політико-правових та культурних контекстів. Якого б формулювання не набувало вищезгадане правило, воно навчає нас: те,

що найважче у світі – збереження соціального миру – насправді є зовсім простим, якщо лише достатньо серйозно сприймати принцип зворотності соціальної взаємодії [3, с. 83].

Один із ключових висновків, яких можна дійти в контексті аналізу наведеного, полягає в тому, що саме обов'язки людини є одним із наріжних каменів такої взаємодії. І лише відносини, побудовані на основі взаємної відповідальності, здатні забезпечити необхідний баланс між правами та обов'язками людини. Як зауважує А. Асман, тоді як права людини закріплюють засадничі права та формулюють вимоги, обов'язки людини фіксують форми врегульованих соціальних зв'язків. Фактично є вельми різноманітні людські обов'язки: щодо держави, щодо Бога, щодо природи, щодо життя [3, с. 68].

Водночас з-поміж низки перелічених категорій її цікавлять передусім обов'язки людини щодо інших людей. Оскільки саме вони слугують важливою ланкою у віднайденні успішної формули суспільного договору. В такий спосіб А. Асман обґрунтовує взаємозв'язок прав та обов'язків передусім в площині відповідальності однієї людини перед іншою, акцентуючи увагу на важливості горизонтального виміру такого зв'язку. Натомість серед тенденцій, які сформувались в останні десятиліття, варто відзначити посилення відповідальності окремих держав та міжнародних інституцій, і, як наслідок, зростання обсягу обов'язків цих суб'єктів права. Хоч до очевидних переваг такого підходу можна віднести посилення гарантованості прав людини як на національному, так і на міжнародному рівні [4, с. 243], цілком обґрунтованим вважаємо занепокоєння низки сучасних дослідників питанням переосмислення важливості горизонтальних обов'язків окремих осіб перед іншими особами та суспільством в цілому. В процесі обґрунтування наявності необхідного зв'язку між правами та обов'язками людини доцільно звернутись до змісту ст. 29 Загальної декларації прав людини, в якій зазначено, що кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи [5]. Розвиваючи відповідне положення, професор М.І. Козюбра зауважує, що людина як істота не тільки біологічна, а й соціальна, не може бути зовсім вільною від суспільства. Особливо це стосується сучасного, доволі суперечливого суспільного життя, коли масштаби загроз і викликів для людини і суспільства з огляду на низку причин – економічних і екологічних криз, тероризму, злочинності тощо, – істотно зростають. Ігнорування в цих умовах обов'язків та відповідальності людей один перед одним, як і суспільства і держави перед людьми, неминуче призводить до крайнього індивідуалізму, егоїзму і вседозволеності, з одного боку, та державного свавілля – з іншого [6, с. 59].

Висновки. За результатами дослідження можна дійти висновку про наявність нерозривного зв'язку між правами та обов'язками людини, їхню взаємозумовленість та взаємодоповнюваність. Визнання й утвердження такого зв'язку на національному й міжнародному рівнях є необхідними передумовами побудови соціальних відносин на основі взаємної поваги і відповідальності, а також важливим кроком в напрямку оновлення системи загальноцивілізаційних цінностей з метою перетворення останніх в універсальні моральні стандарти, здатні протистояти глобалізаційним викликам сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини: навч. посіб. Київ: ФОП Голембовська О. О. 2018. 364 с.
2. Разметаєва Ю. С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: монографія. Харків: Финарт, 2013. 196 с.
3. Алейда А. Права та обов'язки людини. У пошуках нового суспільного договору. Київ: Дух і Літера. 2020. 104 с.
3. Van Boven T. A. Universal Declaration of Human Responsibilities? Reflections on the Universal Declaration of Human Rights. A Fiftieth Anniversary Anthology. Martinus Nijhoff Publishers, 1998. P. 73-79. Retrieved from: https://brill.com/edcollchap/book/9789004637498/B9789004637498_s018.xml (accessed 15 September 2024).

4. Berdion Del Valle F. and Sikkink K. (Re)discovering Duties: Individual Responsibility in the Age of Rights. *Minnesota Journal of International Law*. 2017. 189–245 p. Retrieved from: <https://scholarship.law.umn.edu/mjil/259> (accessed 15 September 2024).
5. Загальна декларація прав людини: прийнята та проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 15.09.2024).
6. Загальна теорія права: підруч. / За заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.

Антоніна ТОКАРСЬКА

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму,
Національного університету «Львівська політехніка»

БЕЗКАРНА РОСІЙСЬКА ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА В ЄВРОПІ

Маніпулятивна пропагандистська функція ворогів України посилено працює у Європі щодня і щохвилини. Це підтверджено сотнями аргументів, які доводиться розвінчувати українським журналістам. Однак вороже завдання не обмежується лише кордонами України. Воно широко втілюється у зовнішній політиці тоталітарного режиму Путіна. У європейському світі наміри і контексти ті ж, що і спрямовані на Україну і проти неї. Основне завдання- це довести свою «миротворчу» місію для продовження війни в Україні. У зв'язку з цим антиукраїнський контент фейкового змісту став системним і систематичним. Його наповнюють всіма напівправдивими, неправдивими, брехливими і діпфейковими повідомленнями із кількістю, яка нівелює будь-який рівень довіри до інформації і не дає змоги в часовому проміжку перевіряти її. Цей спосіб неможливого спростування брехні має назву «Операція перевантаження». Мета: розширити пропагандистські вкиди і «виснажити ресурси перевірки інформації»[URL:<https://unian.ua>.19.10.24].

В крайній тиждень активного міжнародного життя виразно помітною стала маніпуляція щодо виступу Президента України Володимира Зеленського про можливість виготовлення ядерної зброї. Спотворивши контекст виступу, почалася широка хвиля пропаганди: як же не воювати з Україною, якщо вони будуть виготовляти таку зброю?! Так звучить виправдання РФ того, що треба нищити атомну енергетику, щоб цього не сталося! Але суть такого наміру нам відома: ускладнити ситуацію із зимовим періодом в Україні.

З Україною в основному пов'язано майже 90% маніпуляційної «роботи»РФ. Від початку широкомасштабного вторгнення всі фейки були і є спрямовані на блокування європейської підтримки України(у найрізноманітніших сферах доводилося те, що допомога не потрібна; що її розкрадають; нею не вміють користуватися і т.д.).

Такими ж були питання уведення французьких військ в Україну; питання участі НАТО у війні; проблеми перешкоджання вступу України в ЄС; тепер історичне питання Волинської трагедії чи українського зерна і т.д. і т. п.

Тактика і стратегія діянь російської імперії зла поширилася на 53% у Telegram каналі (дослідження NATO StratCom). Канали із подвійними платформами Telegram та УК, Telegram та X - на 67% є російськомовними, і лише 17% - це англomовні, франкомовні і фінські[К.Бенюк.Європейські руки Путіна...URL: <https://espresso.tv>.18.10.24].

Ще одна проблема- це створення клонів як пропагандистських прийомів дублювання сайтів, які вже існують. Як приклад, так було із FranceNews24. Так само і є недавній клон прикордонної служби dpsu.gov.ua України.

Підкупи і хакерство стали популярними методами Росії напередодні виборів у Європі та США. Це пов'язано із крадіжками конфіденційної інформації та «навіть атаками на критичну інфраструктуру»[Там само].

На зміну поведінки європейських лідерів та наближених до них людей впливає і підступна стратегія підкupu РФ партій та політичних рухів: Voice of Europa поведилася так у Польщі, Німеччині, Франції, Бельгії, Нідерландах, в Угорщині, Австрії та ін.

Експерти медіа з інформаційних атак Росії у Європі- (Елізабет Брау) стверджують про неможливість покарання РФ за неправду чи завдану шкоду державам ЄС правовими санкціями. Убивства, в т.ч. польського прикордонника, напад на російського політичного дисидента у Литві, глушіння сигналів GPS, атака хакерів на лікарні в Лондоні, підпали НАТО в різних країнах- це підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за вчинені злочини. Проте експерти не бачать «чітких правил відповіді» за названі злочини [URL: <https://www.unian.ua>.19.10.24]. Складність доведення ворожої для Європи діяльності та її агентури довести в багатьох випадках неможливо. Відтак це потребує багато уваги до міжнародного права, ефективної діяльності правників, які працюють у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенюк К. Європейські руки Путіна: як Росія впливає на громадську думку в ЄС [URL: <https://www.espreso.tv>. 18.10.24].
2. «Операція Перевантаження»: РФ придумала хитрий спосіб прихованої пропаганди в Європі [URL: <https://www.unian.ua>.; перегляд 19.10.24].
3. Російські дезінформаційні канали в Європі [URL: <https://www.niss.gov.ua>; перегляд 20.10.24].
4. Підпали, убивства, кібератаки: НАТО не знає, як реагувати на гібридні атаки РФ, - The Hill [URL: <https://www.unian.ua> 19.10.24].

Ірина ЖАРОВСЬКА

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Глобалізація як сучасне явище трансформує реальність, змінює право та впливає на всі сутнісні компоненти, у тому числі на національну правову політику. Людство живе під впливом глобальних змін. Глобальні зміни та досягнення у світі впливають на всі сфери життя суспільства.

Сучасне міжнародне право є складною системою юридичних норм і принципів, в яких знаходять свій вираз об'єктивні закономірності розвитку міжнародних відносин. Війна супроводжувала всю історію розвитку людської цивілізації. Це постійний стан існування суспільства, держав та індивідів, «боротьба і війна характерні для людської історії» [1]. Проте розвиток ментально-аксіологічного в природі людини породив різке неприйняття насильства та прагнення до ідеалів безпеки та мирного існування.

Система міжнародного права виступає як віддзеркалення міжнародних відносин, що постійно розвиваються. Головною метою сучасного міжнародного права є підтримка і збереження миру у всьому світі. Однак незважаючи на існування великої кількості міжнародних актів щодо міжнародної безпеки, людство не викоринило таких понять, як війна, збройний конфлікт, насильство, жертви війни тощо.

Нині, ми відстоюємо позицію, що міжнародне гуманітарне право - це галузь міжнародного права, яка регулює поведінку збройних конфліктів та війн з метою захисту осіб, які не беруть або вже не беруть участі у бойових діях, встановлюючи обмеження щодо використання зброї, захисту цивільного населення від наслідків війни, а також надає правила для гуманітарної допомоги, забезпечуючи дотримання міжнародних норм у військових конфліктах.

Офіційне визначення встановлене Міжнародним комітетом Червоного Хреста, відповідно до якого під міжнародним гуманітарним правом розуміються такі міжнародні правила, договірні або засновані на звичаях, які:

- а) спеціально спрямовані на вирішення гуманітарних завдань, що виникають безпосередньо внаслідок збройного конфлікту міжнародного і неміжнародного характеру;
- б) які з міркувань гуманного характеру обмежують права сторін, що перебувають у конфлікті, вибрати методи і засоби ведення війни;
- в) захищають осіб і майно, яким завдана або може бути завдана шкода конфліктом.

Предметом правового регулювання МГП є специфічні суспільні відносини, що виникають у період збройної боротьби або у зв'язку з нею, яка може набути форму війни, міжнародного озброєного конфлікту, конфлікту неміжнародного характеру. Специфічний характер норм МГП права впливає з предмета регулювання і полягає у тому, що вони переважно встановлюють поведінку суб'єктів міжнародного права в період конфронтації (війна, збройний конфлікт). Ніяка інша галузь міжнародного права не містить таких норм.

Щодо функцій, які виконує МГП, то варто мати на увазі, що, на відміну від інших галузей міжнародного публічного права, основою яких є прагнення вирішити потенційні конфлікти без застосування сили, міжнародне гуманітарне право спрямоване на те, щоб підкорити ситуацію існуючого насильства дії певних норм, погоджених державами між собою попередньо. Також необхідно відзначити, що міжнародне гуманітарне право може бути допоміжним міжнародним інструментом у разі прогалин, колізій та інших недоліків внутрішнього законодавства держави, які виявляються під час виникнення на його території збройного конфлікту.

Сучасне транзитивне суспільство [2] має трансформаційну змінну правову природу, невизначеність правової, політичної, економічної реальності впливає на поведінку особи. Проте нині є незрозумілим яким чином змінюється правова природа поведінки суб'єктів права. Наприклад гібридна війна тепер стає особливо поширеною і перманентною [3] для сучасного суспільства.

Визначимо тенденції розвитку міжнародного гуманітарного права під впливом сучасних глобальних криз, віртуалізації суспільної реальності, проблем невідомості норм та часто декларативності чинних міжнародних інститутів.

По-перше, розширення впливу МГП на кризові явища, суспільні глобальні проблеми, пандемічні загрози, оскільки основні принципи в проміжок кризових ситуацій можуть бути використані при реалізації правових норм в таких умовах.

По-друге, вплив чинних норм МГП на віртуалізацію війни та застосування нових методів та способів ведення бойових дій за допомогою інформаційно-комунікативних технологій та штучного інтелекту. Кіберзброя ставить нові питання зокрема не порушення принципу МГП щодо захисту цивільного населення, завдання шкоди екологічним та іншим об'єктам критичної інфраструктури, проблеми правового регулювання ведення бойових дій.

По-третє, оновлення системи міжнародної відповідальності у сфері воєнних дій та військових конфліктів. Часто МГП зазнає критики за декларативність своїх норм та слабкість механізмів їх реалізації. Міжнародні інституції, такі як ООН, не завжди можуть ефективно реагувати на порушення МГП через політичні та економічні інтереси держав. Відповідно, виникає необхідність перегляду механізмів санкцій та відповідальності, зокрема зміцнення ролі Міжнародного кримінального суду та інших органів міжнародної юрисдикції.

Формування та дотримання правової політики глобального миру є необхідною умовою виживання людства в сучасних умовах. Це фундаментальна детермінанта, яка є привабливою для функціонування сучасного суспільства, державних і міжнародних інституцій, без мирного суспільства неможливо досягти рівня довіри, співпраці та інклюзивності, верховенства права та інших ключових критеріїв відносини в суспільстві. Глобальний мир забезпечує основу для розуміння та вирішення багатьох складних проблем, з якими стикається світ, це основа для спілкування між конкуруючими групами та для ефективного державного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Filipec O. Hybrid Warfare: Between Realism, Liberalism and Constructivism. *Central European Journal of Politics*, 2019. Vol. 5(2), 52–70. http://www.cejop.cz/wp-content/uploads/2020/01/2019_Vol-05_No-02_Art-03_Filipec.pdf
2. Baechler S. Document Fraud: Will Your Identity Be Secure in the Twenty-first Century?. *Eur J Crim Policy Res* 2020. № 26, P. 379–398. <https://doi.org/10.1007/s10610-020-09441-8>
3. Caliskan M. Hybrid warfare through the lens of strategic theory, *Defense & Security Analysis*, 2019, Vol. 35:1, P. 40-58, DOI: [10.1080/14751798.2019.1565364](https://doi.org/10.1080/14751798.2019.1565364)

Альона РОМАНОВА

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ (ВПО) В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сьогодення в Україні диктує нові умови в яких громадяни реалізують свої права, зокрема, внутрішньо переміщені особи (ВПО). В умовах режиму воєнного стану законодавством передбачено певні обмеження прав особи, що пов'язані, зокрема, з введенням комендантської години, перетином кордону тощо.

Зазначимо, що Україна як правова, демократична держава навіть в складних воєнних реаліях не лише гарантує, а й забезпечує дотримання основних прав громадян, акцентуючи увагу на найбільш вразливих категоріях, зокрема, внутрішньо переміщених особах.

Відповідно до законодавства України внутрішньо переміщені особи користуються такими правами, як і усі інші громадяни України.

За законодавством України внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1].

До належної реалізації прав ВПО, окрім офіційно уповноважених державних органів, залучаються волонтери, громадські організації, фізичні особи.

Особливі права ВПО, які подиктовані воєнним станом є [2]: - на отримання документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, або документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус; - на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту; - на забезпечення допоміжними засобами реабілітації, на одержання реабілітаційних послуг відповідно до законодавства за місцем проживання; - на продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів України за рахунок коштів державного бюджету або інших джерел фінансування; - діти з числа внутрішньо переміщених осіб чи діти, які мають статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, які навчаються у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, забезпечуються безкоштовним харчуванням; - на отримання матеріального забезпечення, страхових виплат та соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; - на забезпечення виборчих прав.

Зазначимо, що особливу увагу варто приділяти психологічному і ментальному здоров'ю людей, що пережили окупацію, перебували в зоні активних бойових дій.

Реабілітацію таких осіб потрібно проводити як в медичних закладах, так і через соціально-культурні проекти та програми. Не варто повсякчас акцентувати увагу на «інакшості» таких людей, а навпаки, допомагати соціалізуватися в нових умовах.

Для внутрішньо переміщених осіб важливо реалізувати своє право на отримання документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, або документів, що посвідчують особу та підтверджують її спеціальний статус, адже для того щоб мати можливість скористатися пільгам, які держава надає цій категорії громадян потрібно офіційно підтвердити свій статус.

Окремо наголосимо на важливості забезпечення ВПО особливих прав, згідно законодавства України, а саме [1]:

- право на єдність родини;
- право на сприяння органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права у пошуку та возз'єднанні членів сімей, які втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення;
- право на інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів;
- право на безпечні умови життя і здоров'я;
- право на достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території покинутого ВПО місця проживання, а також місця тимчасового поселення, стану інфраструктури, довкілля;

- право на створення належних умов для постійного чи тимчасового проживання;

Щодо дітей ВПО, то важливо забезпечити повноцінну можливість реалізації ними права на освіту та інтеграцію в новому соціумі.

Акцентуємо увагу на тому, що ВПО мають ряд обов'язків, зокрема [3]: - дотримуватися Конституції України та норм законодавства; - повідомляти про зміну місця проживання структурний підрозділ з питань соціального захисту населення, як і у випадку добровільного повернення до покинутого постійного місця проживання не пізніше як за 3 дні до дня від'їзду; - у разі виявлення подання внутрішньо переміщеною особою завідомо неправдивих відомостей для отримання довідки про взяття на облік, відшкодувати фактичні витрати, понесені за рахунок державного та місцевих бюджетів у результаті реалізації прав, передбачених законодавством України.

Сьогодні Україна виборює своє право на суверенітет, незалежність, повноцінний розвиток демократії та пріоритет прав і свобод людини в цивілізованому суспільстві. Надзвичайно важливими є взаєморозуміння, взаємоповага і підтримка серед українців, задля збереження національної ідеї та ідентичності, в основі якої є верховенство права, пріоритет прав людини і збереження людської гідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 1, ст.1. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
2. Права та пільги внутрішньо переміщених осіб. *Безоплатна правнича допомога*. 2024. <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/prava-ta-pilgy-vnutrishno-peremishhenyh-osib/>
3. Права та обов'язки внутрішньо переміщених осіб. *Безоплатна правнича допомога*. 2024. https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D1%82%D0%B0.

ДУХОВНО-ПРАВОВІ РОЗДУМИ ПРО ВІЙНУ

Війна виникає у державі не на порожньому місці. Здебільшого війна є наслідком низької духовно-правової культури держави. При цьому духовно-правова культура суспільства може бути належною. Адже воює, в основному, держава, а не суспільство. Які компоненти духовно-правової культури держави провокують збройні напади?

Духовно-правова культура держави - це сукупність морально-правових цінностей, природних переконань, онтологічних норм, ментальних традицій та вивірених практик, які визначають взаємовідносини між правовою системою і духовними атрибутами суспільства, які обов'язково сповідує держава. Компонентами (основними) духовно-правової культури слугують:

- 1) взаємовідносини між державою і суспільством;
- 2) визнання державою існуючих морально-правових цінностей в суспільстві;
- 3) онтологічні норми природного і надприродного права;
- 4) підтвердження й підтримання державою ментальних традицій;
- 5) ідентифікація істинної історії суспільства, релігійної практики;
- 6) належний рівень духовно-морального виховання всіх верств населення;
- 7) наявність високого ступеня озброєності та військової освіченості особового складу війська.

Для прикладу візьмемо московитсько-українську війну, спробувавши оцінити якість компонентів духовно-правової культури. Звичайно, якість буде низькою. Наша держава до війни не готувалася, армію не зміцнювала, а, навпаки, всякими способами здійснювалася руйнація Збройних Сил України. Причин такої руйнації багато, але підвищувати ступінь духовно-правової культури для блокування злих намірів агресивних сусідніх держав потрібно було здійснювати.

Так, війна не є онтологічним явищем зла. Це створена людьми непотрібна майстерня зла, щоб продемонструвати свою незгоду з природними порядками й добитися свого панування. Війна - результат відсутності мирного вирішення міждержавних непорозумінь, недостатньої комунікації та нерівноваженості в суспільстві.

Вважаємо, що війна є насильницьким процесом, що призводить до систематичного знищення порушення духовно-правових цінностей суспільства, що виражається у втраті морально-чеснотних орієнтирів, порушенні норм природно-надприродного права та деградації культурно- правового спадку.

Із цієї дефініції випливає ряд запитань:

1. Чи потрібна оборона країни від нападу ворогів, не порушуючи норм надприродного права?
2. Якими методами і способами можна захищатися від збройного нападу?
3. Чи належить застосування зброї при захисті, якщо інші способи не є дієвими?
4. Чи належить до зла застосування зброї при нападі на ураження?
5. Яке виправдання існує за застосування зброї, де сталося поранення ворога чи його вбивство?

Даючи відповіді на ці запитання, наголосимо:

1. Оборона країни від нападу ворогів може бути виправдана з точки зору самозбереження та захисту прав людини, за що несе відповідальність держава, а не суспільство. Надприродне право розглядається як принцип чеснотності, моралі, справедливості, які перебувають за межами державного законодавства. У випадку оборони від нападу, ця дія узгоджується з принципами надприродного права, оскільки йдеться про

захист життя, свободи та гідності людей. Однак, важливо забезпечити, щоб оборонні заходи були пропорційними та відповідали принципам конституційного та міжнародного права, щоб уникнути порушення прав людини. Для прикладу, у Біблії, Книзі Еклезіяста (Церковника, Царя) (3:8) записано: «час любити і час ненавидіти, час війни і час миру», а у (3:3) - «час убити і час лікувати, і час нищити і будувати». Ці вислови відображають природу життя, яке має свої різні фази і обставини. Вони сприймаються як визнання того, що існують часи, коли захист від агресії може бути необхідним для збереження миру та благополуччя. Однак вони також нагадують про важливість миру та примирення, які повинні бути метою навіть у контексті конфліктів. У деяких місцях неоднозначно зазначено, що участь у битві може бути предписана Господом. Пряма така вказівка відсутня.

2. Біблія включає різні моральні та етичні принципи, які можуть впливати на реакцію збройного нападу. Одним з найбільш відомих є «Золоте правило», яке говорить про те, щоб поводитись з іншими так, як би вони хотіли, щоб з вами поводитися (Матвія 7:12). Зокрема, Ісус учить про прощення та мир: «Але я вам говорю: любіть ворогів ваших, благословляйте тих, хто проклинає вас, робіть добро тим, хто вас ненавидить» (Матвія 5:44).

Проте, Біблія також містить приклади застосування сили для захисту, наприклад, у Старому Завіті, де описано захист Ізраїля від ворогів під керівництвом Бога (Навин 6:27, Судді 3:1-2). Однак важливо розуміти, що ці контексти можуть бути специфічними для конкретних ситуацій та культурних умов.

Загалом, Біблія закликає до миру, примирення та прощення, але також розуміє потребу захисту та оборони, коли наступила загроза. Пропонується пасивний опір, використання сили звичаїв та традицій.

Одним із методів захисту від збройного нападу надприродне право рекомендує використовувати активну миротворчість. Залучання до процесу тих, хто працює на сприяння мирному врегулюванню конфліктів та побудові мостів між сторонами. Також існує необхідність в обороні та захисті. Зокрема, на прикладі України одним із методів захисту є вступ її до НАТО. Членство в НАТО може забезпечити країну додатковими гарантіями безпеки та захисту від зовнішніх загроз. Однак, зміняться умови внутрішньої та зовнішньої політики і загостряться політичні та геополітичні дискусії.

3. У Біблійній історії не згадується використання вогнепальної зброї захисниками, оскільки технологія створення вогнепальної зброї була розвинена значно пізніше, ніж час, коли були записані Біблійні тексти. Проте, Біблія описує багато бойових сцен, але вони стосуються використання мечів, луків, копій та інших традиційних видів зброї для того часу.

Наприклад, у Второзаконній Книзі 20:1-4 згадується, що Мойсей закликає воїна Ізраїля довіряти Богу під час битви та не боятися ворогів: «Не бійтеся їх, бо Господь, ваш Бог, ходить перед вами, і Він буде воювати за вас».

4. У Біблійному контексті питання про застосування зброї у воєнній агресії є складним і може бути розглянуте з різних точок зору. З одного боку, Біблія навчає про мир, примирення та прощення і застосування сили може бути розглянуте як останній засіб у випадку, коли інші методи не є ефективними. З іншого боку, Біблія визнає право на самозахист та оборону, особливо у випадку захисту своєї країни, родини та спільноти.

Церква визнає право на самозахист та оборону, особливо у випадку захисту своєї країни, родини та спільноти. Проте вона закликає до миру, примирення та любові до ворогів.

У церковній традиції важливе поняття «праведної війни», яка може бути виправданою, якщо вона ведеться для захисту невинних, відновлення правосуддя або припинення агресії. Проте учасники війни зобов'язані дотримуватися моральних принципів та шанувати права людини, уникати непропорційного насильства та руйнування, а також прагнути до миру та примирення.

Звичайно, складною є ситуація, коли нападник пропонує мир на своїх умовах і залишенням для нього захоплених територій і з низкою принизливих умов. Тут важко зберегти розсудливість і дію відповідно до моральних принципів та міжнародного права. Дипломатичні переговори, міжнародне посередництво, звернення до міжнародного права,

збереження моральних принципів, широка міжнародна підтримка до умиротворення не приведуть тоді, коли нападник упродовж тривалого часу знищив тисячі людей, розгромив багато міст, сіл та інфраструктури. Встановити існування зла на війні може допомогти здоровий глузд і природна мудрість.

5. У християнській та багатьох інших релігійних та етичних традиціях існує поняття самозахисту та захисту невинних. У деяких випадках застосування зброї може вважатися виправданим, якщо це єдиний спосіб захисту від негайної загрози для власного життя або життя інших людей.

У Біблійному контексті, наприклад, можна згадати слова Ісуса з Євангелія від Луки 22:36, де Він говорить Своїм учням: «Хто має гроші, хай купить меч, бо кажу вам, що повинно виконатися все, що було написано про Мене: «І злочинником вважатимуть». І про Мене сказане має своє виконання». Тобто перед наступаючою небезпекою та непевненістю, перед смертоносними подіями, учні Ісуса повинні бути готовими до захисту, тому потрібен меч. Хоча сам Ісус ніколи не пропагував використання насильства або зброї.

Второзаконня 21:1-9 містить інструкції, процедуру і ритуал, що має символічне значення для очищення зла (гріхів). Це стосується і вбивства, скоєного на війні (навіть, якщо участь у битві було передбачено Господом), воно робило людину нечистою. Тому людина потребувала очищення (Числа 31:19-24). Також кров, пролита Давидом під час битв, стала причиною тому, щоб він побудував храм Господу.

Згідно вчення Ісуса, зовнішні прояви діяльності людини обумовлені її внутрішнім станом - тим, що міститься в її серці. Та людина, яка має злі наміри, вже підлягає суду Божому. Гнів і ненависть ведуть до вбивства і навіть , якщо вбивство не відбувається, людина в повній мірі винна перед Богом (Євангелія від Матвея 5:21, 22; 15:19 20).

Слід пам'ятати, що Псалом 144:1 подає згадку Бога, який навчає руки до бою та пальці - на війну. Тут відображається образна мова, яка використовується для підкреслення Божої захисної дії та боротьби за правду і справедливість. Висловлюється своє визнання Бога як того, хто дає силу та вміння у боротьбі за правду та захисту.

У християнському тлумаченні цей вірш може розглядатися як нагадування про Божу допомогу та натхнення в боротьбі зі злом та несправедливістю. Він може використовуватися як символічний спосіб виразити довіру в Бога як сили, яка допомагає людям у складних і важких часах, включаючи конфліктні ситуації.

Важливо розуміти, що цей вірш використовується в духовному та символічному контексті, і не слід тлумачити його як заклик до насильства чи агресії. Божа допомога може проявитися через різні способи, включаючи мудрість, мир та примирення.

У сучасній війні проти України прості рішення і миттєві рішення відсутні. Важливо не втрачати надію на перемогу, якщо не зараз, то пізніше. Отже, духовно-правові роздуми про війну призвели до того, що вона порушує норми природно-надприродного права і призводить до деградації культурно-правового спадку воюючих сторін. Потрібно налагоджувати взаємодію держави і суспільства. Суспільство мудріше від держави.

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Тетяна БЕКЕРСЬКА
студентка інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Відомо, що публічне управління в сучасному світі стає все більш важливим фактором розвитку держави та досягнення її стратегічних цілей. У контексті євроінтеграції та зміцнення національної безпеки ефективне управління державою відіграє ключову роль у формуванні та реалізації стратегій, політики та механізмів сприяння взаємодії між громадянським суспільством та органами влади.

Загальновідомо й те, що публічне управління не є самодостатнім, автономним утворенням. Його система є продуктом суспільного розвитку, існує в суспільстві і підтримується суспільством. Тобто суспільство є первинним і більш загальним утворенням, у якому існує таке явище як публічне управління.

У літературі існує багато визначень публічного управління. Спільною рисою всіх наукових досліджень є розуміння публічного управління як досить складної діяльності, яка здійснюється за допомогою численних засобів, методів, способів і процедур. Характеризується спрямованістю на досягнення єдиної мети – задоволення суспільних потреб.

Говорячи про модернізацію публічного управління, можемо стверджувати, що це систематичний процес його трансформації та вдосконалення. Модернізація публічного управління є важливим чинником процесу докорінного оновлення українського суспільства, що передбачає створення ефективної та дієвої системи управління державою, яка б забезпечила громадянам якісні публічні послуги за європейськими стандартами та становлення України як правової європейської держави з високим рівнем життя громадян, соціальної стабільності, демократії та європейських цінностей [1, с. 48].

Модернізація публічного управління передбачає: 1) використання інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення ефективності управління, забезпечення онлайн-доступу до публічних послуг, створення відкритих даних тощо; 2) забезпечення громадянам публічного доступу до інформації про роботу органів влади, консультації з громадськістю при прийнятті рішень тощо; 3) партнерство з громадськістю (залучення громадських організацій, активістів, експертів та інших зацікавлених сторін до процесу прийняття рішень і реалізації проектів); 4) професійний розвиток (підвищення кваліфікації працівників у сфері публічного управління, впровадження сучасних методів управління та лідерства, створення умов для кар'єрного зростання); 5) горизонтальну координацію (покращення співпраці між різними державними органами, використання комунікаційних механізмів для обміну інформацією та координації дій); 6) оцінку результатів (впровадження систем моніторингу та оцінки ефективності управлінських заходів, аналіз результатів для подальшого вдосконалення стратегій та програм) [2, с. 23].

Узагальнюючи, можемо говорити про те, що напрями модернізації публічного управління в Україні включають цілий комплекс заходів та реформ, спрямованих на покращення його ефективності та результативності. Серед найважливіших виокремимо такі: 1) удосконалення інституційного-правового забезпечення публічного управління; 2) подальше оновлення правил і процедур у сфері публічного управління; 3) зміцнення механізмів взаємодії публічного управління з інститутами громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончарук Н., Чередниченко А. Модернізація публічного управління в Україні в умовах війни та в поствоєнний період у контексті європейських цінностей. *Аспекти публічного управління*. 2022. № 6. Т. 10. С. 46–54.
2. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України : наук. доп. / авт. кол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін. ; за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка. Київ : НАДУ, 2013. 120 с.

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Ліліана ПОЛЯНСЬКА

студентка інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

РОЛЬ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС У РЕФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – Угода), яка після тривалого процесу ратифікації набула чинності у повному обсязі 1 вересня 2017 р., має неабиякий вплив на розвиток української правової системи та гармонізацію права України з правом ЄС. Варто зауважити, що включення до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС значної кількості сфер співпраці зумовлює потребу реалізації її положень за допомогою низки правових інструментів. Вони включають насамперед міжнародні угоди, законодавчі та інші нормативні акти України, визнання Україною законодавчих актів та рішень Суду ЄС. Окрім цього, Угода містить положення, запозичені з установчих договорів про ЄС, а також значну кількість внесених до додатків актів інститутів Євросоюзу. Застосовуючи їх, Україна має враховувати відповідну практику ЄС у цих сферах [1, с. 354].

На основі щорічних звітів Міністерства закордонних справ України вдається чітко прослідкувати прогрес України щодо реалізації закріплених зобов'язань [2, с. 35-128]. У Звіті про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2023 рік йдеться про виконання вимог у багатьох сферах співпраці. Зокрема, відбулося реформування органів державного управління – парламент прийняв закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 02 травня 2023 р. № 3077-IX, що набирає чинності через шість місяців з дня його опублікування, але не раніше, ніж через шість місяців з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні [3]. Закон повинен встановити нові організаційні та правові засади служби в органах місцевого самоврядування, та удосконалити механізм реалізації громадянами права на рівний доступ до служби в органах місцевого самоврядування, уточнити класифікацію посад, що, у свою чергу, дозволяє покращити умови оплати праці, а також привести у відповідність до вимог бюджетного законодавства та нової системи адміністративно-територіального устрою.

Загалом протягом 2023 року відбулося удосконалення антидискримінаційного, митного законодавства, та захисту прав споживачів; механізму протидії торгівлі людьми, боротьби з катуванням, тероризмом, організованою злочинністю, контролю незаконного обігу зброї; Верховна Рада України ратифікувала Римський статут тощо.

Нині на розгляді Верховної Ради України знаходиться низка прогресивних євроінтеграційних законопроектів, зокрема: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу)» (реєстр. № 0931) [4]; «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу

України щодо боротьби з проявами дискримінації» (реєстр. № 5488), спрямований на розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності за дискримінацію, узгодження понятійного апарату у частині кваліфікації різних форм та проявів нетерпимості, посилення ролі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [5]; «Про внесення змін до Дисциплінарного статуту Національної поліції України щодо врегулювання питання запобігання випадкам дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань на робочому місці» (реєстр. № 9340) [6]; «Про інститут реєстрованих партнерств» (реєстр. № 9103) [7]. Також 22 травня 2024 р. Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» [8]. Цей Закон набирає чинності 19 грудня 2024 р.

Покращення щодо правового співробітництва між Україною та ЄС знаходить свій вияв у набутті чинності двох Конвенцій: Конвенції про угоди про вибір суду 2005 року [9] та Конвенції про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах 2019 року, що, своєю чергою, певною мірою збільшує важливість прецеденту як джерела права в українському праві, розширюючи та модернізуючи його [10].

30 грудня 2023 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри» від 9 грудня 2023 р. № 3511-IX, яким оптимізовано тривалість процедур суддівської кар'єри [11].

З початком російсько-української війни, особливо гостро постало питання торгівлі людьми: через важку безпекову ситуацію, тисячі людей були змушені покинути Україну та шукати прихистку в інших державах світу, що зробило цю категорію осіб найвразливішими по відношенню до ризику бути викраденими та нелегально проданими. У зв'язку з цим, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 червня 2023 р. № 496-р було затверджено Державну цільову соціальну програму протидії торгівлі людьми на період до 2025 року. Крім цього, як зазначено у Звіті, відбувається постійна комунікація Координатором ЄС з протидії торгівлі людьми [12].

Адаптуючи національне законодавство щодо попередження та боротьби з тероризмом та незаконним обігом зброї, Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом» від 21 березня 2023 р. № 2997-IX, який делегує Службі безпеки України та Антитерористичному центру при Службі безпеки повноваження з розслідування справ щодо тероризму й визнає їх контактним пунктом із обміну інформацією про терористів [13]. Затверджено План реалізації спільних заходів, запропонованих Європейським Союзом, у сфері контролю за обігом зброї та недопущення її витоку за межі України (наказ МВС від 29 вересня 2023 р. № 786). Відбувається регулярна передача до Аналітичного проєкту Європолу інформації про втрачену та викрадену зброю, а з травня 2023 р. відбувається щоквартальна подача відомостей про вилучену зброю [14].

13 липня 2023 р. Законом України № 3229-IX «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо використання митних декларацій та електронної транзитної системи, передбачених Конвенцією про процедуру спільного транзиту, для здійснення транзиту на умовах цього Кодексу» були внесені зміни до Митного кодексу: скорочено час проходження митниці користувачами нової комп'ютеризованої транзитної системи (далі – NCTS) та розширено застосування транзитних спрощень; запроваджено внутрішній транзит із використанням NCTS, за аналогією із Union transit, передбаченим Митним кодексом ЄС; встановлено пріоритетний пропуск через кордон товарів, поміщених під процедуру

спільного транзиту; підвищено контроль за товарами шляхом використання митних пломб і пломб спеціального типу [15].

Отже, на підставі вищенаведеного, можемо говорити про те, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС є одним з рушіїв євроінтеграційного процесу України. Цей документ за своїм обсягом і тематичним охопленням є найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України та найбільшим міжнародним договором з третьою країною, коли-небудь укладеним Європейським Союзом. Угода визначає якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції» і слугує стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Костюченко Я. Угода про асоціації з ЄС у національному правопорядку України. *Підприємництво, господарство і право. Серія «Міжнародне право»*. 2019. № 67. С. 354–359.
2. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2023 рік. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/zvit-pro-vykonannia-ua-za-2023-UA_2.pdf (дата звернення: 10.10.2024).
3. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 02 травня 2023 р. № 3077-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 72. Ст. 249.
4. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу) від 29 серпня 2019 р. № 0931. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66561 (дата звернення: 10.10.2024).
5. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації від 13 травня 2021р. № 5488. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71891 (дата звернення: 10.10.2024).
6. Проект Закону про внесення змін до Дисциплінарного статуту Національної поліції України щодо врегулювання питання запобігання випадкам дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань на робочому місці від 29 травня 2023 р. № 9340. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42010> (дата звернення: 10.10.2024).
7. Проект Закону про інститут реєстрованих партнерств від 13 березня 2023 р. № 9103. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/41497> (дата звернення: 10.10.2024).
8. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 22 травня 2024 р. № 3733-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3733-20#Text> (дата звернення: 10.10.2024).
9. Конвенція про угоди про вибір суду від 01 серпня 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_004 (дата звернення: 10.10.2024).
10. Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах від 02 липня 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001-19#Text (дата звернення: 10.10.2024).
11. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри : Закон України від 9 грудня 2023 р. № 3511-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. № 1. Ст. 3.
12. Державна цільова соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 червня 2023 р. № 496-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.10.2024).

13. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом : Закон України від 21 березня 2023 р. № 2997-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 64. Ст. 219.
14. План роботи Міністерства внутрішніх справ України на 2024 рік : Наказ Міністерства внутрішніх справ України 25 грудня 2023 року № 1070 (Із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства внутрішніх справ України від 22 березня 2024 року № 185) URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/8/2/1/4/1/plan-roboti-mvs-na-2024-rik-zi-zminami-1.pdf> (дата звернення: 10.10.2024).
15. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо використання митних декларацій та електронної транзитної системи, передбачених Конвенцією про процедуру спільного транзиту, для здійснення транзиту на умовах цього Кодексу : Закон України від 13 липня 2023 р. № 3229-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 84. Ст. 306.

Лілія ЯРМОЛ

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Діана ЧЕКАЛЮК

студентка інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ БІЖЕНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Актуальність теми правового забезпечення прав біженців в умовах війни в Україні зумовлена безпрецедентними викликами, що постали перед державою та суспільством унаслідок військової агресії. Масштабні переміщення населення, гуманітарні кризи, а також необхідність забезпечення міжнародних стандартів прав людини висувують нові завдання для правової системи України. Розгляд цієї теми важливий як для вдосконалення національного законодавства, так і для підвищення ефективності міжнародного співробітництва в контексті захисту прав осіб, які змушені залишити свої домівки.

В Україні поняття «біженець» закріплено у ст.1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 [3]. Це поняття також висвітлив Свящук А.Л., який зазначив, що «біженець це особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної 5 групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань» [1, с. 52] .

Збройні конфлікти і війни призводять до масових переміщень населення, створюючи гострі проблеми у сфері прав людини. Війна в Україні, що почалася в 2014 році і значно загострилася в лютому 2022 року після повномасштабного вторгнення росії, призвела до найбільшого в Європі гуманітарного та міграційного кризису з часів Другої світової війни. Мільйони українців були змушені залишити свої домівки, шукаючи притулку як всередині країни (внутрішньо переміщені особи), так і за кордоном. Права цих людей, гарантують міжнародні конвенції, зокрема Конвенція ООН про статус біженців від 1951 року [2] та Протокол від 1967 року до неї [7] , що передбачають:

Право на безпеку та захист від насильства, (ст. 31-32 Конвенції ООН). Учасники війни не мають права нападати на цивільне населення. Біженці, які покидають зону бойових дій, повинні отримати захист від насильства, переслідувань і катувань у країні, яка їх приймає.

Право на притулок, (ст. 33 ч. 1 Конвенції ООН). Кожен, хто втікає від війни, має право звернутися за міжнародним захистом та отримати притулок у країні, що визнає відповідні норми міжнародного права. Держави повинні розглядати заяви на отримання статусу біженця індивідуально, без дискримінації.

Заборона на депортацію (принцип невислання), (ст. 33 ч. 1 Конвенції ООН). Жодна держава не має права вислати людину назад до країни, де її життя або свобода можуть бути під загрозою через війну, переслідування чи насилля.

Доступ до базових потреб, (ст. 20-21, ст. 23-24 Конвенції ООН). Біженці та мігранти мають право на отримання гуманітарної допомоги, яка включає медичну допомогу, житло, їжу, чисту воду та освіту для дітей. Міжнародні організації, такі як ООН та Червоний Хрест, відіграють ключову роль у наданні допомоги цим людям.

Право на працю та інтеграцію, (ст. 17-18 Конвенції ООН). У країнах, що приймають біженців, їм повинні бути надані можливості для працевлаштування та інтеграції в суспільство. Це включає мовні курси, професійне навчання та доступ до ринку праці.

Права жінок і дітей, (ст. 22, ст. 24 Конвенції ООН). Особливий захист потрібен жінкам і дітям, які часто стають жертвами торгівлі людьми, сексуального насильства чи примусової праці. Діти-біженці отримують право на освіту та захист від усіх форм експлуатації.

Держава зобов'язана надати біженцям статус, яким користуються інші іноземці на її території. Заборонено накладати покарання на біженця за незаконний в'їзд на територію країни. Також відповідно до міжнародного законодавства визнана неприпустимою висилка біженців в країну, де їх життю та здоров'ю загрожує небезпека. Не можуть вважатися біженцями такі категорії осіб: – «економічні біженці», тобто особи, які залишили свою країну з економічних міркувань; – «екологічні біженці» («техногенні біженці»), тобто особи, які були змушені залишити місце свого постійного проживання (шляхом переміщення як в межах своєї країни або перетинання її кордону) внаслідок різкого погіршення стану навколишнього середовища, через екологічні катастрофи або негативні наслідки техногенного розвитку; – жертви природних катастроф; – особи, які вчинили злочини проти миру, військовий злочин або злочин проти людства; – особи, що вчинили раніше злочин неполітичного характеру за межами країни, яка надала їм притулок, і до того, як вони були допущені до цієї країни як біженці; – особи, які вчинили інші дії, що суперечать цілям та принципам діяльності Організації Об'єднаних Націй. [1, с. 53].

Основні проблеми, з якими стикаються біженці та мігранти з України: відсутність житла та безпеки; труднощі інтеграції, освіта закордоном дітей-біженців; доступ до медицини та соціальних послуг. Мільйони українців втратили свої будинки через бойові дії, і багато хто зіткнувся з відсутністю безпечного місця для проживання, як всередині країни, так і в країнах, що їх приймають. Країни Європейського Союзу, включаючи Польщу, Німеччину, Чехію та інші, прийняли значну кількість українських біженців. Станом на 31 січня 2024 року 4,3 мільйони громадян країн, не громадян ЄС, які залишили Україну внаслідок російського вторгнення, мали статус тимчасового захисту в ЄС. Про це йдеться на сайті Євростату. Основними країнами ЄС, які прийняли біженців з України, були Німеччина (1 270 150 осіб; 29,5% від загальної кількості ЄС), Польща (951 560; 22,1%) і Чехія (381 190 осіб; 8,9%) [6]. Питання про надання тимчасового захисту регулюються Директивою ЄС 2001/55/ЄС, яка була активована Рішенням Ради ЄС 2022/382 від 04.03.2022 [5], саме для українців. Українці можуть легально перебувати зі статусом тимчасового захисту в будь-якій країні Євросоюзу. Він надається одразу після перетину кордону ЄС. Після реєстрації у відповідних органах країни українці можуть одразу користуватися правами наданого статусу [4].

Багато українських біженців стикаються з труднощами інтеграції в інші країни через мовні бар'єри, складнощі з визнанням їхніх кваліфікацій і пошуком роботи, окрім того біженці часто потребують негайної медичної допомоги, особливо діти, літні люди та люди з інвалідністю. Доступ до цих послуг іноді обмежений через перевантаження медичних систем у приймаючих країнах. Велика кількість дітей - біженців із України потребує доступу до шкільної освіти. Країни, що приймають, повинні забезпечити можливість продовження навчання в безпечних умовах, адаптуючи навчальні програми та надаючи психологічну підтримку.

Способами вирішення проблем з якими стикаються біженці є підтримка на міжнародному рівні українців. Країни ЄС активно продовжують надавати фінансову, гуманітарну та юридичну допомогу українським біженцям. Міжнародні організації, такі як ООН та Міжнародний комітет Червоного Хреста, активно залучені до надання допомоги. Важливою також є підтримка інтеграційних програм, що включають курси вивчення мови, професійну підготовку та сприяння у працевлаштуванні українських біженців. В Україні важливо створювати умови для реінтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО), забезпечувати їх житлом, роботою та доступом до соціальних послуг. Враховуючи значний психологічний тиск на біженців, зокрема жінок і дітей, необхідно створювати програми психологічної підтримки, які допоможуть подолати травму війни, а вже після її завершення, необхідно створювати умови для безпечного повернення біженців в Україну, забезпечивши їм доступ до житла та можливостей для відновлення нормального життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Свящук А. Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності: навчальний посібник, Харків 2018, 325 с, С.52-53 URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/phd_2_sory.pdf (дата звернення: 24.09.2024).
2. Конвенція про статус біженців ООН від 28.07.1951 року База даних «Законодавство України» / ВР України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 24.09.2024).
3. Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 База даних «Законодавство України» / ВР України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 24.09.2024)
4. Мигаль М. Статус біженця та тимчасовий захист, Полтава: Інститут аналітики та адвокації, 01.08.2023 року URL: <https://iaa.org.ua/articles/status-bizhenczya-ta-tymchasovyj-zahyst-u-chomu-riznyczya/> (дата звернення: 24.09.2024)
5. Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року База даних «Рада Європейського Союзу» / Судова влада України URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Direkt_ES_2001_55.pdf (дата звернення: 24.09.2024).
6. Number of people under temporary protection at 4.3 million, Eurostat, 8 march 2024 URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240308-3> (дата звернення: 24.09.2024).
7. Протокол щодо статусу біженців ООН від 4 жовтня 1967 року. База даних «Законодавство України» / ВР України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text (дата звернення: 24.09.2024).

Лілія ЯРМОЛ
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Юлія ГРИНИШИН
студентка інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

СТАН ЮРИДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В Україні під час повномасштабного збройного вторгнення російська федерація (далі – рф) здійснює геноцид проти українського народу, масово порушуючи основні права людини. Народ повинен розуміти, які він має права і яким чином він повинен їх захищати. Звісно, що в умовах війни ресурси держави є обмеженими, але є міжнародні організації, які можуть допомогти як країні загалом, так і окремій персоніфікованій особі.

Важливе значення має конституційно-правове регулювання обмеження прав людини в особливих умовах. Права людини стримують владу, запобігаючи її свавілля, і саме це є характерною ознакою демократичної держави. В авторитарних і тоталітарних режимах права людини не визнаються як природні і залежать від рішень влади. Демократична держава зазвичай не стає агресором у війні, тоді як недемократичні держави, які не визнають права людини, схильні до загарбницьких воєн. Під час воєнного стану демократична держава не може відмовитися від своїх зобов'язань щодо захисту прав людини [1].

Сьогодні більшість держав визнала існування невід'ємних (природних) прав людини. Це, своєю чергою, спричиняє необхідність реалізації принципу «держава для людини», а не «людина для держави». Це положення має особливу важливість під час з'ясування забезпечення прав людини в умовах воєнного стану [1].

Права і свободи людини є ключовими цінностями, що забезпечують її гідність, незалежність та розвиток. В умовах складних сучасних викликів, зокрема через збройну агресію рф та її вторгнення в Україну, права людини потребують особливого захисту. Людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека є найвищими соціальними цінностями (ст. 3 Конституції України). Під час війни дотримання прав людини стає ознакою демократичного суспільства і свідчить про визнання особи як головної соціальної цінності та пріоритету національної політики. Права людини є основою для розвитку особистості, дозволяючи кожному висловлювати свої думки, переконання, вибирати життєві цілі та шляхи їх досягнення. Воєнний стан – це період, коли країна стикається з серйозними загрозами безпеки, і постає питання, як забезпечити національну безпеку без порушення основних прав і свобод людей [3].

Забезпечення прав людини здійснюють і міжнародні організації У Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (ООН, 1966р.) (далі – МПГПП), закріплені такі права як: право людини на життя (ст. 6), право на гуманне поводження, повагу до власної гідності (ч. 1 ст. 10) та інші [5, с. 49-58].

Дуже важливою під час війн є діяльність Ради Безпеки ООН, проте якщо один з постійних її членів голосує проти – рішення вважається відхиленим. Україна неодноразово ініціювала питання про проведення засідання Ради Безпеки ООН через анексію Автономної Республіки Крим та загострення війни на Донбасі, а після 24.02.2022 р. через повномасштабне вторгнення. Однак, рф, як постійний член цього органу, блокує прийняття рішень щодо України. Тому питання безпеки України є на контролі і постійному обговоренні Ради Безпеки ООН, але рішень, які б зобов'язали рф виконати міжнародні зобов'язання не було прийнято. Зараз стоїть питання про реформування Ради Безпеки ООН [5, с. 49-58].

У Конституції України також викладено окремі положення, які визначають особливості реалізації прав людини в умовах воєнного стану. Ці нормативні приписи містяться у розділі II Основного закону України. Зазначено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть установлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень (ч. 2 ст. 64). Також закріплено ті права і свободи людини, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану. Очевидно, що цей перелік складається не з декількох прав, а містить цілу низку, оскільки правам людини властивий фундаментальний характер, тобто права – це такі можливості людини, які забезпечують основоположні потреби людини без наявності яких людина «втрачає» свою сутність [1].

У зв'язку з війною, в Україні було криміналізована низка суспільно-небезпечних діянь. Зокрема: колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору (ст. 113 Кримінального Кодексу України); образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю (ст. 435-1 Кримінального Кодексу України); виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 Кримінального Кодексу України); несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2 Кримінального Кодексу України); незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201 Кримінального Кодексу України) та ін. [2].

На сайті Офісу Генерального Прокурора України зазначена статистика злочинів вчинених в період повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Станом на 03.10.2024 р. зареєстровано 14 4708 злочинів агресії та воєнних злочинів, з них 140288 – порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 Кримінального Кодексу України), 109 – планування, підготовка або розв'язання та ведення агресивної війни (ст.437 Кримінального Кодексу України), 79 – пропаганда війни (ст. 436 Кримінального Кодексу України), 4232 – інші. Також 19347 злочинів проти національної безпеки, з них 3249 – посягання на територіальну цілісність і недоторканість України (ст. 110 Кримінального Кодексу України), 3682 – державна зрада (ст. 111 Кримінального Кодексу України), 8775 – колабораційна діяльність (ст.111-1 Кримінального Кодексу України), 1371 – пособництво державі-агресору (ст. 111-2 Кримінального Кодексу України), 244 – диверсія (ст. 113 Кримінального Кодексу України), 2026 – інші. В магістральній справі щодо агресії РФ є 706 підозрюваних (представники військово-політичного керівництва РФ). Серед них: міністри, депутати, військове командування, посадовці, керівники правоохоронних відомств та розпалювачі війни та пропагандисти РФ. Якщо брати до уваги злочини проти дітей (без повного врахування з місць активних військових дій), то загинуло 577 дітей, а поранено 1632 дитини [4].

У щорічній доповіді Уповноваженого з прав людини України 2024 р. особливо наголошується на порушеннях прав проти: військовополонених (незаконні суди, позасудові страти, відмова РФ у репатріації тяжкопоранених і тяжкохворих військовополонених, відсутність належного розслідування масового вбивства військовополонених у смт. Оленівка, діяльність щодо захисту прав військовополонених), цивільних осіб, позбавлених свободи внаслідок збройної агресії проти України, незаконно утримуваних осіб, депортованих та примусово переміщених осіб [6, с. 27-38].

Отже, в умовах воєнного стану захист прав людини є особливо ускладненим. Конституція України та інші нормативно-правові акти передбачають механізм, що допускає обмеження здійснення окремих прав громадян. Однак, такі обмеження повинні бути обґрунтованими, обмежені часом та ресурсами, використовуватися згідно з принципами демократії та правової держави з метою захисту інтересів суспільства, збереження громадського порядку і безпеки, а також прав і свобод інших громадян. [3].

Міжнародна підтримка, інтеграція України в ЄС та НАТО, реформування Ради Безпеки ООН – це важливі кроки, які наближають перемогу України в боротьбі з ворогом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загально правовий дискурс. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5d3f2d60-cc80-4f36-a533-c0fc57e9ae3d/content> (дата звернення: 30.09.2024).
2. Ловюк І. В., Завтур В. А. Тенденції змін кримінальної юстиції в умовах війни та права людини. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4885/1/Hloviuk_I_V_Zavtur_V_A_Trends_of_changes.pdf (дата звернення: 30.09.2024).
3. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/15.pdf> (дата звернення: 30.09.2024).
4. Офіс Генерального Прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/> (дата звернення: 03.10.2024).
5. Сучасні механізми захисту прав людини: колективна монографія / М. С. Кельман, А. С. Токарська, Л. В. Ярмол, С. Б. Цебенко, А. О. Дутко. Львів : Галицька видавнича спілка, 2020. 220 с.
6. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/images/documents/annual-report-2023.pdf> (дата звернення: 30.09.2024)

Вікторія СВЯТОЦЬКА

докторка юридичних наук,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ В ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (ПОЧ. ХХ СТ.) ЯК ГАРАНТІЯ МИРНОГО СПІВІСНУВАННЯ В ЄВРОПІ

На європейському континенті віддавна зростають цінності демократії, верховенства права, прав людини, розподілу влад, що забезпечували ще донедавна мирне існування та функціонування сучасного цивілізованого європейського суспільства. Ці цінності закріплені сьогодні як на глобальному рівні – в міжнародному праві, регіональному – в праві ЄС та Ради Європи, так і національному – в національному праві цивілізованих держав. Державницькі традиції цивілізованих європейських держав тривалий час базуються саме на таких цінностях. Але як довго цивілізований світ йшов до усвідомлення цих цінностей? Численні кровопролитні війни, які тривали на європейському континенті з середньовіччя і до середини ХХ ст., допомогли європейській спільноті усвідомити важливість дотримання та зрощення таких цінностей, необхідність їх закріплення в міжнародному та європейському праві.

Сьогодні Україна, будучи цивілізованою східноєвропейською державою, б'ється за свою землю, своє майбутнє у кровопролитній російсько-українській війні, що є сучасною загрозою дотримання миру на усьому європейському континенті.

Україна близько 1200 років будує свою державність, впродовж яких князі, гетьмани, козаки, сотні державних, громадських та політичних діячів боролись за самостійне державне буття, йдучи супроти королівств, князівств, імперій, монархій, об'єднуючи при цьому етнічний український народ довкола спільних історичних коренів, традицій, культури, мови і віри.

Віддавна на українських землях, як і на європейському континенті, зростали цінності демократії, верховенства права, прав людини, розподілу влади на гілки. Такі цінності лягли в основу державотворчих процесів, що відбувались на українських етнічних землях, на їх основі впродовж останніх сто років утворювались різні державні формації.

Керуючись такими цінностями, сучасна Україна обрала євроінтеграційний шлях, як гарантію функціонування держави на основі загальноприйнятих в цивілізованому світі цінностях і принципах, закріплених в міжнародному та європейському праві, що є запорукою мирного співіснування в Європі.

Так, європейський вибір України зумовлений віковим прагненням етнічних українців, що проживають на споконвічних дідівських землях, до демократичного співжиття з іншими народами на засадах та з дотриманням вищезгаданих цінностей. І найкращим шляхом до цього є розбудова та укріплення власної сильної та самодостатньої національної держави. Досить складним і кровопролитним був і залишається до сьогодні цей шлях.

В силу цілої низки історичних обставин українці, що проживають на західноукраїнських землях, долали складний і кровопролитний шлях у процесі зародження, формування та становлення державності в місцях свого історичного компактного проживання. Обставинами стала найбільша територіальна наближеність до Європи та тісні комунікації із жителями інших держав, вплив європейських національно-визвольних рухів, розпаду та/чи утворення сусідніх держав. Суттєву роль зіграло вікове гноблення українського населення навіть у місцях його компактного історичного проживання з боку так званих великих націй. Особливо агресивним та небезпечним протягом ХХ- початку ХХІ століття був і залишається східний сусід Росія.

На заході України на поч. ХХ ст. відбуваються сповнені драматичними подіями процеси зародження, становлення та існування національних державних формувань. Чітко прослідковується національно-етнічне підґрунтя їх створення, що полягало у прагненні пригноблених багатомільйонних західноукраїнських громад вирватися із гніту великих держав.

Цінності демократії, верховенства права, прав людини, розподілу влад стали базовими у державотворенні таких формувань, утворених на західноукраїнських землях у 20-х-30-х роках ХХ ст., як Західноукраїнська Народна Республіка (1918-1923 рр.), утворена на території Північної Буковини, Східної Галичини та Закарпаття [1, С.498]; Карпатської України (1938-1939 рр.) – незалежної президентської республіки в межах Закарпаття у складі федеративної Чехо-Словацької Республіки [2, С. 356]; .

Обидві західнонаціональні державні формації початку ХХ ст. мали схожі державотворчі традиції та обставини, які впливали на процес державотворення:

1. державно-правова політика базувалася на цінностях демократії, верховенства права, прав людини, розподілу влади на гілки;
2. панування українського національного духу, який базувався на демократичних засадах;
3. в основі історичного факту державності був етнічно-національний характер та право української нації на самовизначення в рамках міжнародного права;
4. значний вплив складної зовнішньо-політичної ситуації подій в Центральній-Східній Європі в першій половині ХХ століття на державотворчі процеси;
5. відсутність підтримки міжнародних впливових організацій і в результаті придушення українських національних державних утворень;
6. існування дуже сильно залежало як від безпосереднього, так і прямого впливу сусідніх держав. Цей вплив був дуже репресивним;
7. були створені як результат волевиявлення українського населення в місцях його компактного проживання, які реалізовували право націй на самовизначення. Це була, в тому числі, реакція на гноблення зі сторони так званих великих націй. І хоч всі державні формування були придушені в результаті кривавих подій, їх роль та значення для становлення державної самостійності та незалежності сьогочасної України є визначною;

8. кінцевою метою політико-державних амбіцій західноукраїнської нації було створення власної держави та мирне співіснування з сусідніми державами та націями.

Висновуємо, що державотворення на західноукраїнських землях на поч. ХХ ст. базувалося на європоцентричному баченні ролі держави і права, що лягло в основу конституційної традиції України [3, С. 38], на самоідентифікації, бажанні незалежного та мирного співіснування на території Європи.

Демократичні цінності, які лежали в основі державно-правової політики обох західноукраїнських державних формувань сто років тому, безумовно відображають напрям політичного вектору руху сучасної України. Хотілось би вірити, що орієнтація на ці цінності є запорукою збереження суверенітету та відновлення безпеки і миру в сучасній Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Українська державність: історико-правничі нариси / за заг. ред. В.А. Смолія. Київ: Юридичне видавництво «Право України», Всеукраїнська правозахисна організація «Меморіал» імені Василя Стуса, 2021. С. 498
2. Токар М. Українська політична думка 1920-1930 рр. на Закарпатті. Політичні погляди діячів Карпатської України. Історія політичної думки України. Львів: Новий світ-2000, 2017, С.356
3. Савчин М. Вихідні засади конституційної традиції в Україні. Історико-правовий часопис. 2014. № 2 (4). С. 38

Олена КОВАЛЬЧУК

кандидатка юридичних наук, доцентка,
Заслужена юристка України,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ТА ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ

В умовах тривання повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну особливо гостро постає питання державної зради та встановлення належної кримінальної відповідальності за вчинення такого злочину. З метою вдосконалення вітчизняного законодавства варто розглянути зарубіжний досвід ряду країн щодо встановлення кримінальної відповідальності за державну зраду.

Серед злочинів проти основ національної безпеки України державна зрада займає чільне місце. Стаття 111 Кримінального кодексу України визначає державну зраду, як діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, що включає: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [1].

Передбачається звільнення від кримінальної відповідальності громадянина України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання.

В Конституції України згадка про державну зраду є лише в статті 111, де передбачено, що Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину [2].

Питання державної зради для Сполучених Штатів Америки було настільки актуальним, що його визначення було включено безпосередньо до Конституції США: державною зрадою США вважається ведення війни проти них або приєднання до їхніх ворогів і надання

останнім допомоги та сприяння. Жодна особа не може бути засуджена за державну зраду інакше як на підставі показань двох свідків про одне і те ж саме вчинення злочину або свого особистого визнання у злочині на відкритому засіданні суду. Окрім Конституції в США, злочини проти держави регулюються, також Федеральним КК. Як і в багатьох інших країнах, в США злочини проти держави – це одні з найтяжчих злочинів, і за їх вчинення передбачаються дуже суворі покарання, аж до довічного позбавлення волі та страти. При цьому, слід відмітити, що вчинок може бути кваліфікованим як державна зрада незалежно від того, чи є особа громадянином США чи ні. Також законодавець зазначає, що відповідальність за скоєння цього злочину може бути як на території США, так і за їх межами [3, с. 9].

У Кримінальному кодексі ФРН понад 10 норм встановлюють кримінальну відповідальність за різні форми вчинення державної зради. Зокрема, дві норми визначають караність за надання допомоги іноземній стороні. Обидва злочини віднесені до нетяжких: передбачене покарання – позбавлення волі на строк до п'яти років або штраф. Такі санкції встановлені за агентурну діяльність з метою саботажу за дорученням іноземного уряду, організації чи установи та за здійснення агентурної діяльності за завданням іноземних спеціальних служб, яка спрямована на повідомлення або передачу фактів, предметів або знань які не містять державної таємниці. Слід зауважити, що в цих нормах міститься можливість більш суворого покарання в особливо серйозних випадках – позбавлення волі від одного року до десяти років. Особливо серйозний випадок зазвичай має місце, коли винний повідомляє або передає факти, предмети або висновки, що тримаються в таємниці офіційним органом або за його ініціативою, і коли він зловживає відповідальним становищем, що особливо зобов'язує його зберігати таємницю, або цей акт створює ризик серйозних збитків для ФРН [4, с. 392].

Кримінальна відповідальність за державну зраду у Великій Британії встановлена не у Кримінальному кодексі, а в різних законодавчих актах та частково в нормах загального права. Загалом, законодавча регламентація відповідальності за держзраду була вперше розроблена у виданні Закону про державну зраду 1351 р. Цей Закон був прийнятий парламентом Англії і законодавчо кодифікував норми загального права про зраду, що сформувалися на той час. У Великій Британії цей Закон, із суттєвими змінами, є чинним і донині. Згідно законодавства Великобританії особа винна у державній зраді, якщо вона здійснює дії, пов'язані з планами смерті суверена чи членів його сім'ї; канцлера, головного скарбника або королівських суддів, які перебувають під час виконання обов'язків; насильством над членами родини суверена; веденням війни проти короля в його королівстві, приєднанням до його ворогів, наданням їм допомоги чи послуг у його королівстві або деінде; переходом на бік ворогів короля шляхом надання їм допомоги [3, с. 11].

За кримінальним законодавством Данії, особа підлягає кримінальній відповідальності за державну зраду у разі вчинення діяння, спрямованого на те, щоб підвести Данську Державу або будь-яку її частину під дію іноземних правил, а також за підготовки до надання допомоги ворогу під час війни, воєнної окупації або інших воєнних дій, сприяння ворогу словом чи ділом, в його інтересах [5, с. 42].

У КК Франції кримінальна відповідальність за державну зраду передбачена в окремій Главі «Про зраду та шпигунство», під якою розуміють здачу будь-якій іноземній державі, підприємству чи організації техніки, споруд, оснащення, які призначені для національної оборони; встановлення зв'язків з іноземною державою з метою спричинити воєнні дії або акти агресії проти Франції; передачу відомостей, технологій, предметів, документів [5, с. 42].

У ст. 3 глави 19 КК Швеції кримінальне покарання, аж до довічного, може отримати посадова особа, яка «завдала значної шкоди Королівству через зраду в переговорах з іноземною державою». Ст. 4 тієї ж глави говорить про кримінальне покарання, яке поширюється на особу, «яка без дозволу Уряду дозволяє використовувати себе в дипломатичних питаннях, що мають відношення до Королівства» [3, с. 13].

У ч. 1 ст. 232 Пенітенціарного кодексу Естонії державна зрада охоплює такі діяння, як: допомога іноземній державі, організації іноземної держави, іноземцю або особі, яка діє на прохання іноземної держави в ненасильницькій діяльності, спрямованій проти незалежності та суверенітету чи територіальної цілісності Естонії; допомога цим суб'єктам стосовно збору інформації, яка є державною таємницею, чи іншої секретної інформації іноземної держави, про яку повідомлено Естонії на підставі міжнародної угоди; збір вказаної інформації з метою встановлення зв'язку або її повідомлення іноземній державі, організації іноземної держави, іноземцю на прохання іноземної держави громадянином Естонії. Ці діяння караються позбавленням волі на строк від шести до двадцяти років або довічним позбавленням волі [6, с. 181].

Згідно зі ст. 117 КК Литви, громадянин Литовської Республіки, який під час війни або після оголошення воєнного стану вступає в союз з ворогом або допомагає ворогу в проведенні дій проти Литовської держави караються позбавленням волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років. Відповідно до ст. 118 КК Литви особа, яка допомагає іншій державі чи її організації у здійсненні діяльності, ворожой Литовській Республіці – її конституційному ладу, суверенітету, територіальній цілісності, обороні чи економічній потужності карається позбавленням волі на строк до семи років [6, с. 181].

Слід також зауважити, що у кримінальному законодавстві деяких держав взагалі не передбачені спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема у Швеції, Франції, Бельгії, Іспанії, Грузії. Така позиція може свідчити про те, що або законодавець надто суворий до осіб, які вчинили відповідний злочин, або ж урахував ймовірність того, що звільнення осіб від кримінальної відповідальності породить у них відчуття всюдозволеності й безкарності [5, с. 44].

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що проблема державної зради залишається актуальною і для ряду зарубіжних країн. Однак, для України в умовах воєнного стану вона постає особливо гостро. Розгляд зарубіжного та вітчизняного досвіду встановлення кримінальної відповідальності за державну зраду дає можливість розробляти механізми ефективної протидії цьому злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України (2001, 5 квітня): Закон України № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 19.10.2024).
2. Конституція України (1996, 28 червня). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.10.2024).
3. Симоненко О. Аналіз сучасного законодавства про державну зраду. *Громадська думка про правотворення*. 2023. № 15 (257). С. 4–17.
4. Сергієвський С. К. Диференціація кримінальної відповідальності за різні форми державної зради. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 386–395.
5. Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 «кримінальне право та криминологія*. Львівський державний університет МВС України. Львів. 2018. 218 с.
6. Семенюк Є. М., Перелигіна Р. В. Особливості кримінальної відповідальності за державну зраду (на прикладі України та держав Балтії). *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 180–182.

Ірина АНДРУСЯК
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ГАННА АРЕНДТ ПРО ЗАГРОЗИ ВІЙНИ ТА ПРИРОДУ ТОТАЛІТАРИЗМУ

Ганна Арендт, німецько-американська філософиня і політологиня, багато писала про природу тоталітаризму, насильства та війни, хоч війна не була центральною темою в її роботах. Її роздуми про війну і насильство можна знайти в контексті її ширших досліджень політики, влади та свободи.

У своїй роботі «Про насильство» (1970) Арендт досліджує природу насильства, відзначаючи, що воно не є тотожним владі. Насильство, на думку Арендт, може бути інструментом для досягнення політичних цілей, але воно не може створити стабільну політичну систему. Вона підкреслює, що насильство – це зазвичай знак розпаду влади, коли інші форми політичної комунікації зазнали поразки [1].

У цьому контексті війна стає способом вирішення конфліктів, коли дипломатичні та політичні засоби вичерпано. Арендт попереджає про небезпеку, що війна, як форма насильства, може знищити те, що політика покликана захищати – людське співіснування та свободу.

Арендт часто підкреслювала, що війна і насильство мають тенденцію знецінювати людське життя. У тоталітарних системах життя індивіда втрачає значення і стає підпорядкованим ідеологічним цілям. Під час війни ця зневага до людського життя посилюється: люди стають просто «витратним матеріалом», а сама війна перестає бути засобом для досягнення миру, перетворюючись на постійний стан.

У своїх пізніших роботах Арендт також порушувала питання ядерної загрози. Вона бачила в ядерній зброї найбільшу загрозу для людства, оскільки вона робить можливим тотальне знищення світу і життя на Землі. Війна в ядерну еру стає не просто збройним конфліктом між державами, а загрозою для існування людства загалом.

Арендт також зазначала, що війна і тоталітарні режими призводять до моральної деградації суспільства. Вони підштовхують людей до аморальних вчинків, виправдовуючи їх «вищими» цілями або національними інтересами. Війна змушує людей зводити до насильства, роблячи його частиною повсякденного життя, що руйнує моральні цінності.

Ганна Арендт бачила у війні і насильстві не просто спосіб вирішення конфліктів, але й загрозу для людської свободи, політики і самого існування цивілізації. Вона попереджала, що війна, особливо в умовах тоталітарних режимів, може зруйнувати політичні системи, що базуються на свободі і діалозі, і призвести до катастрофічних наслідків для всього людства.

Праці Ганни Арендт, хоча й були написані в іншому історичному контексті, мають глибоке значення для аналізу війни росії проти України, особливо через її роздуми про тоталітаризм, насильство та політику. У своїй головній праці «Походження тоталітаризму» (1951), Арендт детально розглядала природу тоталітаризму та імперіалізму. Вона досліджувала, як тоталітарні режими створюють політичну систему, де вся влада зосереджена в одній особі або партії, а критичне мислення та свобода придушуються через пропаганду і насильство [2].

Режим путіна в росії проявляє багато характеристик, описаних Арендт, зокрема: централізація влади та культу лідера, коли політична опозиція та вільні ЗМІ активно придушуються; імперіалістичні амбіції, що віддзеркалюють російські прагнення до розширення контролю над колишніми радянськими республіками; пропагандистська машина, яка формує реальність через масові медіа, щоб підтримати війну та виправдати агресію.

Арендт у своїх працях наголошує, що імперіалізм завжди призводить до війни, бо тоталітарні режими не здатні існувати без експансії. Схожі риси можна спостерігати в

російській політиці щодо України, де контроль над сусідніми територіями ідеологічно виправдовується відновленням «історичної величі» або «рускава міра».

У своєму есе «Про насильство» (1970), Арендт досліджує насильство як політичний інструмент. Вона вказує на те, що насильство часто використовується тоді, коли влада починає слабшати. Замість того, щоб забезпечити стабільну політичну систему, тоталітарні режими часто вдаються до насильства і війни як до способу утримання контролю.

Арендт детально розглядала тему злочинів проти людяності в контексті тоталітарних режимів. У своїй праці про судовий процес над Адольфом Аїхманом «Банальність зла» (1963), вона підкреслює, що злочини тоталітарних режимів часто здійснюються людьми, які діють «бездумно», не розмірковуючи про моральні наслідки своїх дій [3].

Злочини, які росія скоює проти цивільного населення України, такі як масові вбивства, тортури та депортація, можуть бути розглянуті як форми дегуманізації ворога, що є типовою ознакою тоталітарної війни. Російська пропаганда не тільки виправдовує ці дії, але й активно сприяє дегуманізації українців, зображуючи їх як «нелегітимних» або навіть «неіснуючих» як нація.

Російське вторгнення в Україну можна розглядати крізь цю призму. Путінський режим зіткнувся з внутрішніми економічними та політичними викликами, зокрема протестами, санкціями та стагнацією, і вирішив використати насильство як засіб відновлення своєї влади та зміцнення внутрішньої легітимності. Війна стає спробою консолідувати суспільство під гаслом зовнішньої загрози.

Ідеї Ганни Арендт залишаються надзвичайно актуальними для аналізу війни росії проти України. Її роздуми про тоталітаризм, насильство, пропаганду та дегуманізацію можуть допомогти зрозуміти не лише природу цієї війни, але й глибші процеси, що відбуваються в російському суспільстві та політичній системі. Війна проти України є класичним прикладом того, як тоталітарний режим використовує насильство та пропаганду для утримання влади і поширення впливу, в той час як дегуманізація ворога та злочини проти людяності стають частиною цієї стратегії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Arendt, Hannah. On Violence. Edited and introduced by Lyndsey Stonebridge. London: Penguin Classics, 2024. 80 p.
2. Арендт Х. Джерела тоталітаризму. Пер. з англ. В. Верлок, Д. Горчаков. К.: Видавництво «Дух і Літера», 2017. 816 с.
3. Арендт, Г. Банальність зла. Суд над Аїхманом в Єрусалимі. Пер. з англ. А. Котенко. К.: Видавництво «Дух і Літера», 2013. 367 с.

Соломія ЦЕБЕНКО

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЕВТАНАЗІЯ: ПИТАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ І ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Право на життя є основоположним правом, яке притаманне абсолютно кожній людині, і коли людина помирає, то всі інші права для неї втрачають будь який сенс. Тісно з правом на життя також і пов'язане питання гідного завершення цього життя. Тому, і виникають дискусії щодо можливості запровадження і легалізації завершення життя неприродним способом, а з допомогою інших осіб за бажанням особи.

У сучасний період існування людства оцінка евтаназії викликає багато протиріч як в моральному, етичному, так і в медичному просторі. Відповідно до досліджень науковців евтаназія являє собою умисне заподіяння невиліковно хворій особі смерті, що було здійснено

за її бажанням медпрацівником чи іншою особою у зв'язку з співчуттям та з метою позбавити її від нестерпних фізичних страждань [1, с.363].

Головною метою евтаназії виступає припинення тілесних та психологічних страждань особи. Як правило, за її власним бажанням або за згоди близьких родичів в країнах, де легалізована евтаназія – можна здійснити дану процедуру.

Її поділяють на активну та пасивну. Евтаназія зазвичай розуміється як активне втручання медичного працівника, спрямоване на припинення життя пацієнта. Це визначається як «активна евтаназія» і включає, зокрема, навмисне введення летальної дози медичних препаратів, таких як седативні засоби. Тобто, активна евтаназія полягає у здійсненні таких дій, що прискорюють процес настання смерті людини. Пасивна евтаназія полягає у відмові від подальшого лікування або відключенні систем життєзабезпечення з метою прискорення настання смерті. У деяких випадках лікар може призначити високі дози знеболювальних препаратів, які можуть мати токсичний ефект. Через це розмежування між пасивною евтаназією та паліативною допомогою є розмитим [2, с. 251].

Існує ще одна класифікація евтаназії – добровільна і недобровільна. Добровільна евтаназія відбувається за умови, що пацієнт свідомо і добровільно погоджується на припинення свого життя, розуміючи правові та медичні наслідки такого рішення, і таке явище деякі європейські законодавчо закріплюють і дозволяють на території своїх країн. Недобровільна евтаназія має місце, коли рішення про припинення життя ухвалюється іншою особою, зазвичай близьким родичем або опікуном, в ситуаціях, коли пацієнт є недієздатним або знаходиться в стані без свідомості, і зазвичай стосується пасивної евтаназії, наприклад, відключення життєвої підтримки у разі відсутності мозкової діяльності.

Законодавче врегулювання евтаназії існує у таких країнах, як Нідерланди, Бельгія, Люксембург, Колумбія та Канада, де її проведення дозволено за суворих умов [3].

На міжнародному рівні визнається право на життя, а не право на смерть, тому немає багато справ ЄСПЛ, де Суд вирішував питання саме евтаназії. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) в рішенні у справі «Прітті проти Сполученого Королівства» (Case of Pretty v. The United Kingdom) від 29 квітня 2002 р. зазначив, що ст. 2 ЄКПЛ вимагає від держав не лише утримуватися від умисного і незаконного позбавлення життя, а й уживати необхідних заходів для захисту життя людей, які перебувають під їхньою юрисдикцією. Тому ЄКПЛ не може стверджувати право на самовизначення в сенсі надання людині права обирати смерть, а не життя. Ст. 2 ЄКПЛ забороняє використання сили, що може спричинити смерть, або будь-які інші дії, що можуть зумовити загибель людини, і, відповідно, не надає жодній особі права вимагати від держави дозволу (сприяння) позбавити себе життя. Отже, з позиції ЄСПЛ, немає підстав вважати свавіллям те, що закон наголошує на важливості права на життя, забороняючи суїцид зі сторонньою допомогою [4].

Ще одна справа, де піднімалися питання про примусове позбавлення життя і де заявник, що близько двадцяти років хворів на маніакально-депресивний психоз, хотів без дотримання належної процедури припинити життя – це справа «Хаас проти Швейцарії» (Case of Haas v. Switzerland) від 20 січня 2011 р. У цій справі Суд зазначив, що органи держави зобов'язані захистити особу від завчасного рішення про евтаназію, а також попередити зловживання, пов'язані із ризиком, який являє собою система створення умов для суїциду. Тому – встановлення певної процедури, яку необхідно дотримуватися – має законну мету. Ще один важливий момент – це те, що ЄСПЛ не може встановлювати дозвіл чи заборону на законодавче забезпечення припинення життя його носієм, проте це питання віддається на вирішення національним системам права [5].

Наступною є справа Кох проти Німеччини (Case of Koch v. Germany) від 19 липня 2012 р., де дружина заявника страждала повним паралічем чотирьох кінцівок після падіння зі сходів в 2002 році і протягом усієї подальшої періоду потребувала штучної вентиляції легенів і постійному догляді медичного персоналу. У цій справі ЄСПЛ визнав порушення ст. 8 ЄКПЛ – право на повагу до приватного і сімейного життя, оскільки заявник був безпосередньо постраждалою стороною через відмову Федерального інституту надати його

дружині дозвіл на отримання смертельної дози медичного препарату і через відмову німецького суду розглянути його скаргу по суті. Однак, щодо порушення права дружини на евтаназію, то ЄСПЛ визнав заяву в цій частині неприйнятною, зазначивши, що відповідно до принципу *ratione personae*, такий вид прав не підлягає передачі іншим особам [6].

Легалізація даного явища як права на смерть є актуальною соціальною, релігійною, правовою та морально-етичною суспільною проблемою. Основна суперечність полягає у невідповідності гуманної мети евтаназії (звільнення людини від страждань) і негуманного методу її досягнення через позбавлення життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тарасевич Т. Ю. Реалізація соматичних прав людини в Україні та зарубіжних країнах: конституційно-правові засади : дис.. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Київ, 2024. 479 с. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/63400/1/%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%20%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%D0%A2.%D0%AE..pdf> (дата звернення: 10.10.2024).
2. Лукомський А. С., Шевченко С. Л. Евтаназія як право на гідну смерть: біоетичні аспекти проблеми. Філософія релігії та медицини в постсекулярну добу: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. К.: НМУ ім. О. О. Богомольця, 2022. 278 с. URL: <http://ir.librarynmu.com/bitstream/123456789/7368/1/Askjcsasz%20htksus%20nf%20vtlbwbyb%20постсекулярну%20добу.pdf>. (дата звернення: 11.09.2024).
3. Мойсеєнко А. Евтаназія: що, де, коли і як. *Ingenius*. 06.06.2020 р. URL: <https://ingeniusua.org/articles/evtanaziya-shcho-de-koly-i-yak> (дата звернення: 18.09.2024).
4. «Прітті проти Сполученого Королівства» (*Pretty v. The United Kingdom*): рішення Великої палати Європейського суду з прав людини у справі від 29.04.2002 (заява № 2346/02). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210 (дата звернення: 10.10.2024).
5. Хаас проти Швейцарії (*Case of Haas v. Switzerland*): рішення Європейського суду з прав людини у справі від 20.01.2011 (заява № 31322/07). База даних практики Європейського суду з прав людини HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/%20ukr#{%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20HAAS%20v.%20SWITZERLAND%22%22\],%22sort%22:\[%22kdate%20Descending%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCH%20AMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-102940%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/%20ukr#{%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20HAAS%20v.%20SWITZERLAND%22%22],%22sort%22:[%22kdate%20Descending%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCH%20AMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-102940%22]}) (дата звернення: 10.10.2024).
6. «Кох проти Німеччини» (*Case of Koch v. Germany*): рішення Європейського суду з прав людини у справі від 19.07.2012 (заява № 497/09). База даних практики Європейського суду з прав людини HUDOC. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/%20ukr#{%22fulltext%22:\[%22%22CASE%20OF%20KOCH%20v.%20GERMANY%22%22\],%22sort%22:\[%22kdate%20Descending%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%20ER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-112282%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/%20ukr#{%22fulltext%22:[%22%22CASE%20OF%20KOCH%20v.%20GERMANY%22%22],%22sort%22:[%22kdate%20Descending%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%20ER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-112282%22]}) (дата звернення: 10.10.2024).

Соломія ЦЕБЕНКО

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Ярина МАТВІЄНКО

студентка інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Питання захисту прав дитини є одним із найактуальніших у сучасній міжнародній політиці. Діти, як найбільш вразлива категорія населення, потребують особливої уваги та захисту. Міжнародна спільнота визнає необхідність створення безпечного та сприятливого середовища для розвитку кожної дитини. Консолідація зусиль держав та міжнародних організацій спрямована на забезпечення повної реалізації прав дитини, передбачених міжнародними конвенціями. Міжнародні документи, що регулюють права дитини, формують основу для національного законодавства та політики, спрямованої на забезпечення захисту прав дітей. Саме ці документи визначають міжнародні стандарти в сфері захисту прав людини. Науковиця І. Е. Борисюк зазначає, що сукупність міжнародних правових норм, які регулюють права дитини, утворює цілісну систему, що слугує основою для національного законодавства та політики в цій сфері [1, с. 7]. Міжнародні стандарти захисту прав дитини, безсумнівно, впливають на національне законодавство різних країн. Це свідчить про зростання розуміння важливості забезпечення прав дітей на глобальному рівні.

Правове регулювання захисту прав дитини сягає своїм корінням часів Першої світової війни, коли вперше на міжнародному рівні почали обговорюватися проблеми захисту дітей. Сьогодні, на тлі збройних конфліктів, таких як війна в Україні, проблема захисту прав дитини набуває ще гострішого звучання. Це питання є невід'ємною частиною глобальної боротьби за права людини та сталий розвиток. Система захисту прав дитини передбачає комплексний механізм, що включає моніторинг дотримання міжнародних норм з цього питання, дослідження, збір даних, розгляд індивідуальних скарг та судовий захист.

Основоположними документами цієї системи є Загальна декларація прав людини та Конвенція про права дитини. Остання детально визначає широкий спектр прав дітей, від політичних до соціальних, і встановлює чіткі стандарти для держав, які зобов'язані забезпечувати їх дотримання. Зокрема у преамбулі цього документу відзначається: «...приймаючи до уваги, що дитина, через її фізичну, розумову незрілість, має потребу в спеціальній охороні і турботі, включаючи належний правовий захист, як до, так і після народження». Відповідно до ст. 1 Конвенції про права дитини: «Дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше» [2].

Фундаментальним принципом міжнародного захисту прав дитини є рівність усіх дітей. Кожна дитина, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження або іншої ознаки, має право на повний і рівний захист усіх прав та свобод, проголошених у Конвенції про права дитини та інших міжнародних документах.

Правовий захист прав дітей та підлітків на міжнародному рівні здійснює низка міжнародних інституцій та організацій. Чільне місце серед них посідає:

- Комітет з прав дитини, створений відповідно до Конвенції про права дитини, здійснює моніторинг виконання державами своїх зобов'язань щодо забезпечення прав дітей. Держави-учасниці зобов'язані регулярно інформувати Комітет про вжиті заходи для захисту прав дитини.

- ЮНІСЕФ є провідним захисником прав дітей у світі. Організація працює над тим, щоб забезпечити кожній дитині можливість жити здоровим життям, отримувати якісну освіту та бути захищеною від насильства та експлуатації. ЮНІСЕФ також заохочує молодь брати активну участь у суспільному житті та впливати на прийняття рішень.
- Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ). Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я проголошує здоровий розвиток дитини одним із найважливіших пріоритетів. Здатність дитини адаптуватися до змінного середовища є основоположним фактором такого розвитку. ВООЗ зобов'язана сприяти покращенню здоров'я матерів і дітей, а також створенню умов, що забезпечують гармонійне зростання молодих поколінь у динамічному світі.
- ЮНЕСКО (UNESCO), як провідна міжнародна організація в галузі освіти, науки та культури, ставить за мету розвивати освіту для всіх і сприяти культурному обміну між народами. Особлива увага приділяється формуванню у дітей почуття відповідальності та свідомості своєї ролі в глобальному співтоваристві.

Захист прав дитини є одним із фундаментальних принципів кожної правової держави. Держава зобов'язана забезпечити безпеку, добробут та гармонійний розвиток кожної дитини. Сім'я є природним середовищем для виховання дитини, проте у випадку, коли батьки або опікуни не спроможні забезпечити належний догляд, держава повинна вжити заходів для захисту інтересів дитини на підставі чинного законодавства.

Україна ратифікувала ряд важливих європейських конвенцій, спрямованих на захист прав дитини. Зокрема, це Конвенція про права людини, яка гарантує широкий спектр прав і свобод, Європейська конвенція про правовий статус дітей, що забезпечує рівність прав дітей, народжених в шлюбі та поза ним, а також Конвенція про визнання рішень щодо опіки, яка регулює питання міжнародного усиновлення. Крім того, Україна долучилася до боротьби з катуваннями, ратифікувавши відповідну конвенцію.

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України створила безпрецедентні виклики для міжнародної спільноти у сфері захисту прав дитини. Систематичні порушення міжнародного гуманітарного права, зокрема, щодо прав дітей, потребують негайної та ефективної відповіді від міжнародної правової спільноти. Міжнародні організації та держави-члени ООН повинні об'єднати зусилля для забезпечення захисту прав дітей, які постраждали внаслідок війни, зокрема, через розробку та імплементацію комплексних програм гуманітарної допомоги, репатріації та реінтеграції.

З початку повномасштабного вторгнення Міністерство соціальної політики України та ЮНІСЕФ розгорнули масштабну співпрацю для захисту прав дітей, що постраждали від війни. Завдяки спільним зусиллям було створено понад 500 дитячих центрів, де діти можуть отримати психологічну допомогу, освітні послуги та безпечний простір для гри. Крім того, було надано гуманітарну допомогу тисячам сімей з дітьми, включаючи продукти харчування, одяг та засоби гігієни, медикаменти.

Партнери і надалі продовжують працювати над розширенням своїх програм та залученням додаткових ресурсів для забезпечення захисту прав дітей. Зокрема, 21 квітня було започатковано масштабну всеукраїнську інформаційну кампанію "Дитина не сама: інструкція з турботи", ініційовану спільно з ЮНІСЕФ в Україні, Офісом Президента України та Міністерством соціальної політики. Ця кампанія спрямована на підвищення обізнаності громадськості щодо захисту прав дітей в умовах воєнного стану та надання практичних рекомендацій щодо надання допомоги дітям, які постраждали від війни. Йдеться про права дітей, які через війну залишились без піклування батьків та потребують турботи і тимчасового дому [3].

Отже, захист прав дитини є одним з найважливіших завдань міжнародного правового співтовариства. Беручи до уваги актуальність теми правового регулювання захисту прав дітей, особливо в умовах війни, для вдосконалення міжнародної правової системи, необхідно постійно працювати над вдосконаленням національних та міжнародних механізмів захисту прав дитини, залучати до цього процесу всі зацікавлені сторони та забезпечувати

комплексний підхід до вирішення проблем. Війна в Україні стала серйозним випробуванням для системи захисту прав дитини. Однак, спільні зусилля міжнародних організацій, української держави та громадянського суспільства демонструють, що навіть у найскладніших умовах можливо забезпечити необхідну підтримку дітям, які постраждали від війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисюк І.Е. Еволюція міжнародного нормативного механізму захисту прав дитини. *Juris Europensis Scientia*. 2021. Вип. 2. С. 7-12.
2. Конвенція про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 10.10.2024р.)
3. Офіційний сайт ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/> (дата звернення: 10.10.2024р.)

Соломія ЦЕБЕНКО

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Вікторія РОМАНОВИЧ

студентка інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ВІДСТУП ДЕРЖАВИ ВІД ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ ЗА НАДЗВИЧАЙНИХ СТАНІВ

Права людини повинні завжди поважатися як іншими людьми, так і державою. Проте, в окремих виняткових випадках, держава може опинитися перед обставинами, які становлять загрозу безпеці країни та її громадян. У таких надзвичайних ситуаціях держава може тимчасово відступати від виконання деяких своїх зобов'язань щодо прав людини.

Відступ передбачає, що під час вирішення надзвичайних ситуацій влада може бути неспроможна гарантувати повне дотримання окремих прав людини або змушена вживати дії, які в нормальних умовах порушували б міжнародні стандарти. По суті, це означає тимчасове зупинення виконання певних зобов'язань щодо прав людини, які були прийняті державою при приєднанні до міжнародних договорів, на період дії надзвичайних обставин.

У ст. 64 Конституції України зазначено, що під час воєнного або надзвичайного стану можуть вводитися певні обмеження прав і свобод із визначенням строку їх дії. Однак деякі права не можуть бути обмежені навіть у таких умовах [1].

Держави зазвичай не можуть призупиняти дію своїх конституцій, але мають можливість ухвалювати внутрішні закони для реагування на надзвичайні ситуації. Відступ від зобов'язань є механізмом, який дозволяє державам приймати закони, що в нормальних умовах суперечили б міжнародним угодам, а також інформувати інші держави-учасниці, що певні зобов'язання тимчасово не виконуватимуться.

Заходи, які передбачають відступ від зобов'язань за договором, повинні бути пропорційними до серйозності ситуації. Визначаючи, чи перевищила держава допустимі межі, Суд враховує такі аспекти, як характер прав, які постраждали через відступ, обставини, що спричинили надзвичайну ситуацію, а також тривалість її дії.

Міжнародні договори з прав людини передбачають можливість відступів від зобов'язань.

Згідно зі статтею 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, держава має право на відступ від своїх зобов'язань за Пактом під час надзвичайного становища, яке загрожує життю нації, і про яке було офіційно оголошено. Однак такі заходи можуть бути вжиті лише в тій мірі, яка необхідна через гостроту ситуації, за умови, що вони не суперечать

іншим міжнародним зобов'язанням держави та не спричиняють дискримінацію на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії або соціального походження. Водночас, відступ не може стосуватися прав, закріплених у статтях 6, 7, 8 (пункти 1 і 2), 11, 15, 16 і 18. Держава повинна негайно повідомити інші держави-учасниці Пакту через Генерального секретаря ООН про відступ і причини такого рішення, а також інформувати про дату припинення відступу [2].

Стаття 15 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод є положенням про відступ від зобов'язань. Вона надає Договірним Державам, за виняткових обставин, можливість обмеженого і контрольованого відступу від своїх зобов'язань із забезпечення певних прав і свобод, передбачених Конвенцією.

Застосування цього положення підлягає таким процесуальним і матеріальним умовам:

1. відступ можливий лише за умов війни або іншої загрози національній безпеці, яка ставить під загрозу існування нації;
2. державі дозволяється вживати заходи відступу від зобов'язань за Конвенцією лише в обсязі, який виправданий серйозністю ситуації;
3. будь-які відступи повинні відповідати іншим міжнародним зобов'язанням держави.
4. пункт 2 статті 15 захищає певні права від відступу від зобов'язань щодо їх забезпечення.

Відповідно до тексту пункту 2 статті 15, ними є: стаття 2 (право на життя), крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій; стаття 3 (заборона катування та інших форм жорстокого поводження); § 1 статті 4 (заборона рабства і примусової праці) та стаття 7 (ніякого покарання без закону) [3].

Уперше про тимчасовий відступ від виконання деяких міжнародних зобов'язань Україна заявила 2015 року в період Антитерористичної операції. Документом про це стала заява «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод», схвалена Постановою ВР від 21.05.2015 № 462-VIII. У зв'язку із початком збройної агресії російської федерації було ухвалено низку змін до законів, у яких довелось відступити від зобов'язань, визначених пунктом 3 статті 2, статтями 9, 12, 14 та 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та статтями 5, 6, 8 та 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4].

Україна поінформувала Раду Європи про відступ від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, а також за Міжнародним пактом про громадянські й політичні права. Відтоді Україна періодично змінювала перелік обмежень і звітувала про це до Ради Європи.

Після повномасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 року з'явився Указ Президента № 64 «Про введення воєнного стану», а також ухвалено Закон про його затвердження, що призвело до розширення переліку обмежень. У самому акті глави держави давався лише перелік статей Конституції (30-34, 38, 39, 41-44, 53), за якими тимчасово можуть обмежуватися права і свободи. Також були передбачені тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах і в обсязі, необхідних для впровадження та реалізації заходів, пов'язаних із правовим режимом воєнного стану [5].

Також Генерального секретаря ООН попередили, що за статтею 8 Закону «Про правовий режим воєнного стану» в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями можуть запроваджувати та здійснювати певні заходи, що пов'язані із відступом від зобов'язань за ст. 3, 8 (п. 3), 9, 12, 13, 17, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27 Пакту та ст.ст. 4 (п.3), 8, 9, 10, 11, 13, 14, 16, ст. 1, 2 Додаткового протоколу, ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції.

Після ухвалення Закону №2111-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану», Генерального секретаря ООН було поінформовано про певні обмежувальні заходи, які

Україна вжила, скориставшись правом на відступ від своїх зобов'язань згідно з частиною третьою ст. 2, ст. 9, 14 Пакту, а також ст. 5, 6 і 13 Конвенції [6].

Отже, у періоди надзвичайних ситуацій, таких як війна або загроза національній безпеці, держави мають право на відступ від деяких своїх міжнародних зобов'язань щодо прав людини. Однак ці відступи мають бути пропорційними до гостроти ситуації і не порушувати ключових прав. Україна неодноразово скористалася цим правом, зокрема під час Антитерористичної операції та після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році, повідомляючи міжнародні організації про введені обмежувальні заходи та їх обґрунтованість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 09.10.2024).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 09.10.2024).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 11.10.2024).
4. Про Заяву Верховної Ради України "Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод" : Постанова Верхов. Ради України від 21.05.2015 р. № 462-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text> (дата звернення: 11.10.2024).
5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 : станом на 8 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 11.10.2024).
6. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України "Про попереднє ув'язнення" щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 р. № 2111-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#Text> (дата звернення: 11.10.2024).

Соломія ЦЕБЕНКО

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Ірина СТАСІВ

студентка інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Захист і повага до прав людини є одним із ключових напрямків діяльності Європейського Союзу (ЄС) відповідно до його цілей і принципів, закріплених в установчих договорах. Основні права людини становлять невід'ємну частину конституційних принципів, спільних для країн-членів Європейського Союзу. Варто зазначити, що ЄС немає єдиного, всеосяжного механізму захисту прав людини. Національні системи захисту прав людини, які діють у державах-членах, доповнюються на рівні Євросоюзу. Крім того, захист прав і свобод людини також забезпечується в рамках Ради Європи, членами якої є всі держави-члени ЄС [1].

На початкових етапах своєї діяльності Європейський Союз не приділяв значної уваги питанням захисту прав людини. Вважалося, що ці питання не стосуються економічної інтеграції, що знайшло відображення як у відсутності згадки про права людини в установчих договорах Європейських Співтовариств, так і в рішеннях Суду ЄС. Право ЄС тлумачилося як таке, що має пріоритет над національними конституціями держав-членів у питаннях, пов'язаних із правами і свободами людини. Тому інститути ЄС не побоювалися, що держави-члени будуть вимагати приведення права ЄС у відповідність із їхніми національними нормами щодо захисту прав людини.

Поступово в Європі сформувалися дві окремі системи захисту прав людини — в рамках Ради Європи та Європейських Співтовариств. Система захисту прав людини в ЄС спирається на різні документи, які мають як обов'язковий, так і декларативний характер. Договір про Європейський Союз (ДЄС) містить положення щодо прав людини. У статті 2 зазначено, що Союз заснований на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права і прав людини, включно з правами меншин. Стаття 6 ДЄС закріплює принцип поваги до основних прав, гарантованих Європейською конвенцією та конституційними традиціями держав-членів, які становлять загальні принципи права ЄС [2].

Особливе місце в праві Європейського Союзу займає Хартія основних прав ЄС, прийнята в 2007 році. Вона містить вичерпний перелік основних прав і свобод, що визнаються за кожною особою на території Євросоюзу, включаючи громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права. Завдяки Хартії ці права отримали однаковий юридичний статус, що знаменує відхід від концепції «ринкової людини». Хартія має статус установчих договорів, хоча формально не є їх складовою частиною. В її основі лежить новий підхід до розуміння людини і її місця у світі. У преамбулі Хартії підкреслюється, що центром уваги Союзу є людина та її інтереси. Права, у Хартії права і свободи класифіковані відповідно до цінностей, які вони захищають, такими як людська гідність, особиста свобода, рівність і солідарність. Ці права закріплені в розділах під відповідними заголовками (глави I–IV), окремі з яких присвячені громадянству та правосуддю (глави V та VI). Комплекс основних прав і свобод особи поділяється на кілька категорій: особисті права і свободи; політичні права і свободи; економічні, соціальні та культурні права; основні обов'язки, які доповнюються гарантіями прав і свобод особи [3, с. 135].

Гарантії прав і свобод у ЄС включають інституційні, процесуальні та матеріальні заходи. Інституційні гарантії охоплюють судовий захист та позасудові механізми, такі як Європейський Омбудсман, Комісія, Європейський контролер захисту даних, Загальний контрольний орган Європолу, а також консульські представництва держав-членів у третіх країнах.

Процесуальні гарантії включають право на справедливий і публічний судовий розгляд, право на юридичну допомогу, презумпцію невинності, принцип законності та пропорційності злочинів і покарання, а також заборону на повторне притягнення до кримінальної відповідальності за той самий злочин. Матеріальні гарантії полягають у компенсації за збитки, завдані особами, де відповідальність можуть нести як фізичні, так і юридичні особи, а також держави-члени.

Таким чином, за останні 60 років Європейський Союз пройшов значний шлях у створенні власної системи захисту прав людини, від повного заперечення ідеї, що захист прав людини може переважати над положеннями права ЄС, до розробки каталогу прав людини в рамках Хартії основних прав [4, с. 90].

Отже, захист прав людини є важливою складовою діяльності Європейського Союзу, що закріплена в його установчих договорах. Основні права людини стали невід'ємною частиною конституційних принципів країн-членів ЄС. Хоча на початкових етапах функціонування ЄС питання захисту прав людини не мали значного значення, з часом ситуація змінилася.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваленко Ян. ЄС на захисті прав людини. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/es-na-zahisti-prav-lyudini.html>
2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів // Міжнародне право в документах / За заг. ред. д. ю. н., проф. М. В. Буроменського. – Харків: Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2003. 23–36 с.
3. Табушка С. Розвиток захисту прав людини в межах правової системи Європейського Союзу. Європейське право. 2013. № 1-2. Сю 129-138. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpr_2013_1-2_13.
4. Міжнародний захист прав людини : навчальний посібник / кол. авторів ; за ред. О. Б. Онишко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 540 с.

Світлана КРАВЧУК

старша викладачка

кафедри теорії права та конституціоналізму

Національного університету «Львівська політехніка»

КУЛЬТУРА МИРУ В ЄВРОПІ (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

Культура миру є фундаментальною складовою стабільного та гармонійного суспільства. Вона охоплює не лише відсутність війни, але й активне сприяння соціальній справедливості, повазі до прав людини та співпраці між державами. Розглянемо культуру миру в Європі з теоретико-правової точки зору, аналізуючи її основні принципи, механізми та виклики.

Культура миру базується на міжнародному праві, яке регулює відносини між державами та забезпечує механізми для вирішення конфліктів мирним шляхом. Основними документами, що визначають правові основи культури миру, є:

1. Статут ООН: основний документ, що регулює міжнародні відносини та забезпечує механізми для підтримання миру та безпеки. Статут ООН закликає до мирного вирішення конфліктів та забороняє застосування сили, за винятком самооборони або санкцій, схвалених Радою Безпеки.

2. Загальна декларація прав людини: документ, що встановлює основні права та свободи людини, які є фундаментом для побудови справедливого та мирного суспільства.

3. Женевські конвенції: міжнародні договори, що регулюють правила ведення війни та захисту жертв збройних конфліктів, забезпечуючи гуманітарні стандарти.

Культура миру має кілька ключових принципів, які сприяють стабільності та гармонії в суспільстві: а) повага прав людини (забезпечення рівних прав та свобод для всіх громадян, незалежно від їхньої національності, релігії чи соціального статусу); б) соціальна справедливість (забезпечення рівних можливостей для всіх громадян, боротьба з бідністю та дискримінацією); в) ненасильницьке вирішення конфліктів (використання дипломатичних та мирних методів для вирішення конфліктів між державами та всередині суспільства); г) міжнародне співробітництво (співпраця між державами для розв'язання глобальних проблем, таких як зміна клімату, бідність та конфлікти).

Коли права людини поважаються, громадяни мають більше довіри до державних інститутів і правової системи. Це сприяє зміцненню соціального договору між державою та громадянами, що є важливим для підтримання стабільності.

Для підтримання культури миру в Європі використовуються різні механізми, включаючи: а) міжнародні організації (платформи для дипломатичних переговорів, моніторингу конфліктів та надання гуманітарної допомоги); б) правові інструменти: міжнародні договори та угоди, які регулюють відносини між державами та забезпечують юридичні механізми для вирішення конфліктів мирним шляхом); в) освіта та пропаганда

миру (вивчення та впровадження реалізації прав людини, пропаганда культури миру через медіа та громадські ініціативи).

Попри значні досягнення, культура миру в Європі стикається з різними викликами, такими як: а) геополітичні конфлікти (напруженість країнами НАТО та росією, повномасштабне вторгнення РФ в Україну; б) етнічні та релігійні конфлікти (внутрішні конфлікти в країнах, які мають багатонаціональне населення); в) економічні кризи: (економічна нестабільність, що призводить до соціальних заворушень та політичної нестабільності); г) тероризм.

Етичні аспекти війни та миру є важливими для розуміння моральних зобов'язань держав та індивідів. Війна часто ставить перед суспільством складні моральні дилеми, такі як виправданість застосування сили, захист цивільного населення та відповідальність за воєнні злочини.

Майкл Волцер, розробив концепцію «справедливої війни», яка включає критерії для оцінки моральної виправданості війни [1]. Вони включають справедливу причину, останній засіб, пропорційність та розрізнення між комбатантами та некомбатантами.

Мир, з іншого боку, вимагає етичного зобов'язання до співпраці, толерантності та справедливості. Це охоплює не лише відсутність війни, але й активне сприяння соціальній справедливості, економічному розвитку та захисту прав людини.

Перспективи миру в Європі залежать від здатності держав та міжнародних організацій ефективно реагувати на сучасні виклики. Вони включають: а) дипломатичні зусилля: активне використання дипломатичних каналів для вирішення конфліктів та запобігання ескалації; б) економічну співпрацю: підтримка економічного розвитку та інтеграції для зменшення соціальної напруги та нерівності; в) соціальну справедливість: забезпечення рівних можливостей та захист прав людини для всіх громадян; г) освіту та культуру миру: пропаганда культури миру через освіту, медіа та громадські ініціативи.

Мир в Європі може забезпечити моральний прогрес людства загалом, оскільки він сприяє розвитку етичних норм і цінностей, які підтримують гармонійні відносини між людьми та державами. Для цього необхідно розвивати етичні норми, які визначають що є правильним та справедливим у відносинах між державами та людьми. Ці норми неупинно повинні включати принципи поваги до прав людини, справедливості, рівності та солідарності. З політичного погляду складається враження, що людство про них просто забуває. Наприклад, існує такий міжнародний документ, як Загальна декларація прав людини. Вона встановлює стандарти, які сприяють миру та стабільності. Поширення культури миру можливе через освіту, виховання та пропаганду ненасильницьких методів вирішення конфліктів. Освіта з питань миру та прав людини допомагає формувати у людей розуміння важливості мирного співіснування та толерантності.

Моральний прогрес людства полягатиме у сприянні підтримки соціальної справедливості. Це важливий фактор запобігання конфліктам. Соціальна справедливість містить забезпечення рівних можливостей для людини. Є потреба боротьби з бідністю та дискримінацією, захистом прав меншин.

Моральний прогрес людства також охоплює розвиток етичного лідерства, яке сприяє прийняттю рішень, які враховують інтереси всіх сторін і спрямовані на досягнення загального блага. Етичні лідери відіграють основну роль у запобіганні конфліктам та сприянні миру через дипломатію, переговори та співпрацю. Етичні лідери беруть на себе відповідальність за свої дії та рішення, що сприяє підзвітності та прозорості. Це допомагає запобігати корупції та зловживанням владою, які можуть призвести до конфліктів. Етичні лідери сприяють міжнародному співробітництву, яке базується на принципах взаємної поваги та довіри. Вони працюють над розв'язанням глобальних проблем, таких як зміна клімату, бідність та конфлікти, що сприяє зміцненню миру на міжнародному рівні. Молоді лідери з етичною освітою відіграють ключову роль у створенні умов для тривалого та стабільного миру.

Культура миру в Європі є складною та багатогранною категорією, що базується на відповідних теоретико-правових принципах та механізмах. Вона охоплює повагу до прав людини, соціальну справедливість, ненасильницьке вирішення конфліктів та міжнародне співробітництво. Не залежно від викликів, культура миру залишається важливим чинником для забезпечення стабільності та гармонії в Європі. Лише через співпрацю, дотримання міжнародного права та моральний прогрес можна досягти тривалого та стабільного миру. Міжнародні організації, держави та громадянське суспільство повинні об'єднати зусилля для створення умов, що сприятимуть миру та стабільності. Це охоплює не лише запобігання війнам, але й активне сприяння соціальній справедливості, економічному розвитку та захисту прав людини. Тільки таким чином можна забезпечити тривалий мир у Європі та світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Michael Walzer. *Ust and Unjust Wars*. **New York**, 1978. Volume 65, Ed. 1. P. 70.

Світлана КРАВЧУК

старша викладачка

кафедри теорії права та конституціоналізму

Національного університету «Львівська політехніка»

Юлія ЛУДИН

студентка інституту права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

РЕАКЦІЯ ЄС НА АГРЕСІЮ В УКРАЇНІ: НОВІ ЕТИЧНІ НОРМИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

З початку агресії Російської Федерації (далі – росія) звернення до ЄСПЛ з міждержавними заявами проти уряду Росії стали пріоритетом України. Агресія призвела до масових порушень прав людини в Криму, на окупованих територіях Донбасу та інших регіонах. У 2014 році Україна подала низку позовів до ЄСПЛ проти уряду росії.

У відповідь на загрозу миру в Європі через повномасштабне вторгнення росії, в Україні було прийнято низку важливих законів: Закон України «Про оборону України» (закон регулює питання обороноздатності країни); Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (визначає правові основи для проведення мобілізації в умовах загрози); Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (регулює дії держави під час введення воєнного стану, який був оголошений у зв'язку з агресією росії); Закон України «Про зовнішню діяльність» (стосується формування зовнішньої політики України, включаючи питання міжнародної безпеки); Закон України «Про санкції» (регулює застосування санкцій щодо держав-агресорів та осіб, які загрожують національній безпеці).

Європейський суд з прав людини об'єднав справи «Україна та Нідерланди проти росії» за заявами № 8019/16, 43800/14, 28525/20 (щодо Донбасу) та «Україна проти росії» за заявою № 11055/22 (щодо повномасштабного вторгнення росії, подана 23 червня 2022 року). Ці заяви стосуються порушень росією прав людини на території України з 24 лютого 2022 року, зокрема порушень прав, гарантованих статтями про право на життя, про заборону катування, про право на свободу та особисту недоторканість. Велика палата ЄСПЛ ухвалила рішення про об'єднання цих справ 17 лютого 2023 року [1].

Запозичення досвіду країн ЄС включає імплементацію стандартів НАТО у систему оборони України, що сприяє покращенню управлінських структур і тактики ведення бойових дій. Досвід європейських країн у створенні спільних військових формувань та механізмів співпраці також став важливим елементом у зміцненні обороноздатності України. Таким

чином, Україна не лише адаптує своє законодавство відповідно до нових викликів, але й активно співпрацює з міжнародними партнерами для забезпечення стабільності та безпеки в регіоні.

Європа зробила низку важливих висновків на підставі досвіду України про злочини проти людяності, які стали очевидними внаслідок агресії росії. Було визнано, що необхідно посилити механізми міжнародного правосуддя для притягнення винних до відповідальності. Це включило підтримку розслідувань міжнародними судами, такими як Міжнародний кримінальний суд, та створення спеціальних трибуналів для розслідування злочинів, скоєних під час конфлікту.

Країни ЄС зафіксували правові межі, які торкаються запобігання злочинів проти людяності. Було прийнято нові санкції проти осіб і структур, які причетні до скоєння воєнних злочинів. Це дозволило не тільки карати винних, але й формувати надійний превентивний захист.

Крім того, Європа зосередилася на підтримці гуманітарних ініціатив, спрямованих на захист прав людини та підтримку постраждалих від конфлікту. Це включає збільшення фінансування для правозахисних організацій, які займаються документуванням злочинів, а також надання допомоги жертвам.

Також важливим кроком стало укріплення міжнародної співпраці між країнами ЄС і партнерами в боротьбі з безкарністю за злочини проти людяності. Це передбачає обмін інформацією, спільні навчання та програми, спрямовані на підвищення ефективності реагування на подібні загрози.

На основі досвіду України щодо злочинів проти людяності, Європа вжила низку важливих юридичних та політичних кроків для запобігання подібним злочинам у майбутньому. А саме: а) взаємодія з правозахисними організаціями: Європа активніше співпрацює з міжнародними та національними правозахисними організаціями для моніторингу ситуації з правами людини та документування злочинів; б) підвищення стандартів прав людини (у багатьох країнах ЄС були переглянуті та посилені національні законодавства у сфері прав людини, щоб краще відповідати міжнародним стандартам); в) навчання правоохоронних органів (проведено програми навчання для правоохоронних органів країн ЄС, які охоплюють питання розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності; г) гуманітарна допомога (збільшено обсяги гуманітарної допомоги для постраждалих, включаючи психологічну підтримку та медичні послуги для жертв насильства); г) міжнародна коаліція (Європа активно працює над створенням міжнародної коаліції для боротьби з безкарністю за злочини проти людяності, залучаючи до співпраці інші країни та міжнародні організації); д) аналіз та обмін даними (розроблено платформи для обміну інформацією та даними про воєнні злочини між країнами ЄС та партнерами, що дозволяє швидше реагувати на нові загрози); е) стратегія з прав людини (розробка загальноєвропейської стратегії з прав людини, яка фокусується на запобіганні злочинам проти людяності та забезпеченні правосуддя для жертв). Зазначені кроки спрямовані на забезпечення безпеки, стабільності та захисту прав людини в Європі, а також на запобігання повторенню трагедій, які були та ще можуть трапитися в Україні через війну.

16 вересня 2022 року росія остаточно вийшла з Європейської конвенції з прав людини, що стало наслідком її виключення з Ради Європи. Європейський суд з прав людини втратив юрисдикцію над росією, що поставило під сумнів розгляд тисяч скарг проти неї, включаючи ті, що подала Україна. Є надія, що суд все ж розгляне ці справи, а його рішення зможуть бути використані як докази в інших судах і органах, що матиме значний вплив на розгляд справ в ООН, міжнародних арбітражах та розслідуваннях міжнародних злочинів.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну ЄС запровадив нові етичні норми, які відображають зміни в підходах до безпеки, прав людини та міжнародної співпраці. Основні з них включають: а) підвищення стандартів прав людини: посилена увага до захисту прав людини та запобігання воєнним злочинам; б) етичні зобов'язання в бізнесі: запроваджено нові етичні стандарти для компаній, які співпрацюють з країнами, що ведуть

агресивні війни, зокрема вимоги щодо недопущення фінансування воєнних злочинів; в) солідарність з жертвами: визначено етичні норми, що підкреслюють важливість підтримки жертв конфліктів, включаючи надання гуманітарної допомоги та психологічної підтримки; г) відповідальність за дії: збільшена відповідальність держав і їхніх представників за дії, що суперечать міжнародному праву, включаючи засудження агресії та безкарності; г) міжнародна співпраця: етичні норми заохочують активну міжнародну співпрацю у справі захисту прав людини; е) зелені технології та гуманітарні інвестиції (сприяння етичним інвестиціям у зелені технології та гуманітарні проекти, що підтримують відновлення та розвиток країн, постраждалих від війни).

Окрім універсальних механізмів захисту прав людини, активно розвиваються регіональні механізми. Захистом прав людини активно займаються такі організації, як Рада Європи, Європейський суд з прав людини та Міжамериканська комісія з прав людини. Окрім національних норм, існує значний масив регіональних норм, закріплених у міжнародних договорах. Важливу роль у контролі за дотриманням державами зобов'язань щодо захисту прав людини відіграють регіональні міжнародні суди. Є очевидним, що порушення прав людини – поширена проблема. З початком агресії було зафіксовано численні випадки жорстокого поводження з цивільними, що викликало міжнародний осуд і занепокоєння. Численні докази свідчать про порушення права на життя, що охоплює вбивства мирних жителів, які стали жертвами безрозбірливих атак. Особливо жахливими стали випадки масових вбивств у містах, таких як Буча та Ірпінь, де були виявлені тіла цивільних, що свідчать про систематичне застосування насильства. Були зафіксовані випадки тортур та жорстокого поводження з українськими військовими та цивільними, які потрапили в полон. Це є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права та принципів, закріплених у Женевських конвенціях. Наявне численне задокументоване застосування сексуального насильства як засобу ведення війни. Це підкреслює особливу беззахисність жінок і дітей під час конфлікту, які стають мішенями для агресії. Виникла проблема переміщення населення. Мільйони українців змушені були залишити свої домівки, ставши біженцями в інших країнах або внутрішньо переміщеними особами. Це створило нові виклики у сфері забезпечення прав людини: доступу до житла, освіти, медичних послуг.

Міжнародна спільнота відреагувала на ці порушення шляхом запровадження санкцій проти російських військових та політичних діячів, причетних до злочинів проти людяності. Нині активно працюють правозахисні організації, які документують випадки порушень, щоб забезпечити відповідальність винних і надати підтримку жертвам.

Основні права та свободи людини перестали бути предметом лише внутрішньої компетенції держави. Вони стали справою всієї міжнародної спільноти. Коли державний механізм не здатний забезпечити реалізацію прав і свобод людини, міжнародне право надає можливість застосування міжнародних механізмів для їхнього забезпечення та захисту. Повномасштабне вторгнення росії в Україну спричинило численні порушення прав людини, які потребують термінового реагування та міжнародної співпраці для забезпечення справедливості та відновлення миру. Цей досвід підкреслює важливість та необхідність колективних зусиль захисту прав людини в умовах конфлікту для запобігання повторенню подібних трагедій у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україна vs росія: юридична боротьба. *Юридичний вісник України* : веб-сайт. URL: <https://yvu.com.ua/ukrayina-vs-rosiya-yurydychna-borotba/> (дата звернення: 02.10.2024).

Олена РОМЦІВ

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

Марина АНДРІЙЧУК

студентка інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МИР

Віднесення права на мир до існуючої системи класифікації було предметом дискусій вчених достатньо довгий проміжок часу. Наразі у більшості наукових праць відносять це право до «колективних» прав, тих, що належать всьому суспільству, до прав «третього покоління». Окрім права на мир, до них ще можна віднести право на розвиток, право на безпечне навколишнє середовище, право на участь у користуванні спільним культурним спадком, право на гуманітарну допомогу, право на інформацію. [1, с.285]

Виокремлення такої групи прав пов'язане із загостренням національно-визвольних рухів у країнах, що розвиваються, кризою можливості забезпечення прав та зростанням глобальних проблем поствоєнного світу ХХ століття.

Міжнародна спільнота закріпила окремі питання забезпечення миру в низці актів ООН, зокрема, в Декларації про використання науково-технічного прогресу в інтересах світу і на благо людства (резолуція 3384 ГА ООН від 10 листопада 1975 р.), в Декларації про виховання народів у дусі миру (резолуція 33/73 ГА ООН від 15 грудня 1978 р.), в Декларації про право народів на мир (резолуція 39/11 ГА ООН від 12 листопада 1984 р.) тощо. [2, с. 294]

Генеральна Асамблея запевняла в переконаності, що життя без війни слугує основною міжнародною передумовою для матеріального благополуччя, розвитку і прогресу країн, повної реалізації прав і основних свобод людини, які проголошені ООН. Асамблея підкреслювала, що забезпечення права народів на мир вимагає, щоб політика держав була орієнтована на усунення загрози війни, насамперед ядерної, на відмову від застосування сили в міждержавних відносинах і вирішення міжнародних спорів мирними засобами відповідно до Статуту ООН. [3; 4]

Варто зазначити, що у грудні 2016 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію про право на мир, яка пропонує всім зацікавленим сторонам керуватися у своїй діяльності визнанням великої важливості практики толерантності, діалогу, співпраці та солідарності між усіма народами та державами світу як засобу сприяння миру. Для досягнення цієї мети в Декларації зазначено, що нинішні покоління повинні забезпечити, щоб і вони, і майбутні покоління навчилися жити разом у мирі з найвищим прагненням позбавити майбутні покоління від лиха війни. [5]

Право на мир, як одне з основних прав людини, вимагає ефективних інструментів для його реалізації на глобальному та національному рівнях. Однак існуючі механізми впливу виявляються недостатніми для забезпечення стабільності та безпеки в умовах сучасних викликів.

Незважаючи на нормативне закріплення у міжнародних стандартах права на мир його реалізація постійно зазнає негативного впливу. Міжнародні акти зачасти є декларативними та не мають ефективних механізмів примусу до виконання положень підписантами. Звичайно це пов'язано перш за все із особливістю суб'єктного складу міжнародного права, адже основними його учасниками є держави. До них не можна застосовувати такі ж методи примусу як до фізичних чи юридичних осіб. Міжнародна спільнота може реагувати на подібні загрози миру та безпеці світу через накладення економічних санкцій, обмеження імпорту/експорту сировини чи надаючи військову допомогу одній зі сторін. Проте подібні

обмеження можуть посилити гуманітарні кризи, заважаючи доступу до ресурсів звичайним громадянам, водночас не досягаючи цілей реалізації права на мир.

Ще однією наразі найбільш очевидною проблемою є недосконалість міжнародних інститутів, таких як Організація Об'єднаних Націй (ООН). Попри широкі повноваження, ООН стикається з труднощами в здійсненні колективних дій через політичні розбіжності між державами-членами. Вето постійних членів Ради Безпеки часто паралізує прийняття рішень у кризових ситуаціях, що ускладнює реагування на конфлікти та забезпечення миру. Однією із основних цілей ООН викладених у статті 1 Статуту ООН є підтримка міжнародного миру та безпеки, яка мала б забезпечуватись через проведення мирних заходів, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру. Натомість від моменту заснування ООН і до сьогодні в різних регіонах світу постійно тривають військові дії, тероризм, внутрішні конфлікти та етнічні суперечності, що створює серйозні перешкоди для досягнення миру. [6]

З метою реалізації права на мир та нагляду за його дотриманням Організація Об'єднаних націй проводить так звану «миротворчу діяльність», участь у якій беруть представники держав-членів. 18 лютого 1965 р. Генеральна Асамблея ухвалила Резолюцію 2006 (XIX), організувала Спеціальний комітет із операцій з підтримання миру, де було затверджено назву «операції ООН з підтримання миру». Від моменту проведення першої миротворчої операції, що полягала в моніторингу виконання угоди про перемир'я між державою Ізраїль і сусідніми арабськими державами і до сьогодні Організація об'єднаних націй розгорнула понад 70 операцій. [7, с.172]

Що ж до діяльності цієї організації в рамках російсько-української війни, то фактично Рада безпеки ООН не могла прийняти резолюції, зокрема щодо питання Криму в Україні (2014 р.), адже російська федерація, скориставшись правом вето, як постійний член Радбезу, фактично блокувала рішення Ради Безпеки ООН щодо врегулювання української кризи. Будь-які спроби цього органу сприяти врегулюванню військового конфлікту на території України блокувалися росією.

Діяльність ООН видається неефективною, а сама міжнародна організація потребує ґрунтовних змін в підходах до управління, прийняття рішень та реагування на міжнародні конфлікти відповідно до викликів, що постають перед сучасним світом. Мультиполярність, посилення регіональних центрів сили, глобалізація та зростання транснаціональних проблем помітно змінили світову політику порівняно із поствоєнним світом середини ХХ століття.

Неготовність міжнародного співтовариства вживати заходи щодо контролю за конфліктами і їхнього мирного врегулювання може стати причиною появи масштабніших конфліктів, здатних дестабілізувати сусідні країни і поширюватися на цілі регіони. Лише набагато сучасних конфліктів можуть вважатися достовірно «локальними». Нерідко вони породжують цілу низку таких проблем, як незаконний обіг зброї, наркотиків або людей; тероризм; потоки біженців; нанесення шкоди довкіллю. Наслідки цих явищ відчуються далеко за межами безпосередньої зони конфлікту.

Тож, незважаючи на існування значного переліку міжнародних договорів, що стосуються права на мир його реалізація була і залишається проблемним питанням. Існуючі механізми не можуть повноцінно забезпечити колективне право на мир.

До основних проблем, що заважають реалізації права на мир слід віднести:

- недостатню ефективність міжнародного права;
- спрямованість політичної волі окремих держав на створення загрози світовій безпеці через власні внутрішньонаціональні інтереси;
- слабкість ролі міжнародних організацій у підтриманні світового правопорядку;
- неможливість застосування до держави-порушника міжнародного права таких санкцій, що зможуть забезпечити дотримання прав у майбутньому;

невиконання державами рішень міжнародних судів, які спрямовані на відновлення порушених прав та притягнення до відповідальності суб'єктів, винних у порушенні права на мир.

Ухвалення міжнародних договорів, накладення санкцій на державу чи терористичну організацію, проведення операцій з підтримання миру видається лише частково ефективним і може допомогти врегулювати конфлікт, що поки не розрісся до масштабів світової війни. Ефективна реалізація права на мир вимагає вдосконалення міжнародних механізмів, розвитку нових форм співпраці та інтеграції соціально-економічних стратегій, що сприятимуть досягненню справжнього миру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Моца, А., Моца, В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*, 2022, 4 (22), с.280-291.
2. Оніщенко, Н. Право людини на мир: завдання національної правової системи. *Наукові інновації та передові технології*, 2023 р., 11 (25), с. 287-296.
3. Декларація про право народів на мир від 12 листопада 1984 р. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-right-peoples-peace>
4. Декларація про право на мир від 19 грудня 2016 р. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n16/454/62/pdf/n1645462.pdf>
5. Tuba Turan, The 2016 UN General Assembly Declaration on the Right to Peace: A Step towards Sustainable Positive Peace within Societies?, *Human Rights Law Review*, 2023, Vol. 23, Is. 2.
6. Статут Організації Об'єднаних Націй 1945 р. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
7. Козюпа, В. Проведення миротворчих операцій: виклики сучасної миротворчої діяльності. *Консенсус*, 2023, 1, с. 163-177.

Майя ПИВОВАР

докторка філософії у галузі права,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМУЛУ МИРУ В КОНТЕКСТІ ЗАВЕРШЕННЯ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Російська агресія проти України триває вже 10 років. З 2014 року спроби мирного врегулювання здійснювалися через Мінську контактну групу та Нормандський формат. Проте ці ініціативи не змогли забезпечити припинення вогню та реінтеграцію Донбасу, а також не запобігли повномасштабному вторгненню Росії в лютому 2022 року. Двосторонні контакти почалися з перших днів війни: перша зустріч відбулася на кордоні з Білоруссю 28 лютого 2022 року, друга - 3 березня в Біловезькій пущі з обговоренням гуманітарних коридорів, третя - 7 березня без значущих рішень щодо політичних питань. На фінальному раунді 29-30 березня в Стамбулі обговорювалася відмова від інтеграції в НАТО в обмін на гарантії безпеки. За підсумками першого дня російська сторона погодилася "зменшити активність на Київському та Чернігівському напрямках".

Очікувалося, що Україна також скоротить свої збройні сили, продовжить курс на вступ до ЄС, а статус Криму буде заморожений на 15 років. Росія, в свою чергу, вимагала визнання Криму, виведення українських військ з Донбасу, розширення прав для російської мови та інші поступки. Однак, після відступу росіян з північних регіонів у квітні та численних свідчень воєнних злочинів проти мирних жителів, Київ вирішив вийти з переговорів і відмовився від Стамбульських угод. Одночасно на Заході формувалася антипутінська коаліція та створювалася координаційна група у форматі "Рамштайн" [1].

Протягом 2023 року розпочалося обговорення Формули миру в різних форматах за участі представників з усіх континентів. Ці дискусії проходили під час зустрічей Керівника Офісу Президента України Андрія Єрмака з іноземними дипломатами та в рамках зустрічей радників з питань національної безпеки. Було також створено робочі групи для розгляду 10 пунктів української ініціативи, де українське бачення цілей кожного з пунктів було викладено у Філософії Формули миру. Перший пункт стосується "Радіаційної та ядерної безпеки", за що МАГАТЕ повинно відігравати провідну роль у забезпеченні ядерної безпеки та гарантій на цивільних ядерних об'єктах. Другий пункт торкається продовольчої безпеки, яка повинна бути позбавлена збройного впливу (dewaropized), оскільки дії, які негативно позначаються на виробництві та постачанні їжі, створюють глобальні ризики. Третій пункт – енергетична безпека. Четвертий пункт стосується звільнення полонених і депортованих осіб, адже одним із ключових принципів міжнародного права є вирішення міжнародних конфліктів мирними засобами, що не ставить під загрозу міжнародний мир, безпеку та справедливість. Шостий пункт передбачає виведення російських військ і припинення бойових дій. Згідно з Резолюцією ООН, прийнятою 14 листопада 2022 року, Росія має бути притягнута до відповідальності за всі порушення міжнародного права в Україні, включаючи агресію, що порушує Статут ООН, а також за будь-які порушення міжнародного гуманітарного права. Росія повинна нести правові наслідки своїх дій, включаючи відшкодування шкоди (сьомий пункт). Екологічна безпека також охоплює як філософію, так і формулу миру [2]. Війна завдала значної екологічної шкоди, спричинивши забруднення, руйнування екосистем і знищення біологічних видів як в Україні, так і в усьому регіоні. Завдання шкоди навколишньому середовищу є забороненим згідно з міжнародним кримінальним правом.

Нарешті, для запобігання ескалації конфлікту Україні необхідні чіткі, позитивні та обов'язкові гарантії безпеки. Останній, десятий пункт, передбачає підтвердження завершення війни, що має бути оформлене у вигляді комплексного юридично обов'язкового міжнародного договору, підписаного сторонами за участю держав-гарантів [3].

На кінець 2023 року понад 80 країн підтримали українську "формулу миру". До цього на саміті НАТО у Вільнюсі країни G7 ухвалили базову декларацію про гарантії безпеки, двостороння робота з яких ведеться досі. Станом на червень 2024 року угоди про гарантії безпеки для України підписали Великобританія, Франція, Німеччина, Канада, Італія, Норвегія, Данія, Нідерланди, Фінляндія, Латвія, Іспанія, Бельгія, Португалія, Швеція та Ісландія. На найближчі тижні заплановано угоди з Японією, США та Польщею. Робота над пунктами "формули миру" розпочалася у червні минулого року з установчої зустрічі у Копенгагені на рівні політичних радників. На цих консультаціях було 15 учасників, причому не лише традиційні європейські союзники, а й представники Індії, Бразилії, ПАР та Саудівської Аравії. Друга пройшла в Джидді (Саудівська Аравія) у серпні, на неї приїхали щонайменше вдвічі більше учасників. У тому числі представник Китаю, який офіційно нібито нейтральний та пропонує свій "мирний план". Саме там було сформовано координаційну раду на рівні послів, акредитованих у Києві. І ця група деталізувала кожен із 10 пунктів "формули миру".

Жовтнева зустріч на Мальті за участю дипломатів із 66 країн та міжнародних організацій зосередилася на п'яти перших пунктах. Тобто, на ядерній, продовольчій та енергетичній безпеці, а також на звільненні полонених та відновленні територіальної цілісності України. Інші п'ять розглянули на зустрічі в Давосі (Швейцарія) у січні 2024 року. На ній були учасники з 81 країни та міжнародних організацій. У розширеній групі майже 40 країн Азії, Африки та Південної Америки. Важливий факт - присутність усіх країн БРІКС, крім Китаю та Росії. За підсумками саміту в Давосі було прийнято комюніке, в якому зафіксовано важливість безпеки України та те, що війна - один із основних дестабілізуючих факторів у світі. Наголошувалося, що сталий мир для України має ґрунтуватися на Статуті ООН та принципах міжнародного права [4].

Перший Глобальний Саміт миру, організований за ініціативою Президентів України та Швейцарії, відбувся 15–16 червня 2024 року в Бюргенштоці, Швейцарія, за участі 101 делегації з усіх континентів. Така чисельна присутність стала чітким сигналом для Росії, що світова спільнота не підтримує її агресивну війну проти України. Усі учасники Саміту підтвердили свою підтримку територіальної цілісності України в міжнародно визнаних кордонах, підкреслюючи, що без цього сталий мир є неможливим. У вересні 2024 року президент Володимир Зеленський у зверненні до Генасамблеї ООН вперше заговорив про "формулу миру" і виклав п'ять беззастережних пунктів: покарання Росії через санкції та міжнародний трибунал, військова допомога Україні, відновлення безпеки та територіальної цілісності гарантії безпеки до вступу до НАТО, а також рішучість захищатися за підтримки всього світу.

Як висновок, спостерігаємо глобальні зусилля та підтримка України з боку міжнародної спільноти свідчать про незмінну позицію щодо необхідності досягнення миру, заснованого на міжнародному праві та територіальній цілісності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Формула миру. Міністерство Закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/formula-miru>
2. UN General Assembly Resolution A/RES/ES-11/5 of 14 November 2022. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/19/45/a0284f6fdc92f8e4bd595d4026734bba_1691475944.pdf
3. Філософія Української Формули миру. URL: https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/19/45/a0284f6fdc92f8e4bd595d4026734bba_1691475944.pdf
4. Що таке "формула миру" Зеленського, за якою збирають саміт у Швейцарії. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/shcho-take-formula-miru-zelenskogo-koyu-zbirayut-1718201158.html>

Оксана БАСКАКОВА

асистентка

кафедри теорії права та конституціоналізму

Національного університету «Львівська політехніка»

ГЕНЕЗА ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Російське вторгнення в Україну 2022 року стало найбільшою загрозою міжнародному миру та безпеці в Європі після завершення Другої світової війни. Цей акт агресії не лише призвів до масштабних людських втрат і руйнувань, але й поставив під сумнів ефективність сучасного міжнародного правового порядку, зокрема механізмів, спрямованих на запобігання та покарання злочину агресії. Виклики, пов'язані з притягненням до відповідальності винних, змушують міжнародну спільноту переосмислювати підходи до визначення, кваліфікації та судового переслідування цього злочину.

Варто зазначити, що акт агресії, як його визначено у Статуті ООН, і злочин агресії є двома окремими та відмінними поняттями. Акт агресії — це порушення, яке вчиняє держава, тоді як злочин агресії передбачає індивідуальну кримінальну відповідальність особи, яка ініціювала чи планувала такий акт [1, с. 309-310]. Тобто акт агресії вчиняє держава, а суб'єктом вчинення злочину агресії виступає фізична особа [2, с. 87-88].

До Другої світової війни концепція злочину агресії поступово формувалася в міжнародному праві. Хоча війни були звичною частиною міжнародних відносин, спроби їх обмежити почалися ще в XIX столітті. Важливим кроком стали Гаазькі конференції 1899 та 1907 років, які визначили правила ведення війни, хоча питання агресії залишалося нерегульованим. Після Першої світової війни міжнародне співтовариство усвідомило необхідність обмежити застосування сили. Генезис концепції злочину агресії пов'язаний із

положеннями Версальського договору 1919 року, який завершив Першу світову війну. Договір передбачав створення міжнародного трибуналу для судового переслідування колишнього німецького імператора Вільгельма II за «найтяжчий злочин проти міжнародної моралі та святості договорів». Передбачалося, що судді з союзних держав керуватимуться «найвищими принципами міжнародної політики», враховуючи «зобов'язання міжнародних угод» і «міжнародну мораль» [3, с. 50-55]. Проте ці наміри так і не були реалізовані. Нідерланди надали Вільгельму II політичний притулок і відмовилися видати його, через що трибунал не був створений, залишивши цю правову ініціативу нереалізованою й позбавивши міжнародне право важливого історичного прецеденту.

У 1928 році підписанням Паризького пакту (Пакту Бріана-Келлога) держави-учасниці формально відмовилися від війни як засобу національної політики, заклавши основу для майбутнього міжнародного кримінального права. Однак відсутність механізму примусу перешкоджала його ефективному застосуванню, що стало очевидним напередодні Другої світової війни [4, с. 120-125].

Перші міжнародні переслідування за злочини агресії відбулися після Другої світової війни в рамках діяльності Нюрнберзького і Токійського міжнародних військових трибуналів. Союзні держави заснували ці суди для притягнення військових і політичних лідерів Німеччини та Японії до відповідальності за «злочини проти миру», «воєнні злочини» та «злочини проти людяності», включаючи розв'язання «агресивних воєн» [5]. Нюрнберзький трибунал визначив агресивну війну як «найвищий міжнародний злочин, який відрізняється від інших військових злочинів тим, що містить у собі все накопичене зло» [6].

Звинувачення висувалися проти високопосадовців, включаючи членів урядів і військового командування, які планували, підготовлювали та здійснювали агресію. Як у Нюрнберзі, так і в Токіо трибунали відхилили аргументи захисту, що дії підсудних були виконанням наказів начальства. Це встановило принцип особистої кримінальної відповідальності за злочини міжнародного характеру, незалежно від офіційного статусу або посадових обов'язків обвинувачених.

З моменту свого заснування після Другої світової війни, Організація Об'єднаних Націй визначила запобігання «актам агресії» як один із своїх найвищих пріоритетів. Згідно зі Статутом ООН, серед головних цілей організації — «підтримання міжнародного миру та безпеки» шляхом припинення «актів агресії та інших порушень миру» (Статут ООН, ст. 1, п. 1). Для досягнення цієї мети стаття 2 вимагає від держав-членів «утримуватися в своїх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування проти будь-якої держави» у спосіб, що суперечить цілям ООН (Статут ООН, ст. 2, п. 4).

Розділ VII Статуту ООН, який охоплює статті 39–51, надає Раді Безпеки повноваження визначати існування «загрози миру, порушення миру або акту агресії» та вживати відповідних заходів. Стаття 40 дозволяє Раді вимагати від відповідних держав припинити дії, що загрожують миру, ще до офіційного визнання загрози згідно зі статтею 39 (Статут ООН, ст. 40).

Якщо такі заходи є недостатніми, стаття 42 дозволяє Раді Безпеки санкціонувати застосування військової сили «для підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки» (Статут ООН, ст. 42). При цьому стаття 51 визнає право держав на самооборону у разі збройного нападу, хоча Рада зберігає за собою повноваження втручатися для відновлення миру.

Однак, що саме вважається актом агресії? Статут ООН не містить чіткого визначення цього терміна. Незважаючи на історичні приклади агресивних воєн Німеччини та Японії, які були в центрі уваги засновників ООН, вони вирішили уникнути дискусій, які могли б заблокувати роботу конференції зі створення Статуту. Тому визначення агресії залишили на розсуд Ради Безпеки, яка розглядає кожен випадок окремо.

Заснування Міжнародного кримінального суду (МКС) у 1998 році стало важливим етапом у правовому закріпленні поняття агресії. Римський статут МКС спочатку визнав агресію як одне з найтяжчих міжнародних злочинів, поряд із геноцидом, злочинами проти

людяності та воєнними злочинами (Римський статут, ст. 5(1)). Однак через розбіжності у визначенні агресії на момент ухвалення статуту конкретні положення щодо цього злочину залишилися нерозробленими [7].

Лише у 2010 році в Кампалі, під час Конференції з перегляду Римського статуту, держави-учасниці дійшли згоди щодо визначення злочину агресії. Згідно зі статтею 8 bis, агресія означає «планування, підготовку, розв'язування або здійснення державою акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабом є явним порушенням Статуту ООН».

Визначення також охоплює акти агресії, перелічені у статті 8 bis (2), включаючи вторгнення, бомбардування, блокаду портів або берегів та використання збройних сил на території іншої держави без її згоди. Кампальські поправки посилили міжнародно-правовий режим відповідальності за агресію, закріпивши принцип персональної кримінальної відповідальності за дії на рівні керівництва держави.

Попри це, юрисдикція МКС щодо злочину агресії обмежена: вона застосовується лише до держав-учасниць Римського статуту, які ратифікували відповідні поправки, або за рішенням Ради Безпеки ООН, що передає справу до Суду (Римський статут, ст. 15 bis, ст. 15 ter). Це залишає питання ефективності переслідування агресії значною мірою залежним від політичної волі держав.

Проблема злочину агресії набула особливої актуальності у світлі російської військової агресії проти України, яка розпочалася у 2014 році з анексії Криму та загострилася повномасштабним вторгненням у лютому 2022 року. Це вторгнення є класичним прикладом акту агресії згідно зі статтею 8 bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС), оскільки включає незаконне використання збройної сили, вторгнення та окупацію території іншої держави.

Проте Україна стикається з правовими викликами через обмежену юрисдикцію МКС. Оскільки Росія не є стороною Римського статуту та не визнає його юрисдикцію, переслідування російського керівництва за злочин агресії в межах існуючих міжнародно-правових механізмів ускладнене. МКС може розслідувати воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид, вчинені на території України, оскільки Україна визнала його юрисдикцію ad hoc у 2014 та 2015 роках. Однак переслідування злочину агресії потребує рішення Ради Безпеки ООН або ратифікації Росією відповідних положень Римського статуту, що є практично неможливим через вето Росії в Раді Безпеки.

З огляду на ці обмеження, міжнародна спільнота розглядає можливість створення спеціального трибуналу для розслідування злочину агресії проти України. Такий трибунал міг би діяти на основі багатостороннього договору між Україною та іншими державами або за підтримки Генеральної Асамблеї ООН. Незважаючи на юридичні та політичні перешкоди, створення трибуналу стало б важливим кроком у зміцненні міжнародного правопорядку та притягненні до відповідальності осіб, винних у розв'язанні війни проти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Richard L. Griffiths, *International Law, the Crime of Aggression and the Jus Ad Bellum*, In: *International Criminal Law Review* (2002).
2. Ioana Gabriela Stancu, *Defining the Crime of Aggression or Redefining Aggression?*, in *The International Criminal Court And The Crime Of Aggression* (Mauro Politi & Giuseppe Nesi eds., 2004).
3. Sharp, Alan. *The Versailles Settlement: Peacemaking after the First World War, 1919–1923*. New York: St. Martin's Press, 1991.
4. Greig, D. W. *International Law*. London: Butterworths, 1976.
5. Charter of the International Military Tribunal. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2_Charter%20of%20IMT%201945.pdf

6. The Trial of German Major War Criminals. Proceedings of the International Military Tribunal sitting at Nuremberg, Germany, Part 22 (22nd August ,1946 to 1st October, 1946). URL: <https://www.legal-tools.org/doc/45f18e/pdf/>
7. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

Іванна ЩЕРБАЙ

асистентка

кафедри теорії права та конституціоналізму

Національного університету «Львівська політехніка»

ВИКОРИСТАННЯ ПРАВОВИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ У ВИКОНАННІ ОНТОЛОГІЧНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ

Використання правових характеристик людської гідності у виконанні онтологічних обов'язків у наш час є найбільш забутим. Це питання пережило вплив різноманітних факторів тлумачення змісту гідності людини: позитивних (розвиток культури і цивілізації, релігія, філософія) та негативних (тоталітарні, расистські і нацистські ідеології, приниження гідності людини, масові вбивства людей). Особливо гостро постало питання людської гідності після Другої світової війни, яка принесла надзвичайно велику кількість людських жертв. У той час людська гідність почала асоціюватись з правами людини, що й стало причиною виникнення так званої «революції людської гідності». Права людини почали тлумачити як такі, що спрямовані на встановлення людської гідності, високі духовні і моральні якості, а головне – на захист людини від свавілля державної влади [1, с. 6].

На нашу думку, використання можна розуміти як надання людині права самій вирішувати, як їй вчиняти, чи користуватись певними соціальними благами, чи звертатись по допомогу до інших. Тобто це певне волевиявлення особи у своїх діях.

Варто зазначити, що ми дотримуємось, виконуємо, використовуємо, застосовуємо тому, що це є цінним для нас. Адже цінність є важливим чинником, про який люди часто забувають.

Цінність позначає бажане і належне, на відміну від існуючого, реального. Для розуміння природи цінності першочерговим стало усвідомлення того, що розуміння реальності та істини не має чіткої відповіді на запитання «що таке цінність?». Істина відповідає на запитання, якою є реальність, а цінність дає відповіді на запитання – що саме є бажаним або яким саме щось має бути. Відкриття неможливості зобразити цінність з опису того, що існує (чи не існує), належить англійському мислителю Г'юму, стало загальновідомим під назвою «Закон Г'юма». Різниця між істиною і цінністю набула статусу проблеми «фактичного – ціннісного».

У філософії ХХ ст. завжди були спроби подолати прірву, яка роз'єднує світ емпіричної реальності і світ цінності. Деякі із сучасних філософів не схиляються до думки, що ця прірва є абсолютною. До кінця ХІХ ст. цінність розглядалася в контексті метафізики, теології або епістемології, тобто природа цінності не була особливою, тому філософи й не потребували особливого терміна на позначення цінності. ХХ ст. взяло у спадок дві фундаментальні групи концепцій щодо тлумачення природи цінності – об'єктивістську та суб'єктивістську. Лінія об'єктивістського розуміння цінності була ініційована Платоном: він розумів ідею добра як таку, що в принципі не відрізняється від інших ідей, а отже, не різниться і від істини; винятковість цієї ідеї полягала в тому, що, на думку Платона, вона увінчує ієрархію всіх інших ідей. Цінністю вважалися ідеї в середньовічній томістській теології, які Бог випустив у світ в результаті акту створення всього світу та через появу Христа – зокрема через Божий Заповіт.

У сучасній філософії, на противагу античній та середньовічній філософії, встановлювалось переважно суб'єктивістське розуміння цінності. Відповідно до цієї позиції

цінність належить до психічних об'єктів, джерелом яких є наші бажання, інтереси, почуття, а також наше ставлення. Вказану лінію розуміння природи цінності визнає чимало видатних філософів Нового часу та початку ХХ ст.: Ляйбніц, Спіноза, Гоббс, філософи-утилітаристи, Перрі, Майнонг, Стівенсон, логічні позитивісти (Айер, Рассел). Ці філософи пропонували декілька різних варіантів суб'єктивістського тлумачення цінності: цінність є прихованими веліннями або командами, джерелом цінності є почуття; джерелом цінності є бажання і задоволення, інтереси.

Суб'єктивістське розуміння цінності також намагалося сприяти прагматизму: з-поміж них доволі важливий внесок у розуміння теорії цінності вніс філософ Дьюї. Суб'єктивістська концепція цінності уособлює в собі загрозу нігілізму та релятивізму. У ній зародилося об'єктивістське розуміння цінності мислителя Лотце, а у ХХ ст. – найзнаменитіших його спікерів Н. Гартманна та М. Шелера. Але перш за все критика з боку Гуссерля таких явищ, як емпіричний реалізм, позитивізм та психологізм певною мірою понизила авторитет суб'єктивістської концепції цінностей. Підрив авторитету став передумовою розвитку об'єктивістської концепції цінності, знаменитим представником якої на засадах феноменологічного підходу був Шелер. Філософ виходив з припущення, що послідовна теорія цінності може бути виключно апіорною: адже на основі того, що люди цінують, немає можливості обґрунтувати, що саме варте поцінування (мається на увазі, що люди досить часто цінують те, що не заслуговує поцінування). Проте крайня форма апіоризму та інтуїтивізму, яку маємо в Шелера, на сьогодні зазнала помітної критики.

Протиріччя двох наведених підходів до проблематики цінності існує також у філософії кінця ХХ ст. у вигляді деяких тенденцій. У тлумаченні природи цінності прагнуть об'єднати позитивні елементи цих двох підходів більшість сучасних філософів – і суб'єктивістського, і об'єктивістського. Наслідком напруженості між об'єктивним та суб'єктивним поняттям, за словами Фрондізі, виступають цінності. Ця складність цінностей, поєднання в цінностях різних елементів стала причиною пояснення Фрондізі природи цінності на основі значення гештальту. Філософи наголошують на відмінності між цінністю і її носієм, пояснюючи саму природу цінності. Варто зазначити, що носієм цінності виступає певна основа, яка «тримає» на собі цінності, або субстрат, у якому вона втілюється. Носієм цінності може бути не лише щось матеріальне, а також психіка чи інтелект. Поняття справедливості, добра, законності тощо є ціннісно навантаженими поняттями чи ідеями, носієм цінності в цьому випадку виступають інтелект, розум.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гришук О. В. Людська гідність у праві: філософські проблеми. Київ: Атіка, 2007. 432 с.

Ірина ПЕРІВ

асистентка

кафедри теорії права та конституціоналізму

Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЖІНОК У ДІАСПОРІ: ВНЕСОК УКРАЇНСЬКОГО ЖІНОЧОГО РУХУ В РОЗВИТОК ПРАВ ЛЮДИНИ У США ТА КАНАДІ

Правовий статус українських жінок у діаспорі, зокрема у США та Канаді, є складним і багатогранним питанням, що розглядає їхні права як іммігранток, представниць етнічної меншини та активних учасниць українського жіночого руху. Історія формування цього статусу тісно пов'язана з хвилями еміграції українців до Північної Америки, зміною законодавства у країнах проживання та впливом місцевих правозахисних рухів.

У другій половині 19-го століття розпочалася перша хвиля еміграції, яка тривала до початку першої світової війни. Це була трудова еміграція переважно з західних регіонів України, де існували низький життєвий рівень, безземелля. Здебільшого, наші

співвітчизники емігрували в ті країни, де були сприятливі соціально-економічні умови та вільні землі. В основному виїжджали до Америки, Канади, Бразилії та Аргентини. Щодо Європи, то здебільшого центрами еміграції були Австрія, а саме її столиця – Відень, згодом Польща та Чехія.

Процес залучення жінок до суспільно-політичного життя українських переселенців розпочався одразу. Перші осередки, де б могли збиратися жінки творилися при церквах і культурно-освітніх організаціях – Українських народних домах (УНД). За допомогою цих об'єднань жінки могли мати зв'язок зі зовнішнім світом, ділитись інформацією, організувати культурні події - тим самим відкривати Україну для світу. Водночас, окрім просвітницької роботи жінки могли займатись благодійністю. Також створювались студентські товариства, які співпрацювали зі жіночими асоціаціями. Усі жіночі утворення в еміграції тримали між собою зв'язок по всьому світу. Так, українські жіночі організації могли отримувати донацію від посестер з Канади чи Америки. Не існувало єдиної структури, хоча б формально, яка виступала сполучником жіночих організацій в еміграції. Деякі організації славились своєю філантропічною діяльністю, відкривали школи, гуртожитки, кухні – які були доступними для усіх, оскільки були дешевими.

Українські жінки у діаспорі стикалися з подвійною дискримінацією: як жінки і як іммігрантки. Однією з важливих сфер, в якій українські жінки здобули права завдяки активності своїх організацій, стало забезпечення рівної оплати праці, захист від дискримінації та доступ до освіти. Ці питання особливо активно порушувалися у 1960-70-х роках, коли феміністичний рух у США і Канаді досяг піку активності.

Українські жінки поступово набували прав, які гарантували їхню правову та соціальну захищеність. Важливим аспектом було набуття громадянства, що відкривало доступ до повного спектра прав – політичних, соціальних, економічних та освітніх.

Щодо діяльності жіночих рухів в Сполучених Штатах Америки, то зазначаємо, що у 1888 році на Міжнародному конгресі у Вашингтоні заснували Міжнародну координаційну раду. Завдяки якій продовжувалась боротьба за права жінок з можливістю їх реалізації у суспільному та політичному житті, як повноцінних членкинь суспільства.

Союз українок Америки заснований у 1925 році, це добровільна неприбуткова організація українських жінок-мігранток та жінок українського походження, яка здійснювала філантропічну, освітню та культурну діяльність, а також політичні протести та лобіювання, посівши визнане місце серед організацій української діаспори в США. Будучи жіночою організацією в українській діаспорі та етнічною організацією в американському та міжнародному жіночому русі з моменту свого заснування СУА часто вважали свою участь у міжнародних жіночих форумах інструментом просування справи суверенітету України [1, с. 3].

У 1926 році утворили першу та єдину українську жіночу організацію в Канаді Союз українок Канади (СУК), який увійшов до складу Союзу українських самостійників (СУС) на правах автономної організації з своїми керівними органами [2, с. 30, 39].

Рушійною силою, яка мала надважливе значення для подальшої політичної участі жінок, стало прийняття у 1910 році законодавчою палатою провінції Манітоб у Канаді закону, який зрівняв жінок у правах із чоловіками [3]. Здебільшого, всі українські організації в еміграції, не зважаючи на спрямування, чи то націоналістичного, чи прокомуністичного напрямків створювалися як секції українських партій та організацій, де домінуючу роль відігравали чоловіки. На початковому етапі творення організацій жіноцтва це мало позитивне значення, тому що жінки користувалися матеріальною базою та пресою чоловічих організацій. Однак така залежність від політичних об'єднань і партій мала й негативні наслідки для організованого жіноцтва поза межами Батьківщини. Окремі діячки українського жіночого руху Канади та США висловлювали свої застереження проти політичної заангажованості, жіночого руху. Вони вважали, що, перебуваючи в складі політичних партій, жінки змушені будуть займатись політичними справами, забуваючи про

вирішення жіночих проблем. буде змушене втягуватися в політичну діяльність на шкоду вирішенню суто жіночих проблем [4].

У 1948 році на Світовому конгресі українського жіноцтва у Філадельфії постала Світова федерація українських жіночих організацій. Первісно вона об'єднала десять організацій, серед них і відверто пронаціоналістичні та консервативні, зокрема Організацію українок ім. Ольги Басараб та Лігу українських католицьких жінок Канади (згодом до СФУЖО приєдналися Жіноче товариство ім. Олени Теліги в Англії та Об'єднання українських православних сестриств в Америці).

У 1952 році завдяки радіопередачі в Римі з'явилась можливість промовити до України, невдовзі через ефір з Голосу Америки та Канади українські жінки отримували звістки про працю українських жіночих організацій у вільному світі.

У 1925-1956 роках світ дізнався про смерть 500 українок в Казахстані. Вони загинули під час повстання проти большевицьких танків. Цей злочин як і тисячі інших міг утаїтись комуністичним режимом, але завдяки управі СФУЖО розпочалась величава маніфестація. У лютому-березні 1956 року членкині федерації поширили інформацію по всіх українських поселеннях. Цей вияв протесту можна теж зарахувати до зовнішніх виступів СФУЖО.

Українські жіночі організації не лише підтримували рух за права жінок, але й сприяли захисту прав людини загалом. Особливої уваги вони надавали захисту жінок-іммігранток і біженок, допомагаючи їм адаптуватися до нових умов, отримати доступ до соціальної підтримки, освіти і правового захисту. У цьому контексті їхній внесок у розвиток прав людини у США та Канаді є надзвичайно значущим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Iryna Koshulap. Women, nation, and the generation gap: diasporic activism of the Ukrainian National Women's League of America in the post-cold war era. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.etsd.ceu.edu/2013/koshulap_iryana.pdf&ved=2ahUKewiH78PPo8KJAxXQSfEDHcQ8KNAQFnoECBUQAQ&usq=AOvVaw3LWfX0yiwJ8417NS2ytS5p
2. Маланчук-Рибак Оксана. Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX-першої третини XX ст.: типологія та європейський культурно-історичний контекст. Чернівці: «Книги-XXI», 2006. 500 с.
3. Маєрчик М. Сценарій гендерної успішності й структура гендерної влади серед українців-фермерів у західній Канаді до 1939 року, 2010. С. 418-430.
4. Резолюції, промови, протоколи засідань та ін.. документи української секції Міжнародного жіночого конгресу в Відні 1921. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. Ф. 581. Оп. 1. Спр. 106. 83 арк.

Юрій ГЕЛЕМЕЙ,

аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ТА РЕАЛЬНІСТЬ СТАНОВИЩА ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Статус військовополоненого регулюється нормами міжнародного гуманітарного права. Існування таких норм визначаються суспільством як вагомі досягнення людства, оскільки вдається регулювати поведінку щодо учасників збройного конфлікту, тобто регулювати те, що практично не піддається регулюванню. Науковці наприклад зазначають, що «Перша світова війна ознаменувала перехід від 19-го століття, відносно тимчасове управління військовополоненими, до 20-го століття, де існують гуманні складні системи таборів для військовополонених з їх бюрократичним управлінням, раціоналізацією використання праці ув'язнених, а також складні сучасні матеріально-технічні та охоронні апарати» [1].

Ключовим, в нашому аспекті сприйняття виступає фраза «гуманні табори», в той час як у медіа щомісяця з'являється контент про вбивство з особливою жорстокістю українських військовослужбовців та й цивільних.

Інші науковці також мотивують на новітні підходи і суттєві гуманістичні цінності міжнародного гуманітарного права у ставленні до військовополонених. Наприклад Рафаель Шек вказує, що «враховуючи, те що Женевська конвенція 1929 року підпорядковувала військовополонених законам держави, яка їх утримувала, нацистські військово-полонені могли засуджувати військовополонених за злочини, яких не було в західних демократіях, наприклад, образи фюрера, або суворо карати за дії, що призводять лише до м'яких дисциплінарних санкцій у Британії чи Америці. Крім того, засудженим військовополоненим доводилося випробувати надзвичайно жорстоку німецьку тюремну систему. Ці асиметрії, які вплинули на Женевську конвенцію про військовополонених 1949 року, кидають виклик парадигмі взаємності та симетрії в режимах військовополонених між Німеччиною та західними країнами під час Другої світової війни» [2].

Слід констатувати, що в сучасній війні наявність таких норм тільки спричиняє декларативність міжнародного права. Норми міжнародного гуманітарного права в сучасній російсько-українській війні є неідеальними. Збереження людяності під час війни не дотримується як принцип з боку держави-агресорки. Ставлення до військовополонених є найбільш репрезентуючою сферою такого нелюдського ставлення, хоча військовополонені мають невід'ємне право на повагу до їхньої гідності, оскільки людська гідність є однією з важливих нормативних категорій у міжнародному праві прав людини та міжнародному гуманітарному праві збройних конфліктів.

У свою чергу, особиста гідність вважається найважливішим типом людська гідність, тісно пов'язана з існуванням даної особи. Це вроджена, абсолютна, невідчужувана і непорушна цінність. Особиста гідність є основним принципом суспільного існування і є джерелом усіх прав і свобод людини, що знайшло вираження в універсальних і регіональних правових актах.

Особиста гідність людини, як основа свободи, справедливості та миру у світі, включена до преамбули Загальної декларації прав людини. Крім того, у ст. 1 документа вказує, що всі люди народжуються вільними та рівними в своїй гідності та правах. Це означає, що обов'язок поважати людську гідність і певні свободи, що випливають з цього, покладено на держави є обов'язковим і не підлягає жодним виключенням.

Попри те, що до аксіологічних імперативів права сучасних розвинених держав належить людське життя, проте саме воно є об'єктом маніпуляцій, торгівлі, обміну зі сторони росії. Українська суспільна реальність вже поспіль майже три роки демонструє, що норми, які регулюють правовий статус військовополонених відзначаються неефективністю.

У Звіті управління Верховного комісара ООН вказується, що «завдяки інтерв'ю з 203 звільненими українськими військовополоненими (179 чоловіками та 24 жінками), УВКПЛ задокументувало наступні порушення МГП та МППЛ, вчинені Російськими збройними силами під час захоплення в полон і евакуації: свавільні страти, катування чи інші форми жорстокого поводження, евакуація в нелюдських умовах, відмова в наданні медичної допомоги (що іноді призводила до смерті), відмова в доступі до їжі та води та розграбування особистих речей» [3].

У висновку ми можемо констатувати суттєвий дисонанс між нормами міжнародного гуманітарного права та реальним становищем військовополонених українців, порушення їх права на життя та людську гідність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Jones H. Prisoners of War. *International Encyclopedia of the First World War*, 2014 URL: https://encyclopedia.1914-1918-online.net/pdf/1914-1918-Online-prisoners_of_war-2014-10-08.pdf

2. Scheck R. The treatment of western prisoners of war in Nazi Germany: Rethinking reciprocity and asymmetry. *War in History*, 2021. Vol. 28(3), P. 635-655. <https://doi.org/10.1177/0968344520913577>
3. Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, в контексті збройного нападу російської федерації на Україну 24 лютого 2022 року-23 лютого 2023 року. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2023-10/23-03-24-ukraine-thematic-report-pows-ukr.pdf>

Олексій ЯНІН

аспірант кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ЩОДО РЕІНТЕГРАЦІЇ КРИМУ

На процес деокупації та реінтеграції Криму, висвітлення кримського питання у глобальному порядку денному особливо впливає міжнародна співпраця України, яка здійснюється в рамках політичної, правової, дипломатичної та інформаційної підтримки. Провідними міжнародними партнерами України у вищезазначених питаннях є країни Великої сімки (США, Канада, Японія, Велика Британія, Франція, Німеччина, Італія), Литва та інші. Також, співпраця щодо реінтеграції Криму не обмежується лише західними країнами – Україна активно працює на дипломатичному рівні із країнами Глобального Півдня, які часто потерпають від впливу російської пропаганди.

Щоб заручитися політичною міжнародною підтримкою, українською владою було започатковано дипломатичну ініціативу «Кримська платформа», яку було ініційовано у 2021 році з метою об'єднання зусиль світової спільноти задля вирішення питання деокупації Криму. Платформа працює у консультативно-координаційному форматі, зокрема, обговорюються правові, економічні та гуманітарні аспекти повернення півострова під контроль України та його реінтеграція [1]. Серед основних здобутків платформи слід виділити: міжнародне визнання та підтримку (активізація дій в межах ООН, ЄС, НАТО тощо); посилення та збільшення санкційного тиску (введення нових санкцій проти Росії в економічному, енергетичному і транспортному секторах); правозахисна діяльність (розширення міжнародного розуміння масштабів репресій у Криму та порушень прав людини у співпраці із Amnesty International, Human Rights Watch); систематизація міжнародних зусиль (координація зусиль країн щодо деокупації Криму, організація постійних зустрічей на всіх рівнях – від міністрів до громадських активістів та експертів) [2].

У 2014 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила Резолюцію 68/262, яка підтверджує територіальну цілісність України в її міжнародно-визнаних кордонах, включаючи Крим та визнає кримський референдум як той, який не має юридичної сили [3]. Крім того, починаючи із 2016 року, Генасамблея регулярно ухвалює щорічні резолюції про порушення прав людини в тимчасово окупованому Криму, зокрема, кримських татар, які зазнають утисків, переслідувань, обмеження свободи слова, незаконних арештів тощо. Також, Резолюція 73/194, ухвалена у 2018 році, засуджує мілітаризацію кримського півострова та акваторії Чорного та Азовського морів, наголошує увагу на загрозі міжнародній безпеці, яку зумовлена порушенням та діями Росії у регіоні.

Європейський Союз, у свою чергу, реалізовує політику невизнання анексії Криму від її початку, впроваджуючи санкції проти Росії, котрі спрямовані на економічний, фінансовий, енергетичний та туристичний сектор тощо. Слід зауважити, що у червні 2024 року, Радою було прийнято продовження Рішення (CFSP) 2024/17091 щодо вищезгаданих обмежувальних заходів та їх розширення до 2025 року [4].

Рада Європи у 2021 році, внаслідок численних дебатів, резолюцій, прийняла рішення про проведення моніторингової діяльності щодо прав людини у Криму та на інших окупованих територіях України, відповідно до норм міжнародного права [5].

Північноатлантичний Альянс надає Україні військову допомогу через Програму посиленої взаємодії (Enhanced Opportunities Partner), включаючи проведення спільних військових навчань, обмін досвідом і консультації. У відповідь на мілітаризацію Криму Росією, НАТО посилило свою присутність у Чорному морі у 2021-2022 роках, що слугувало, певним чином, елементом стримування в регіоні, важливим сигналом підтримки України та гарантіями безпеки для чорноморських країн-членів НАТО (Румунія, Болгарія і Туреччина)

Також у результаті міжнародної співпраці у лютому 2024 р. за ініціативи України та Канади було створено Міжнародну коаліцію за повернення українських дітей, яких примусово депортували до Росії, до якої входить 41 держава (станом на листопад 2024 р.). У рамках співпраці учасники коаліції виявляють місця перебування незаконно депортованих і примусово переміщених дітей з України, а також сприяють їх возз'єднанню з рідними, надають необхідну реабілітаційну допомогу.

Отже, міжнародна співпраця є надзвичайно важливою для України у забезпеченні умов, необхідних для деокупації та реінтеграції Криму в майбутньому. Разом з тим, реінтеграція може відбутися лише після припинення російського вторгнення та повернення української території під контроль України. Сьогодні ключовим майданчиком для діалогу України та міжнародної спільноти щодо реінтеграції Криму є «Кримська платформа», у рамках якої підіймаються правові, економічні та гуманітарні аспекти повернення півострова під контроль української влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримська платформа. *Crimea-platform.ua*. URL: <https://crimea-platform.org/about/>.
2. Крупка А. Реінтеграція Криму: місток між Україною та світом. *Український тиждень*. 29 квітня 2024. URL: <https://tyzhden.ua/reintehratsiia-krymu-mistok-mizh-ukrainoiu-ta-svitom/>.
3. ГА ООН ухвалила оновлену резолюцію щодо прав людини на окупованих територіях. *Кримські справи*. URL: <https://crimeahrg.org/uk/ga-oon-uhvalila-onovlenu-rezolyucziyu-shhodo-prav-lyudini-na-okupovanih-teritoriyah/>.
4. Резолюція A/RES/73/194 «Проблема мілітаризації Автономної Республіки Крим та м.Севастополь, Україна, а також районів Чорного та Азовського морів». *Кримська платформа*. URL: <https://crimea-platform.org/materials/rezoliutsiia-a-res-73-194-problema-militaryzatsii-avtonomnoi-respubliky-krym-ta-m-sevastopol-ukraina-a-takozh-rayoniv-chorno-ho-ta-azovskoho-moriv/>.
5. Government Plan for Reintegration of Crimea: International Dimension - Association of Reintegration of Crimea. *Association of Reintegration of Crimea*. URL: <https://arcrimea.org/en/analytics/2023/04/20/government-plan-for-reintegration-of-crimea-international-dimension/>

Владислав КУКСОВ

аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОМІРНЕ ВТРУЧАННЯ У ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ЗАПОРУКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Організація суспільного життя в кризових умовах неможлива без встановлення чітких меж поведінки людей, які становлять головну роль в механізмі регулювання суспільних відносин. Ці межі поведінки встановлюються за допомогою правил, які, крім встановлення прав і обов'язків, а також механізмів їх забезпечення, можуть включати механізми втручання у права людини.

Питання втручання в права і свободи громадян викликає значний інтерес у різних сферах правозастосування. Незважаючи на наявність багатьох наукових праць на цю тему, в Україні відсутнє комплексне дослідження питання втручання у права людини як запорука

забезпечення правопорядку в кризових умовах. Важливість дослідження цього явища, в умовах наявності загроз миру в Європі, виходить за межі теоретичного плану і розповсюджується на законодавчу та правозастосовну діяльність держави.

Стаття 3 Конституції України визначає найвищу соціальну цінність – людину та її основні права та свободи. Ця норма не лише встановлює основні цінності українського суспільства, такі як життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека, але й визначає головний обов'язок держави – утвердження та забезпечення цих прав та свобод та покладання відповідальності на державу за її діяльність у цьому напрямку.

Згідно з Конституцією України, конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, за винятком випадків, передбачених самою Конституцією. Основний Закон країни визначає конкретні випадки та умови, за яких може здійснюватися обмеження конституційних прав, забезпечуючи таким чином баланс між правами особи та інтересами суспільства чи держави (ч. 1 ст. 64) [1].

У спеціалізованій юридичній літературі під «втручанням (обмеженням) прав людини» зазвичай розуміють скорочення обсягу цих прав, що значно зменшує свободу дій та обмежує можливість користуватися певними соціальними благами. Такі заходи спрямовані на забезпечення реалізації прав і свобод інших осіб, охорону здоров'я та захист територіальної цілісності держави.

Подібний підхід до розуміння обмеження прав і свобод людини та громадянина як звуження їхнього змісту й обсягу закріплений у рішеннях Конституційного Суду України від 22.09.2015 № 5-рп/2005 [2].

Під втручанням в права людини М. В. Савчин розуміє дії публічної влади у сфері приватної автономії індивіда виключно на підставі закону, яким запроваджуються певні заходи, спрямовані на забезпечення балансу приватних і публічних інтересів з метою захисту національної безпеки, громадського порядку, життя і здоров'я інших людей, авторитету правосуддя [3, с.291].

Отже, втручання у права людини – це юридичні інструменти, за допомогою яких досягаються певні цілі правового регулювання. Ці цілі можуть бути різними, але в кінцевому підсумку спрямовані на забезпечення справедливої впорядкованості суспільних відносин шляхом визначення меж допустимої поведінки. У розвинених суспільствах правові обмеження виступають одним із ключових механізмів, які забезпечують упорядкованість життя, нормальне функціонування суспільства та ефективне соціальне управління.

Слід підкреслити, що норми, які регулюють таке втручання, закріплюються і на міжнародному рівні.

У ст. 29 Загальної декларації прав людини передбачено, що «при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» [4].

Зазначені положення узгоджуються з Основним Законом, який передбачає можливість обмеження конституційних прав і свобод лише у випадках, визначених Конституцією України (ч. 1 ст. 64).

Отже, для того щоб втручання в права людини було правомірним, воно повинно відповідати певним критеріям. У спеціалізованій літературі ці критерії розглядаються як сукупність ознак, що забезпечують обґрунтованість та необхідність такого обмеження і слугують своєрідними «індикаторами» його правомірності [5, с. 13, 18].

Так, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 8-11) (надалі – ЄКПЛ) виділяє такі критерії виправданості втручання в права людини як:

- здійснення втручання згідно із законом;
- переслідування втручанням законної мети;
- наявність необхідності такого втручання в демократичному суспільстві [6].

Наведені критерії втручання в права людини знайшли своє відображення і в практиці Європейського Суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ).

Розглянемо такий критерій втручання в права людини як правомірність (здійснення втручання згідно із законом).

Правомірність (легітимність) втручання у права людини має особливе значення в практикологічному аспекті. Науковці наголошують, що «підхід українського законодавця до втручання в права людини є неконституційним та порушує основні свободи людини» [7]. Правова природа такої умови полягає в тому, що обмеження визначається прозорим та чітким законом, який унормовує обмеження конкретного права. Такий закон має бути зрозумілим для громадян, щоб вони могли правильно тлумачити умови та обставини застосування обмеження.

Для забезпечення легітимності втручання необхідна достатня законодавча база, яка чітко визначає мету обмеження та засоби її досягнення. Важливо також, щоб ці заходи відповідали загальній меті, спрямованій на врахування інтересів і добробуту суспільства. У цьому контексті легітимні обмеження можуть бути виправдані, наприклад, захистом правопорядку в умовах кризи чи надзвичайної ситуації.

Критерій виправданості втручання в права людини «згідно із законом» передбачає, що національне законодавство має бути чітким, передбачуваним і доступним для громадян (справа *Silver* та інші проти Сполученого Королівства, § 87). Це означає, що закон повинен бути сформульований таким чином, щоб люди могли передбачити його наслідки та діяти відповідно до встановлених вимог.

Окрім цього, важливо забезпечити чітке розмежування дискреційних повноважень державних органів. Закон не повинен залишати надмірний простір для довільних рішень влади, щоб запобігти зловживанням і забезпечити належний захист прав людини.

Крім того, відповідно до цього критерію, національне законодавство повинно чітко та зрозуміло визначати обсяг і спосіб реалізації відповідних повноважень. Воно має бути достатньо передбачуваним, щоб надавати особам ясні вказівки щодо умов та обставин, за яких державні органи можуть застосовувати заходи, що впливають на їхні права, гарантовані Конвенцією (справа *Fernández Martínez* проти Іспанії [ВП], § 117). Це допомагає уникнути свавільного втручання влади та забезпечує правову визначеність для громадян.

Отже, гарантією підтримання правопорядку в кризових умовах та основою існування демократичного суспільства є не лише забезпечення рівності прав людини й громадянина, але й запровадження вимушених обмежень цих прав, що сприяють мирному співіснуванню всіх членів суспільства.

Проте такі обмеження повинні відповідати низці критеріїв — сукупності елементів, які є необхідними й достатніми для правомірності втручання. Насамперед, обмеження мають здійснюватися відповідно до закону, що не лише забезпечує його передбачуваність, але й чітко визначає межі дискреційних повноважень державних органів, уповноважених на таке втручання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 № 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05>.
3. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. С.291.
4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
5. Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.

6. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_004.
7. Zolka V., Tsarenko O., Kushnir I., Tsarenko S., Havrik R. The Impact of the Pandemic Covid-19 on the Human Right to Freedom of Movement. European Journal of Sustainable Development, 2021. Vol. 10(1), 376. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n1p376>.

Руслан СИДОРОВИЧ

аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Публічна служба в широкому розумінні є однією з основних ознак держави, необхідним елементом виконання її завдань та функцій. Військові загрози безпосередньо стосуються кожної людини, що проживає в Україні, а також всіх правових процесів та явищ, оскільки потребує трансформації під змінні умови сучасної національної правової реальності.

Визначимо суттєві виклики функціонування державної служби в умовах війни.

Воєнні умови передбачають синергетичний підхід в інституті публічної служби. Невизначеність розвитку правових явищ та соціальної реальності вказує на викликах онтологічного спрямування. Безпека державних службовців має мати пріоритетне значення перед трудовими завданнями, такий підхід вказуватиме на функціонування ідеології гуманізму та людиноцентризму. Поряд з цим необхідно розуміти, що державні службовці виконують діяльність, що пов'язана із завданнями та функціями держави, що можуть мати перманентне значення для життя, свободи цілої групи громадян держави. Тому вагомим завданням правового регулювання інституту державної служби є знайдення оптимального балансу між безпекою державних службовців та безперервністю функціонування держави. Звернемо увагу, що останнє є суттєвим елементом цілісної системи національної безпеки.

Слід звернути увагу, що загалом система публічного управління та апарат держави швидко «акліматизувався» до умов війни. Вже 15 березня 2022 року був прийнятий нагальний спеціальний нормативно-правовий акт законодавчої сили, котрий урегулював трудові відносини в умовах воєнного стану (Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [1]). Він має комплексний характер, та стосується проходження служби не тільки в державних органах, але й інших органах публічної влади та на підприємствах, установах й організаціях в Україні, таким чином встановлюючи однакові, рівні умови для всіх сфер та рівнів у механізмі держави.

Таке правове регулювання було дуже необхідним, оскільки пріоритетну потребу мали норми трудового законодавства спеціальної дії. Кодекс законів про працю не міг врегулювати суспільні відносини, які мають унікальний характер, оскільки воєнний стан вимагав оновлення порядку, вимог, термінів, процедур проходження державної служби та й загалом регулювання трудових відносин. Вірним був підхід законодавця в тому, що при колізії законодавства про працю та норм закону «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» саме останній має пріоритетне значення. Згодом цей акт втратив чинність окрім окремих його положень, проте виконав вагому

Розуміючи плинність кадрів, внутрішньодержавну та транскордонну міграцію, проблеми психологічного характеру, потребу залучення нових працівників та надмірну завантаженість державних службовців, подекуди недоступність владних будівель та споруд держава зобов'язана була приймати нові додаткові рішення. Тому ще одним нормативно-правовим актом спеціальної дії в цій сфері став Закон України «Про внесення змін до деяких законів щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період воєнного стану» від 20 травня 2022 року [2]. Цим актом вирішувалося багато поточних питань, зокрема доступу до будівель та споруд, додаткових повноважень окремих

органів публічної влади, використання інформаційно-комунікативних технологій для налагодження комунікації з громадськістю, дозвіл окремим органам та службовцям діяти на свій розсуд при потребі прийняття невідкладного рішення, оновлювався структурний штатний розпис інституцій, а основне визначалися додаткові гарантії для неприпустимості припинення повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування. Такий підхід не дав можливості державі-агресорці зруйнувати налагоджене функціонування механізму та апарату держави, що стало суттєвою основою протидії ворогу та допомогло подолати трансцидентальні загрози, в широкому розумінні зберегло українську державність.

Схожу позицію висловлюють також провідних науковців, зокрема І. Хомишин вказує, що «у період дії воєнного стану в Україні з метою належного забезпечення діяльності органів публічної влади на законодавчому рівні було врегульовано низку проблем, які виникли щодо комплектування органів влади а також щодо організації їх діяльності, водночас на практиці спрощені умови призначень на посади державної служби певним чином порушили основні принципи державної служби, а саме стабільність і професіоналізм» [3, с. 312].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/card/2136-20](https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2136-20).
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану Закон України від 12.05.2022 р. № 2259-IX. URL: <https:// zakon.rada.gov.ua/laws/card/2259-20>.
3. Хомишин І. Ю. Публічна служба в умовах війни. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 3. С. 308-312.

Артур ОКСЕНЮК

аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В АДМІНІСТРАТИВНО-ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

Відомо, що публічне управління – це багатогранне явище. Аналіз літературних джерел засвідчує відсутність єдиного трактування його змісту. Водночас спільною рисою усіх наукових досліджень є розуміння публічного управління як доволі складного виду діяльності, яке здійснюється за допомогою численних засобів, способів, методів та процедур. Характерною його ознакою визначають спрямованість на досягнення єдиної мети – задоволення суспільних потреб [1].

Загальновідомо й те, що адміністративно-політична сфера є однією з провідних галузей управління в кожній країні, що акумулює у собі безліч аспектів життя суспільства і держави. Об'єктом публічного управління а адміністративно-політичній сфері виступають відносини, що складаються в галузях: оборони та національної безпеки, внутрішніх справ, закордонних справ та юстиції [2].

Особливості управління у вказаній сфері знаходять свій вияв здебільшого за допомогою діяльності державних органів влади, що є цілком очевидним. Адже саме органи влади є такими, що можуть та повинні гарантувати й забезпечувати в загальнодержавних масштабах належний рівень безпеки, правопорядку, добросусідських відносин з іншими країнами, охорону прав і свобод громадян.

Варто зауважити, що для управління в адміністративно-політичній сфері характерна централізація адміністративної вертикалі, превалює застосування більш жорстких, командно-адміністративних методів прямого впливу, односторонньо-владного

волевиявлення керуючих суб'єктів (особливо це стосується сфери оборони, внутрішніх справ, національної безпеки тощо).

Також в публічному управлінні в адміністративно-політичній сфері доволі часто використовують спеціальні правові режими (режим надзвичайного або воєнного стану, паспортний режим, режим дозвільної системи, режим державної чи військової таємниці тощо) [3].

Важливу роль у здійсненні публічного управління в адміністративно-політичній сфері відіграють інститути громадянського суспільства. У контексті дослідження зазначимо, що інститутами громадянського суспільства є: добровільні громадські організації та громадські рухи, а також політичні партії на перших стадіях свого формування, поки вони ще не задіяні в механізмах здійснення влади; незалежні засоби масової інформації як джерело громадської думки; вибори та референдуми як механізм реалізації демократії та виявлення громадської думки; залежні від громадськості елементи судової та правоохоронної системи (суди присяжних, народні поліцейські загони тощо); благодійні фонди, волонтерські організації; релігійні організації; професійні та творчі спілки [4].

Говорячи про громадянське суспільство та публічне управління, передусім враховують взаємодію держави та суспільства і те, наскільки може держава виражати інтереси індивідів, неурядових організацій, груп інтересів тощо. Саме в контексті ефективного взаємозв'язку суспільство може визначати публічне управління та напрями його здійснення [5].

Взаємодія органів влади з інститутами громадянського суспільства може набувати різних форм. Це залежить від цілей і характеру виконуваної роботи, обсягу повноважень суб'єктів, масштабу взаємодії (загальнодержавний, регіональний, місцевий рівні). До основних форм взаємодії держави та громадянського суспільства відносять, зокрема, такі: участь інститутів громадянського суспільства у розробленні та обговоренні проєктів нормативно-правових актів з питань, які стосуються суспільно-економічного розвитку держави, інтересів широких верств населення, прав і свобод людини та громадянина; здійснення ними громадського контролю за діяльністю органів влади щодо розв'язання проблем, які мають важливе суспільне значення (у формі громадського моніторингу підготовки та виконання рішень, експертизи їх ефективності, подання органам влади експертних пропозицій); надання інститутами громадянського суспільства соціальних послуг населенню відповідно до укладених з органами державної влади договорів; утворення спільних консультативно-дорадчих та експертних органів, рад, комісій, груп для забезпечення врахування громадської думки у формуванні та реалізації державної політики; співпрацю органів влади з інститутами громадянського суспільства в процесі підготовки та перепідготовки кадрів, спільного навчання державних службовців та представників громадських організацій навичкам ефективної взаємодії, ознайомлення широких верств населення з формами їх участі у формуванні та реалізації державної політики; проведення органами виконавчої влади моніторингу і аналізу громадської думки, забезпечення своєчасного публічного реагування на пропозиції та зауваження громадськості; виконання спільних проєктів інформаційного, аналітично-дослідницького, благодійного і соціального спрямування [6, с. 21–22].

Безсумнівно, що питання взаємин державної влади і громадянського суспільства – одне з ключових питань соціуму, від якого залежить його політична облаштованість і стабільність. Це пов'язано з тим, що громадянське суспільство визначає зміст державної влади, а характер державної влади, своєю чергою, впливає на розвиток громадянського суспільства [7, с. 6].

У Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки вказано, що громадянське суспільство є виразником та захисником інтересів і прагнень різноманітних суспільних груп та громадян. Громадянське суспільство здатне зробити значний внесок у сталий розвиток держави шляхом надання соціальних послуг, забезпечення здійснення соціального підприємництва, збільшення кількості

робочих місць і самозайнятих осіб, поліпшення бізнес-середовища, протидії корупції, сприяння прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування та реалізації інших суспільно корисних проєктів. Інститути громадянського суспільства в Україні також відіграють активну роль у сприянні відновленню територіальної цілісності та розбудові миру [8].

Цілком слушною є думка українських вчених про те, що в умовах російської військової агресії проти України, коли під загрозою перебуває саме існування української нації, ключові природні права українського народу та саме його існування, громадянське суспільство, об'єднане єдиним завданням захисту своєї Батьківщини, виступає одним із вирішальних чинників забезпечення оборони української держави [9].

Зауважимо й те, що відповідно до ст. 12 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII, громадянське суспільство, а саме громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки є однією із чотирьох взаємопов'язаних складових сектору безпеки і оборони України (сюди також входять сили безпеки, сили оборони та оборонно-промисловий комплекс) [10]. Функції та повноваження складових сектору безпеки і оборони визначено законодавством України.

Отже, публічне управління в адміністративно-політичній сфері можна розуміти як організуючий і регулюючий вплив держави на галузі суспільного життя, що пов'язані з обороною та національною безпекою, внутрішніми справами, юстицією й реалізацією державної політики у сфері зовнішніх зносин. Важливу роль у здійсненні публічного управління в адміністративно-політичній сфері відіграють інститути громадянського суспільства. Результативна взаємодія органів влади з громадянським суспільством має безпосередній вплив на формування та розвиток публічного управління, у тому числі в адміністративно-політичній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельниченко Б. Б. Публічне управління в Україні в умовах євроінтеграції: адміністративно-правовий вимір : монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019. 372 с.
2. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломосьць. вид. 2, змін. і доп. Київ : Істина, 2012. 528 с.
3. Настюк В. Я., Белевцева В. В. Адміністративно-правові режими в Україні : монографія. Харків : Право, 2009. 128 с.
4. Тарасюк О. Правове забезпечення діяльності інститутів громадянського суспільства як основи держави в умовах війни. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1. С. 77–82.
5. Папуша В. С. Форми та напрями впливу громадянського суспільства на державне управління: представництво інтересів. *Молодий вчений*. 2014. № 2 (05). С. 174–176.
6. Волобуєв О. О. Участь громадськості в здійсненні державного управління в Україні. *Донецький національний університет імені Василя Стуса*. Вінниця. 2024. 62 с. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/15349-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-30538-1-10-20240306.pdf> (дата звернення: 16.10.2024).
7. Шевченко О. О. Взаємодія суспільства та влади : конспект лекцій. Київ : Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. 2018. 47 с.
8. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 16.10.2024).
9. Пашинський В. Й. Функції громадянського суспільства як суб'єкта адміністративно-правового забезпечення оборони держави. *Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики*. Харків, 2021. С. 65–68.

10. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

Юлій Рудницький
аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОСТІ ПРОЦЕСУ НОРМОТВОРЧОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Забезпечення реального функціонування органів місцевого самоврядування стало одним із важливих чинників стійкості України в умовах повномасштабного вторгнення російських військ та активних бойовими дій на території держави. Проте, для роботи місцевих рад та їх виконавчих органів стали характерними ряд специфічних ознак, як, до прикладу, тимчасова неможливість проведення місцевих виборів, обмеження доступу до значної кількості публічної інформації з міркувань безпеки, обмеження електоральних процедур.

Під час реалізації державної політики щодо децентралізації були ухвалені ряд законодавчих актів та здійснено низку заходів, які сприяли посиленню демократії та розвитку самоврядування на місцевому рівні - забезпечення доступу до інформації в усіх органах місцевого самоврядування, про співпрацю територіальних громад, бюджетну децентралізацію, громадський контроль, про службу в органах місцевого самоврядування тощо, що забезпечувало можливості громад у їх професійному та якісному управлінні. Внаслідок ухвалення нових законодавчих актів у сфері децентралізації в 2014–2020 роках було також повністю змінено адміністративно-територіальний поділ України. Слід зазначити, що під час дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», участь жителів територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення в цілому не обмежена, хоча використання деяких інструментів місцевої демократії були обмеженими із об'єктивних причин воєнних дій та безпеки [1]

Виклики, створені широкомасштабною російською агресією, очевидно стали серйозним випробуванням для місцевого самоврядування. Місцеві бюджети змінили свою структуру, стаючи більш залежними від трансфертів з державного бюджету, виникли труднощі в організації роботи місцевих рад через відсутність депутатів з різних причин, правовідносини між представницькими органами місцевого самоврядування та військовою адміністрацією стали новою реальністю, яка потребує подальшої законодавчої регламентації, також законодавчо були введені ряд обмежень щодо повноважень місцевої влади. Вирішення цих проблем можливе виключно в забезпеченні прозорості та чітких правил у взаємовідносинах місцевої та державної влади.

За результатами дослідження 100 міських рад (2017–2021 рр.), 70 міських рад (2022р.), проведеного Програмою *Transparent cities/Прозорі міста* громадської організації *Transparency International Ukraine* в Україні вдалось досягнути значного розвитку у відкритості даних [2]. Протягом 2017–2021 років у 100 найбільших містах середній рівень прозорості зріс на 62,2%. В умовах повномасштабного російського вторгнення (аналіз охопив період діяльності місцевих рад з березня по грудень 2022 року) органи місцевого самоврядування в Україні демонструють стійкість й намагаються адаптувати свою діяльність до вимог часу. Середній показник виконання індикаторів за методикою оцінювання програми «*Transparent cities/Прозорі міста*» 70 містами становить 37,5%.

У цьому контексті варто відзначити важливість прийняття на набрання чинності Закону № 3590-IX «Про внесення змін до Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування» (законопроект № 6401,

ухвалений Верховною Радою 22 лютого 2024 р.) [2] . Серед основних положень Закону доречно наголосити на таких :

- Відеофіксація пленарних засідань місцевих рад (зокрема засідань їхніх постійних комісій), а також збереження відеозаписів протягом п'яти років.

- Публікація проєктів порядку денного, висновків, рекомендацій та протоколів засідань постійних комісій рад, які містять результати поіменного голосування. Оприлюднення та регулярне оновлення публічної інформації про об'єкти власності на єдиному державному веб-порталі відкритих даних, а також на офіційних веб-сайтах органів місцевого самоврядування.

- Після скасування правового режиму воєнного стану – трансляція пленарних засідань місцевих рад у мережі інтернет у режимі реального часу, а також публікування записів трансляцій у соціальних мережах та на відеохостингах, а також на офіційних веб-сайтах місцевих рад.

Важливим є також і забезпечення балансу між прозорістю та питаннями безпеки, зокрема щодо захисту критично важливої інформації. Тому Закон передбачає винятки – випадки розгляду питань, що містять інформацію з обмеженим доступом відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Ці заходи варто розглядати в контексті сприяння : поліпшення взаємодії між місцевою владою і територіальною громадою, зміцнення довіри громадян до органів місцевого самоврядування, з одного боку; з іншого – забезпечення ефективності прийняття рішень, запобігання ймовірним зловживанням та корупційним правопорушенням. Наскільки ж успішним буде досягнення таких цілей - покаже, звісно ж, реальна практика застосування цих законодавчих змін.

Треба зазначити, що публічна діяльність була слабкою ланкою для багатьох громад ще в період до повномасштабного вторгнення ворога, зокрема в особливо чутливих питаннях – до прикладу, вчасного оприлюднення прийнятих місцевих бюджетів або певних рішень місцевих рад.

Частково це зумовлено прагненням ключових посадових осіб органів місцевого самоврядування приховати від публічного доступу деякі питання фінансового та кадрового характеру від громадськості.

Закон № 3590-IX очевидно сприятиме демократизації місцевого самоврядування, значно кращій взаємодії керівництва громад і громадського суспільства. Водночас відзначимо, що в умовах реальних безпекових обмежень і тимчасової неможливості оновити склад депутатського корпусу місцевих рад поряд зі згаданими заходами важливим є і розвиток механізмів дорадчої демократії на місцевому рівні.

У цьому контексті можна умовно виокремити такі заходи, як: публічні консультації та, зокрема, онлайн-опитування; проведення фокус-груп із залученням експертів та науковців за тематичними напрямками – економіка, залучення інвестицій, управління проєктами; бюджети участі (громадські бюджети); формування «банку проєктів» (або «банку ідей») від мешканців громади для наступної їх реалізації на рівні громади; розвиток цифрової інфраструктури передусім щодо створення та використання комунікаційно-інформаційних систем.

Закон частково набув чинності 15 травня 2024 року. Тож, починаючи від цієї дати, органи місцевого самоврядування зобов'язані забезпечити використання державної мови під час сесій місцевих рад усіма присутніми. З цього ж моменту для органів місцевого встановлено обов'язок оприлюднювати та надавати на запит проєкти порядку денного засідань постійної комісії ради. Також є нові норми, згідно з якою висновки й рекомендації постійних комісій приймаються відкритим поіменним голосуванням, а їх результати зазначаються у протоколах засідань цих постійних комісій.

Крім того, на рівні вже загаданого закону зафіксовано обов'язок оприлюднювати та регулярно оновлювати на єдиному державному вебпорталі відкритих даних і на офіційних

веб-сайтах органів місцевого самоврядування публічну інформацію у формі відкритих даних щодо об'єктів права власності громад сіл, селищ, міст, районів у містах.

З 15 серпня 2024 року набрали чинності також норми згаданого закону, які зобов'язують місцеві ради здійснювати відеофіксацію, а також зберігання та оприлюднення відеозапису пленарного засідання ради й засідань постійних комісій.

Втім норми закону щодо трансляції в мережі Інтернет у режимі реального часу пленарних засідань ради та засідань постійних депутатських комісій стануть обов'язковими лише через 30 днів із дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні. Проте варто наголосити, що в законодавчому акті немає жодних заборон щодо організації трансляцій у режимі реального часу вже зараз, до завершення воєнного стану. Тому ті місцеві ради, які транслювали свої засідання раніше, можуть і далі продовжувати цю практику.

Цілком очевидно, що питання прозорості та підзвітності є одними з основних принципів успішного відновлення України, продовження підтримки міжнародних партнерів, та успішної майбутньої євроінтеграції, а також є важливими не тільки для місцевих органів влади і мешканців, а й для забезпечення підтримки нашої держави міжнародною спільнотою. Аналіз поточного стану діяльності органів місцевої влади у повоєнний період вимагає глибокого розуміння різноманітних викликів та потреб сучасності. Відновлення та розвиток територіальних громад повинні ґрунтуватися на забезпеченні відкритості і прозорості роботи органів місцевого самоврядування.

Під прозорістю слід розуміти стан, за якого громадянам забезпечується право та можливість мати доступ до інформації, право на участь у прийнятті рішень з питань, що стосуються розвитку територіальної громади, а органи місцевого самоврядування, розуміючи та усвідомлюючи важливість забезпечення відкриття інформації та залучення громадськості, проактивні в цьому процесі.

Саме такі методи сприятимуть значно більш ефективному місцевому самоврядуванню в умовах воєнного стану, що забезпечить не тільки відновлення, але й реальний сталий розвиток місцевих громад, зміцнення локальної демократії та реалізацію ефективного врядування в майбутній, мирний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Закон України «Про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" щодо забезпечення прозорості місцевого самоврядування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3590-20#Text>
3. Дослідження «Між безпекою та прозорістю: дослідження роботи міських рад під час війни» в межах проєкту «Transparent Cities: електронна платформа взаємодії громадян та місцевої влади для забезпечення підзвітності та належного врядування», 2023. URL: : <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2023/%D0%9C%D1%96%D0%B6%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D1%8E%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8E.pdf>

ЗВ'ЯЗОК МІЖ ПРАВАМИ ТА ОBOB'ЯЗКАМИ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Занепокоєння щодо індивідуалізму як одного із очевидних проявів нівелювання значимості обов'язків людини в сучасному суспільстві висловлює також А. Асман. Як справедливо зауважує науковиця, ця атомізація окремої людини мала би відбивати нову норму «сакральності особи», проте вона водночас абстрагує її й відвертає увагу від засадничих соціальних умов, у які мають бути включені права людини, щоб їх можна було успішно реалізувати на практиці. Адже ніхто не існує сам по собі. Жити означає бути співпричетним, пов'язаним соціальними стосунками й оточеним іншими людьми [1, с. 70–71].

Своєрідною спробою збалансування свободи з відповідальністю доцільно вважати створення 1997-го року Загальної декларації обов'язків людини (далі – Декларація) [2].

Вказаний документ став результатом роботи Комітету дії (групи державних діячів – колишніх глав держав та урядів), який, заручившись підтримкою експертів в різних галузях, працював над його розробкою впродовж близько десяти років. Щодо структури документа варто зауважити, що Декларація складається із преамбули та дев'ятнадцяти статей. В преамбулі акцентовано увагу на абсолютному визнанні гідності всіх людей, їхньої невід'ємної свободи та рівності, а також солідарності один з одним. В обґрунтування відповідної тези наведено низку положень, окремі з яких є водночас аргументами на користь тісного зв'язку між правами та обов'язками людини: визнання невід'ємної гідності та рівних і невідчужуваних прав усіх членів людської спільноти є основою свободи, справедливості й миру в усьому світі та передбачає певні обов'язки чи зобов'язання; виключне наполягання на правах може призвести до конфліктів, розподілів і постійних суперечок, а нехтування обов'язками людини може призвести до беззаконня та хаосу; глобальні проблеми вимагають глобальних рішень, яких можна досягнути лише за допомогою ідей, цінностей і норм, яких дотримуються всі культури та суспільства [2].

На підставі аналізу вищенаведеного нідерландський юрист та почесний професор міжнародного права Тео ван Бовен доходить висновку, що ключовий мотив розробки Декларації ґрунтується на тісному взаємозв'язку обов'язків людини та глобалізації [3, с. 73]. Оскільки саме глобалізація породила низку глобальних проблем, вирішення яких вимагає прийняття глобальних рішень й насамперед віднайдення балансу між правами та обов'язками людини. Щоправда, поділяючи занепокоєння авторів Декларації, Тео ван Бовен все ж зауважує низку дискусійних питань, що виникають у зв'язку з наведеним вище обґрунтуванням мотивів її прийняття. Передусім він висловлює сумніви щодо аргументованості тези, згідно з якою відповідний документ покликаний стати адекватною відповіддю на виклики глобалізації. Реалізацію такого завдання, на думку науковця, ускладнює, зокрема, той факт, що вона розроблялась як своєрідний «двійник» Загальної декларації прав людини, наслідуючи стиль викладу положень, властивий останній [3, с. 74].

Наведена позиція заслуговує на увагу з огляду на те, що глобальні проблеми, які значною мірою поглибились й набули нових форм вираження за понад пів століття від дати прийняття Загальної декларації прав людини, вимагають відповідей, здатних запропонувати якісно нові підходи до їх оцінки та вирішення. Водночас більш детальний аналіз змісту Декларації дозволяє частково спростувати наведені міркування. Зокрема, незаперечним її позитивом, як справедливо зауважує А. Асман, є те, що Декларацію звернено до «світової громадськості» й вона є абсолютно конкретним і практичним внеском у розв'язання проблеми соціального миру та суспільного договору [1, с. 86].

Вагомим аргументом на користь такої позиції є той факт, що в Декларації сформульовано актуальний перелік обов'язків людини у 19-ти статтях. До того ж, на відміну від Загальної декларації прав людини, в залежності від цінностей, що лежать в основі тих чи інших обов'язків, статті об'єднано в такі ключові групи: фундаментальні принципи людства; ненасильство та повага до життя; справедливість і солідарність; правдивість і толерантність; взаємоповага та партнерство. До того ж своєрідним висновком доцільно вважати положення, згідно з яким ніщо в Декларації не може тлумачитися як надання будь-якій державі, групі осіб або окремим особам права займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-які дії, спрямовані на знищення обов'язків, прав і свобод, викладених у відповідній Декларації та в Загальній декларації прав людини від 1948 року [2].

Висновки. Проведений аналіз дає підстави дійти висновку про наявність нерозривного зв'язку між правами та обов'язками людини, їхню взаємозумовленість та взаємодоповнюваність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алейда А. Права та обов'язки людини. У пошуках нового суспільного договору. Київ: Дух і Літера. 2020. 104 с.
2. Загальна декларація обов'язків людини. URL: <https://www.interactioncouncil.org/sites/default/files/Ukrainian.pdf> (дата звернення: 15.09.2024).
3. Van Boven T. A. Universal Declaration of Human Responsibilities? Reflections on the Universal Declaration of Human Rights. A Fiftieth Anniversary Anthology. Martinus Nijhoff Publishers, 1998. P. 73-79. Retrieved from: https://brill.com/edcollchap/book/9789004637498/B9789004637498_s018.xml (accessed 15 September 2024).

Філіпчук КСЕНІЯ

аспірантка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ІНСТИТУТ ВИБОРЧОГО ПРАВА У ПАРАДИГМІ ГЛОБАЛЬНИХ ТА АНТИГЛОБАЛЬНИХ ЗМІН

Глобалізація суспільно-політичної реальності передбачає об'єднання всіх сфер життя більшою чи меншою мірою, проте взаємодія та взаємовплив світового глобального простору відчувається повсюди. Не є винятком права людини та інститути демократії.

Віртуалізація правової та соціальної реальності, зміна світових парадигм, глобальна торгівля, екологічні загрози, транскордонні виклики, тероризм і звичайно військові загрози миру значною мірою змінили світовий та й національний порядок денний.

Виборче право є суттєвим та невід'ємним елементом демократичної, правової держави, виражає сутність верховенства права та усуває можливість узурпації владного апарату в невизначених, трансформаційних умовах. Вплив глобалізації з його супровідними наслідками безумовно суттєвий і для виборчих прав людини.

Класичні концепції державного суверенітету підлягають зміні, оскільки нова транскордонна та й електронна комунікація виникає між ними та оновлює політичні інститути, тому безумовно тягне зміну правового регулювання. Л. Бріджесмін зазначає, що «постіндустріальний порядок поставив нас у нову реальність, де держава як інститут інституцій може розвалитися» [1].

Чи можемо ми повною мірою погодитися з такою позицією відомого науковця?

Не повною мірою, оскільки видається протилежні процеси глобалізації та націоналізації державного та громадського інтересу не дають настільки широко процесу глобалізації впливати на політичні інститути, тому в широкому розумінні до руйнування

державності як онтологічної цінності, на нашу думку, доволі далеко. Проте, все ж розмови ведуться не просто так. Дійсно нині усталений конгломерат державності та політичних процесів змінюється, вплив міжнародних норм, міжнародних та національних інституцій, транснаціональних корпорацій, потреба боротьби з глобальними проблемами – все це спричиняє певну втрату стійкості держави.

Разом з тим, активно розвивається загальний антиглобалістичний рух. С. Волтер відзначає, що «посилення впливу скептиків глобалізації призвело до більш протекціоністської, ізоляціоністської та націоналістичної політики, деякі з яких фундаментально загрожують опорам сучасного міжнародного порядку. Як матеріальні, так і нематеріальні причини спричиняють негативну реакцію глобалізації, і ці причини взаємодіють і опосередковують одна одну. Наслідки формуються відповіддю суспільних акторів, національних урядів і міжнародних політиків. Ці відповіді можуть або поступитися глобальній негативній реакції та посилити її, або протистояти їй» [2]

Отож допоки боротьба глобалістів та антиглобалістів зростає сфера виборчого права піддається зміні в умовах віртуальної реальності та регіональної концентрації. На сучасному етапі розвитку державності слід говорити про зростання взаємодії міжкордонної співпраці, регіональної взаємодії, тому акцент оновлення виборчих прав відбувається через адаптацію правового регулювання до європейських стандартів та принципів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bridgesmith L., Elmessiry A. The Digital Transformation of Law: Are We Prepared for Artificially Intelligent Legal Practice? *Akron Law Review*, 2021, № 54, 4.
2. Walter S. The Backlash Against Globalization. *Annual Review of Political Science*, 2021. № 24:1, p. 421-442 <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev-polisci-041719-102405>

Ростислав МАТВІЙ

аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ДОБРОЧЕСНІСТЬ СУДДІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Судова система відіграє вагомую роль для встановлення справедливості, захисту прав та свобод громадян, подолання дискримінації та стигматизації. Провідні науковці світу вказують, що «судова влада має центральне значення для консолідації демократії та верховенства права» [1]. Первинним завданням правосуддя є встановлення належного правопорядку в державі з визнанням принципів верховенства права та демократії. Проте роль судової системи трансформується під час кризових обставин, в яких опинилося суспільство, й воєнний стан виступає особливою загрозою для справедливого судочинства. В межах цієї наукової праці звернемо увагу на аспект доброчесності суддів та загрози цій парадигмі під час війни.

Доброчесність суду в межах судової системи є фундаментальним принципом у демократичній країні. Це не тільки необхідний принцип реального функціонування в Україні ідеології правової держави, а також гарантія захисту прав людини, забезпечення рівності й справедливості, реалізації державної гарантії на правовий захист. Доброчесність суддів створює мінімізуючий потенціал для правопорушень у сфері судочинства. Навіть в умовах війни основна мета реформування судової системи має залишатися побудувати чесну, професійну, незалежну та підзвітну судову систему, якій суспільство може довіряти.

Визначимо кілька аспектів проблемних питань, що постають у світлі забезпечення доброчесності суддів під час війни.

По-перше, суттєвою проблемою нині виступає загроза незалежності суддів, оскільки вони можуть зазнавати як практичного тиску з боку органів окупаційної держави, так і

різних політичних сил, військових формувань, спонтанної громадськості тощо. Довіра суспільства до судової системи забезпечується тим, що воно визнає легітимність судової системи як останньої інстанції де можна отримати справедливий захист, в разі тиску на суддів громадськість втрачає довіру до судової системи. Відповідно такий процес має циклічний характер, а під час війни додатково розхитує громадську та політичну систему, нівелює владу публічних інституцій.

По-друге, в умовах воєнного стану відбувається обмеження деяких прав та свобод громадян, виникають колізії, а основне прогалини в правовому регулюванні, тому роль правосвідомості, юридичної обізнаності представників судової системи має особливе значення. В неенестабільній правовій системі та юридичній практиці можливі зловживання правом, саме судді як представники правосуддя можуть здійснювати це найбільш непомітно.

Вагомо не допустити в такій парадигмі військово-політичних та організаційно-управлінських відносин, щоб цінності міжнародного характеру, норми гуманітарного права, конституційні принципи правової держави були порушені. Війну можна легко використати для того, щоб обмежити права людини. Прикладом цього може слугувати поданий законопроект 7033-д від 13.01.2023 [2], котрий запобігав розголошенню окремих відомостей у текстах судових рішень. Він мав на меті «відтермінувати загальний та повний доступ до окремих судових рішень, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень, а також обмежити оприлюднення окремої інформації в судових рішеннях» [3]. Добросовісність суддів допомагає збалансувати розумні вимоги безпеки в умовах війни та неправомірні обмеження прав людини.

По-третє, практичні проблеми пов'язані з військовими діями також впливають на судову систему. Нестача ресурсів, неможливість доступу до суду, неможливість організації засідань у формі відеоконференцій, брак допоміжного персоналу, психологічний неспокій всього суспільства, що породжений воєнними впливами характерна для суддів в умовах війни. Високий рівень добросовісності проявляється в умінні суддів нівелювати вторинними обставинами та позиціонувати право людини на справедливий суд як первинний, еталонний ціннісний атрибут своєї діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Barthers B.L., Kramon E. Does Public Support for Judicial Power Depend on Who is in Political Power? Testing a Theory of Partisan Alignment in Africa. *American Political Science Review*. 2020. Vol. 114(1). P. 144-163. doi:10.1017/S0003055419000704
2. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання розголошенню окремих відомостей у текстах судових рішень: 7033-д від 13.01.2023 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41159>
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання розголошенню окремих відомостей у текстах судових рішень URL: <https://itd.rada.gov.ua/7a264afe-0b28-4abd-bc0d-0331932f7952>

Олег ШИМІН

аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАТРЕБУВАНІСТЬ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Військові події, в яких проживає наша держава вже третій рік поспіль створює потребу підлаштування суспільно-правових та інституційні державні чинники під умови воєнного стану. Іноземні науковці вказують, що нові технології продовжують проникати в юридичний світ, і розвиток комп'ютеризованих систем стає неминучим у цій зміні парадигми [1].

Судова система не є винятком, розвиток надстрімкими темпами інформаційно-комунікативних технологій змінює підходи до сфери людської діяльності, функціонування органів публічної влади та системи правосуддя. Електронне правосуддя в країнах Європейського союзу стають чинником ефективного управління. Правова природа використання інформаційних технологій зумовлена змінами ідеології державного життя, функціонування громадянського суспільства та проблемами захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Сучасна наукова школа високо оцінює перспективи електронного судочинства. Професорка Л. Ніколенко визначає, що «використання при здійсненні судочинства інформаційних систем, в яких втілено сучасний стан розвитку інформаційних технологій та права, сприятиме не тільки підвищенню якості правосуддя, а й гарантуватиме незалежність суддів, а також сприятиме здійсненню основних принципів судового процесу – рівності сторін, доступу до правосуддя, диспозитивності, гласності та безпосередності судового розгляду» [2, с.339]. Отож в широкому розумінні електронне правосуддя оцінено як вагомий чинник забезпечення права людини на справедливий суд в розумінні міжнародних стандартів цього основного права.

Військові дії несуть руйнівний характер для цивільної інфраструктури, в тому числі будівель суді, окупація спричиняє надмірну завантаженість на інші суди, проблеми працівників суду також постають особливо гостро. Це ключовий, проте далеко не вичерпний перелік проблем з якими стикається нині судова системи.

Доступність правосуддя як ключовий елемент забезпечення права на справедливий суд різко знижується. Електронне правосуддя в умовах війни є реальним механізмом реалізації концепту доступності суду, стає додатковою гарантією захисту учасників судового процесу. Щодо останнього, то тут слід погодитися з позицією В. Мильцевої котра визначає, що «використання інформаційно-телекомунікаційних технологій в судовій системі також передбачає важливу роль самої людини в процесі такого використання від самого моменту розробки концепції відповідної інформаційно-телекомунікаційної технології до здійснення контролю її використання» [3].

Більше того, відмова від застосування новітніх технологій розцінюється як політика перешкоджання доступу до правосуддя. Експерти зазначають, що нездатність застосувати ІКТ може призвести до цифрового розриву в судовій системі, який визначається як нездатність судів скористатися перевагами ІКТ, нездатність судової системи обслуговувати громадян і бізнес-структури через ІКТ та невміння використовувати засоби ІКТ для вирішення проблем правової інформації» [4].

Вказане зумовлює потребу зробити висновок, що в умовах воєнного стану, трансформації геополітичної реальності, розвитку віртуальних комп'ютерних систем електронне урядування є ефективною гарантією реалізації права на справедливий суд.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gomes A. O., Alves S. T., Silva J. T. (). Effects of investment in information and communication technologies on productivity of courts in Brazil. *Government Information Quarterly*, 2018. Vol. 35(3), P. 480–490. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2018.06.002>
2. Ніколенко Л. М. Електронне правосуддя як спосіб підвищення ефективності судового розгляду. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2022. Вип. 71. С. 338-341
3. Мильцева В. Забезпечення реалізації прав людини через електронне правосуддя. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 10. С. 204-207.
4. Chawinga W. D., Chawinga Ch., Khumbo Kapondera S., Chipeta G. T., Majawa F., Nyasulu C. Towards e-judicial services in Malawi: Implications for justice delivery. *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries* . 2020. Vol. 86, Is. 2 e12121

Христина БЛЮК
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Майя ПИВОВАР
докторка філософії у галузі права,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФОРМУЛИ МИРУ ЯК НЕОБХІДНОЇ УМОВИ ВСТУПУ УКРАЇНИ В ЄС

Тема реалізації формули миру є важливою для перспективи вступу України до Європейського Союзу. 22 вересня 2024 року Президент України Володимир Зеленський прибув до Нью-Йорка (США) для участі в заходах в рамках тижня високого рівня Генеральної асамблеї ООН. У штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку 23 вересня розпочався Саміт майбутнього, на якому виступив Президент України. Також на полях Генасамблеї ООН Президент України Володимир Зеленський зустрівся з двопартійною делегацією Конгресу Сполучених Штатів Америки. На зустрічі окрему увагу приділили Плану перемоги [5].

Формула миру, розроблена Президентом Володимиром Зеленським, складається з 10 пунктів, які охоплюють ключові аспекти завершення війни та відновлення справедливого світового порядку. Основні елементи включають виведення російських військ, відновлення територіальної цілісності України, звільнення полонених, притягнення Росії до відповідальності та забезпечення енергетичної й продовольчої безпеки [1]. Успішна реалізація цих пунктів є важливою умовою для забезпечення безпеки в Європі та покращення міжнародних відносин, що полегшує переговори про членство в ЄС.

Європейський Союз, хоча й підтримує Україну на шляху до євроінтеграції, висуває додаткові умови, серед яких є питання захисту прав національних меншин і реформи в сфері верховенства права. При цьому такі країни, як Угорщина, підкреслюють, що вступ можливий лише після встановлення миру, оскільки існують побоювання щодо "внесення" війни до ЄС [2]. Водночас Україна активно працює над виконанням вимог Єврокомісії, зокрема щодо законодавства про національні меншини та боротьби з корупцією, що є важливими кроками для наближення до європейської інтеграції [3].

На шляху до вступу в Європейський Союз Україна стикається з низкою додаткових вимог, які необхідно виконати для повного узгодження з європейськими стандартами. Однією з основних умов є дотримання прав національних меншин. Це питання набуло особливої актуальності через вимоги таких країн, як Угорщина, яка наполягає на забезпеченні мовних прав угорської меншини в Закарпатті. Законодавство про освіту та мови є одним з критичних аспектів, і Україна вже ухвалила законопроект про національні меншини, щоб узгодити його з рекомендаціями [4, с.29].

Іншою важливою умовою є проведення реформ у сфері верховенства права, що включає боротьбу з корупцією та забезпечення незалежності судової системи. Єврокомісія вимагає від України проведення комплексних реформ, щоб створити прозоре правове середовище. Реформи в цій галузі не лише покращують позиції України на шляху до вступу, але й створюють умови для стійкого економічного розвитку та інвестиційної привабливості. Умови, пов'язані з питанням миру, також є ключовими для вступу в ЄС. Деякі країни, зокрема Угорщина, вважають, що розширення Євросоюзу можливе лише після досягнення стабільного миру в Україні. Це пов'язано з побоюваннями щодо потенційного поширення конфлікту на територію ЄС, що ставить під сумнів стабільність самого Союзу [4].

Таким чином, реалізація формули миру є не лише політичною метою, але й необхідною умовою для подальшого прогресу в переговорах про вступ до ЄС, оскільки завершення військових дій створює стабільність, що є основою для інтеграційних процесів. Вона має велике значення для подолання наслідків збройного конфлікту та забезпечення сталого розвитку країни. Реалізація формули миру може сприяти не лише відновленню територіальної цілісності, а й створенню безпечного, стабільного та процвітаючого майбутнього для українського народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Європейська інтеграція України / Під ред. І. Іванова, М. Жовкви. Київ: КМ Академія, 2023. URL:www.dw.com/uk/ukrainska-formula-miru-pro-so-jdetsa/a-64799405).
2. Реформи в Україні: виклики та перспективи / Під ред. О. Вороненко. – Харків: Фоліо, 2022. 205 с.
3. Укрінформ. Інформація про заяви Володимира Зеленського на міжнародних форумах, що стосуються реалізації мирно URL:<https://www.ukrinform.ua/rubric>
4. NV про вимоги ЄС. URL:<https://nv.ua/ukr/tags/evrointehratsija.html>

Вероніка ДЮГ

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Богдана МЕЛЬНИЧЕНКО

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРОБЛЕМИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасна європейська енергетична безпека є одним із найактуальніших і найскладніших питань, що постають перед країнами континенту. В умовах глобальних викликів, таких як зміни клімату, зростаюча конкуренція за ресурси та геополітичні напруження, енергетична безпека набуває нового значення. Для багатьох європейських держав залежність від імпортованих енергоресурсів, зокрема газу та нафти, створює вразливість перед зовнішніми загрозами. Зокрема, російсько-українська війна підкреслила цю залежність та поставила під сумнів стабільність енергетичних поставок.

Енергетична безпека забезпечує стабільний розвиток економіки, соціальної сфери та загального добробуту громадян. Енергетичну безпеку можна розглядати в традиційному сенсі як аспект національної або транснаціональної безпеки, оскільки гарантовані поставки викопного пального мають важливе значення для економіки, обороноздатності та інших сфер. Проте, враховуючи занепокоєння щодо впливу викопного пального на навколишнє середовище та здоров'я людей, необхідно впроваджувати більш збалансований підхід до енергетичної безпеки загалом. Таким чином, енергетична безпека більше не обмежується лише питанням доступності енергії, хоча цей аспект залишається пріоритетним. Сьогодні акцент, особливо в політичних документах, зроблено на: безперервний доступ до джерел енергії, диверсифікацію їх постачання, стійкість до зовнішніх загроз, енергетичну самодостатність та екологічні аспекти. Це свідчить про те, що концепція енергетичної безпеки набуває нового, ширшого значення [1, с. 75].

Енергетична безпека є однією з ключових складових національної безпеки будь-якої країни. В сучасних умовах, проблеми енергетичної безпеки стають все більш актуальними через глобальні політичні, економічні та екологічні зміни. Політичні події 2022 року, зокрема військова агресія Російської Федерації проти України, значно ускладнили ситуацію

на глобальних і внутрішніх енергетичних ринках, що змусило країни світу переглянути свої регіональні та національні стратегії забезпечення енергетичної безпеки. Через це досягнення цілей сталого розвитку та енергетичного переходу в умовах невизначеності залишається серйозним викликом [2, с.77].

Сучасний світ постійно розвивається, водночас зростає важливість питань енергетичної безпеки для держав. Україна, опинившись у складному геополітичному контексті та під впливом російсько-української війни, стикається з численними викликами та загрозами щодо своєї енергетичної безпеки. Гарантування енергетичної безпеки стає критично важливим для стабільного розвитку країни та забезпечення її національної безпеки.

Енергетична безпека країни – це впевненість у наявності, доступності та можливості стабільно отримувати паливо та енергію належної якості як щодня за звичайних умов, так і у випадку за надзвичайних обставин. Іншими словами, енергетична безпека – це захищеність держави, її громадян та економіки від дефіциту енергії [3].

Україна активно розвиває співпрацю з різними країнами та міжнародними організаціями в енергетичній сфері, що допомагає розширювати джерела постачання та зменшувати залежність від окремих постачальників. Диверсифікація енергетичних джерел, зокрема розвиток внутрішніх відновлюваних джерел енергії та підвищення енергоефективності, є важливими кроками для зміцнення енергетичної безпеки України. Аналіз зовнішньої енергетичної залежності країни підтверджує необхідність розробки стратегій для її зниження, що включає розвиток внутрішніх ресурсів, розширення міжнародної співпраці та стимулювання використання відновлюваних джерел енергії і технологій енергозбереження [4].

Згідно з офіційними даними Міністерства енергетики України на серпень 2022 року, енергетична інфраструктура країни зазнала серйозних втрат, які торкнулися електричних і газових мереж, а також підстанцій. Більше ніж 50% теплової генерації, 30% сонячної та 90% вітрової генерації були виведені з експлуатації або захоплені, а деякі державні шахти призупинили свою діяльність. Також окуповані ряд стратегічних енергетичних об'єктів. Міжнародні організації, зокрема Секретаріат Енергетичного співтовариства, Єврокомісія з енергетичних питань, а також створений Фонд енергетичної підтримки України, спільно з європейськими країнами (такими як Польща, Італія, Велика Британія, Швеція, Норвегія, Латвія, Швейцарія, Іспанія, Данія, Бельгія, Болгарія, Німеччина, Чехія та Естонія) активно надають гуманітарну допомогу, яка включає обладнання та матеріали, необхідні для відновлення енергетичних об'єктів. Налагодження взаємовигідної транскордонної торгівлі електроенергією між країнами ЄС та Україною значно підвищило енергетичну безпеку України, зменшуючи залежність від російського природного газу та сприяючи диверсифікації джерел енергії. Внаслідок військової агресії Росії проти України відбулася синхронізація української енергетичної системи з європейською енергосистемою ENTSO-E. Прискорення інтеграційних процесів між Україною та ЄС у галузі енергетики вимагає вирішення ряду питань, пов'язаних із повною синхронізацією української енергосистеми з ENTSO-E, а також впровадження нових механізмів функціонування енергетичних ринків. Таким чином, ринкові трансформації та процеси ціноутворення на енергетичні ресурси стають другим важливим викликом сучасності [5].

Проблеми енергетичної безпеки в Україні та Європі мають спільні риси та суттєві відмінності, що зумовлено як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. В Україні енергетична безпека підривається політичною нестабільністю, конфліктами та історичною залежністю від російських енергетичних ресурсів. Однак, зусилля країни в напрямку диверсифікації постачань, розвитку відновлювальних джерел енергії та модернізації енергетичної інфраструктури свідчать про прагнення до підвищення енергетичної автономії.

Європейські держави прагнуть зменшити свою залежність від енергетичного впливу Росії, активно шукаючи нові джерела імпорту енергоресурсів і намагаючись підвищити

частку відновлювальних джерел енергії в енергетичному балансі ЄС та інших європейських країн. Водночас Росія намагається максимально використовувати свої енергетичні ресурси для реалізації своїх геополітичних амбіцій. Наприклад, після запровадження ембарго на російську нафту та нафтопродукти, а також значного скорочення експорту газу до ЄС, Кремль намагається перенаправити експорт нафти та газу на альтернативні ринки, насамперед у Китай та Індію. У той же час Сполучені Штати в останні роки активно розвивають видобуток сланцевого газу та нафти. Однак транспортування цих природних ресурсів до Європи викликає суттєві труднощі через географічні особливості регіону. Жахливі наслідки війни в Україні та екологічні руйнування, спричинені цим конфліктом, підкреслюють важливість створення альтернативних (резервних або аварійних) джерел енергопостачання для підприємств, установ, домогосподарств та малих бізнесів. Забезпечення безперебійного та стабільного електропостачання цих об'єктів є критично важливим для України, враховуючи численні виклики, пов'язані з енергетичною незалежністю, через часті ракетні обстріли [2, с. 264-265].

Водночас Європа, хоча й має розвинену енергетичну інфраструктуру, стикається з проблемою залежності від російського газу, яка стала особливо помітною під час кризових ситуацій. Європейські країни активно шукають альтернативні джерела постачання та інвестують у відновлювальні джерела енергії, з метою зменшення вуглецевого сліду та досягнення кліматичних цілей.

Обидві сторони мають спільну мету - забезпечення енергетичної безпеки через диверсифікацію джерел енергії, покращення енергоефективності та інвестиції в нові технології. Успіх цих зусиль залежить від політичної волі, економічної стабільності та міжнародного співробітництва. Зміцнення енергетичної безпеки в Україні та Європі є критично важливим для стабільності регіону загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбатенко В.П., Кукуруз О. В. Енергетична безпека: зміна підходів до розуміння. *Політикус*. 2023. Вип. 4. С. 37–42.
2. Щуров. І. Нові виклики та проблеми енергетичної безпеки в Україні. *Економічний простір*. 2022. № 180. С. 76–81.
3. Проект енергетичної безпеки. URL: <https://energysecurityua.org/ua/u-fokusi/shcho-take-enerhetychna-bezpeka-i-chomu-tse-nadvazhlyvo-dlia-ukrainy/> (дата звернення: 09.10.2024).
4. Лісовий А. Міжнародна співпраця України в сфері енергетичної безпеки: аналіз і перспективи. URL: <https://mdes.khmnu.edu.ua/index.php/mdes/article/view/301/273> (дата звернення: 09.10.2024).
5. A Strategic Compass for Security and Defence. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en (дата звернення: 09.10.2024).

Софія-Ангеліна ЗАМОРИНЯК
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Соломія ЦЕБЕНКО
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

КОНЦЕПЦІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У СТАТУТІ ООН

У сучасній міжнародно-правовій доктрині не викликає сумнівів основоположне значення Статуту ООН для нормативно-правового закріплення обов'язку поважати і захищати права людини. Дослівно ці слова в Преамбулі Статуту звучать наступним чином: «... знову утвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків та жінок і в рівність прав більших та малих націй ...» [1].

Окрім того, в пункті 3 статті 1 Статуту встановлено мету ООН «Здійснювати міжнародне співробітництво в сфері розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру й у заохоченні та розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії».

До цього можна додати ще п. ст. 55 Статуту ООН де встановлено, що «З метою створення умов стабільності та благополуччя, необхідних для мирних і дружніх відносин між націями, заснованих на повазі принципу рівноправності та самовизначення народів, Організація Об'єднаних Націй сприяє: «... загальній повазі та дотриманню прав людини й основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови й релігії.» Ця норма Статуту стосується економічного і соціального співробітництва, що однак не зменшує її юридичної значущості. У статті 56 Статуту у зв'язку з цим зазначено: «Усі Члени Організації зобов'язуються вживати спільні й самостійні дії в співробітництві з Організацією для досягнення цілей, зазначених у статті 55» [1].

Як зазначає проф. М. В. Буроменський: «У міжнародному праві важко знайти іншу норму, яку б людство так вистраждало. І не менш складно віднайти іншу норму, яка мала б такі далекосяжні наслідки: закріплюючи в Статуті ООН норму про права людини, держави одночасно створювали міжнародно-правову основу для об'єднаної боротьби з тоталітаризмом, оскільки права людини і тоталітаризм за своєю природою несумісні» [4, С. 191].

Головним було закріплення в Статуті ООН самої згадки про цінність прав людини і необхідність співпрацювати в цій сфері, навіть за умови різного на той час ставлення держав до розуміння таких прав. А це ставлення було, дійсно, різним.

Статут ООН став необхідною міжнародно-правовою основою, найбільш загальним фундаментом формування сучасної розгалуженої системи міжнародного захисту прав людини.

Таким чином, концепцію захисту прав людини в Статуті ООН слід розглядати як динамічну, а не статичну. Це створює особливу міжнародно-правову конструкцію, якою приєднання будь-якої держави до Статуту ООН накладає на неї весь комплекс міжнародно-правових зобов'язань з прав людини за Статутом ООН в тому розумінні, в якому він існує на цей час, а не на момент укладання Статуту.

Говорячи про Статут ООН, як про юридичну основу всього сучасного міжнародно-правового співробітництва з прав людини, його норми не можна розуміти інакше, як такі, що визначають зміст такого співробітництва: «Норми Статуту ООН про обов'язок держав співпрацювати в галузі захисту прав людини відігравали і продовжують відігравати

величезну роль у становленні міжнародно-правового захисту прав людини. По суті ці норми є найбільш загальним правовим зобов'язанням, на основі якого здійснюється все наступне міжнародне співробітництво в даній області. Саме це положення Статуту дозволило Генеральній Асамблеї ООН розпочати розробку і в 1948 р. проголосити Загальну декларацію прав людини» [2].

Але не лише Статут ООН є правовою основою співробітництва з прав людини. Він є найважливішою для сучасного світу договірною міжнародно-правовою основою захисту прав людини і міжнародно-правового співробітництва з таких питань. Але слід погодитись з тією точкою зору, що саме походження прав людини є природним. «Міжнародне право розглядає права людини як природні та невід'ємні» [5, С. 179].

Отже, статутні положення про права людини є формою позитивного закріплення міжнародно-правової концепції прав людини. В найбільш загальному вигляді. Але саме Статут ООН, як найважливіший міжнародний договір сучасності, надав практичну можливість побудувати всю сучасну систему міжнародного захисту прав людини, до якої включені десятки міжнародних договорів універсального і регіонального рівнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. URL: <http://unic.un.org/> (дата звернення: 12.10.2024р.)
2. Міжнародне право : навчальний посібник / за ред. М. В. Буроменського. Кривий Ріг : Юрінком Інтер, 2005.
3. Буткевич В. Г. Міжнародне право. Основні галузі : підручник. Київ : Либідь, 2004. С. 208.
4. В. М. Репецький, В. М. Лисик, М. М. Микиєвич та ін. Міжнародне публічне право : підручник / за ред. В. М. Репецького. 2 вид. Калуш : Знання, 2012. С. 179.

Христина ЗАЯЦЬ

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Майя ПИВОВАР

докторка філософії у галузі права,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРОРИСТИЧНОГО ФІНАНСУВАННЯ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ТА ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ НА ЙОГО ПОДОЛАННЯ

Аналіз цієї проблеми вимагає попереднього вирішення деяких світоглядних і загальнотеоретичних питань. Насамперед це стосується правильного розуміння категоріально-понятійного апарату феномену тероризму, його об'єкта й об'єктивної сторони, а також суб'єктів і суб'єктивної сторони злочину тероризму. Як слушно зазначають більшість експертів і фахівців – дослідників з питань тероризму, на сьогодні залишається відсутнім загальновизнане доктринальне визначення загального поняття «тероризм» і чіткого тлумачення суб'єкта злочину тероризму[1, 55]. Все більше міжнародних експертів і науковців різних країн визнають, що існують вагомі докази того, що у XXI столітті Росія є однією з найбільш небезпечних держав-терористів у світі. Російський державний тероризм бере свій початок у політичній сфері, зокрема через дії, спрямовані на незаконне захоплення влади криміналізованими угрупованнями, що складаються з представників ФСБ, військових та регіональних еліт. Вони намагаються утримувати владу за допомогою насильства, залякування, терору та інших методів. Очевидно, що внутрішній терор став основою

зовнішньої політики Росії, яка полягає в експорті тероризму до інших країн, особливо пострадянських і постсоціалістичних держав Європи, таких як Україна [2, с.91].

Методологічним ключем до розкриття складної та багатогранної правової природи фінансування міждержавного тероризму зокрема та тероризму, як явища в цілому є ще один акт ООН – «Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму» [3], ратифікована Законом України № 149-IV від 12.09.2002 р. [4]. Як зазначено в Преамбулі самої Конвенції, в попередніх правових документах ООН фінансування такого роду ще не було предметом окремого розгляду, і йому не давалася правова оцінка. Зокрема, в Конвенції зазначено, що для її цілей під терміном «кошти» розуміються активи будь-якого типу, як матеріальні, так і нематеріальні, рухомі чи нерухомі, незалежно від способу їх придбання. Сюди також відносяться юридичні документи або акти в будь-якій формі, включаючи електронну або цифрову, які підтверджують право на такі активи або частку в них. Це можуть бути банківські кредити, дорожні чеки, банківські чеки, поштові перекази, акції, цінні папери, облігації, векселі, акредитиви, але не обмежуючись ними [3].

Фінансування війни Росії проти України має багато спільного з фінансуванням міждержавного тероризму, що здійснюється Росією, однак існують і суттєві відмінності. Головна з них полягає в тому, що при фінансуванні міждержавного тероризму Росія могла повністю покладатися на власні фінансові ресурси, які мали внутрішнє походження. Однак, для фінансування масштабної сучасної війни, якою стала війна РФ проти України, виключно внутрішніх фінансових джерел виявилось недостатньо. Це зумовлено тим, що економічна модель Росії, як і в СРСР, має сировинну орієнтацію.

Фахівці виділяють у російському державному тероризмі дві найяскравіше виражених складових: «тиху» агресію та публічну агресію. Повною протилежністю «тихий» агресії є публічний терор, який має безліч форм, методів і джерел фінансування. Одними з найбільш яскравих і ефективних з погляду політичного керівництва РФ заходів державного терору проти України стали так звані «газові війни» 2005-2006 та 2008-2009 років. Ці конфлікти фінансувалися безпосередньо з Держбюджету Росії, а також через компанії-посередники Газпрому. За допомогою цих компаній спецслужби РФ займалися корумпуванням державних чиновників як в Україні, так і в інших європейських країнах, а також фінансували різні терористичні акти, як публічні, так і приховані [5, с. 37].

Також серед наукових і експертних кіл значну увагу приділяють міжнародним санкціям, запровадженим багатьма провідними державами та міжнародними організаціями проти держави-терориста. Ці санкції були введені після спроби незаконної анексії Криму, а особливо масштабні обмеження почали діяти після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну 24 лютого 2022 року. Вони охопили як конкретних осіб, так і економіку, фінансову систему, торгівлю, логістику, імпорту та експорт товарів, а також інші сфери діяльності країни-агресора. Міжнародні санкції проти РФ мали на меті:

1. Покарання політичного режиму та підтримуючих його еліт через їх ізоляцію та блокування активів, що належать їм і їхнім родинам.
2. Ослаблення військового потенціалу Росії шляхом скорочення економічної бази для виробництва певних видів озброєння та військової техніки. Це включало обмеження на постачання матеріалів, необхідних для виготовлення зброї та засобів її виробництва, а також заходи, спрямовані на відмову держави-агресора від модернізації її військових технологій та озброєння [6].
3. Запобігання подальшій ескалації агресії з боку РФ. Економічні санкції повинні зробити для Росії непосильною ціну продовження агресивної політики, позбавивши її основного джерела валютних надходжень — експорту енергоресурсів [7].

Вплив санкцій, запроваджених проти Росії, був значно обмежений її здатністю та економічних суб'єктів обходити ці покарання. Необхідно посилити негативні наслідки для країн і фінансових центрів, які сприяють агресору в ухиленні від санкцій, розширити санкції на всю банківську систему РФ та активніше заохочувати іноземних інвесторів виходити з російського ринку. Найбільші збитки Росії завдають санкції, що стосуються нафтогазового

сектору. Оскільки ця держава все ще зацікавлена в експорті нафти, що наповнює її бюджет і дозволяє продовжувати військові витрати, важливо зосередити увагу на співпраці із західними партнерами України для зниження цінової стелі на російську нафту.

Скажімо, санкції введені проти Росії, призвели до її ізоляції від західних економік та збільшення залежності від певних іноземних партнерів. Вона використовує Об'єднані Арабські Емірати та країни Центральної Азії для обходу західних санкцій. Крім того, повідомляється, що в 2022 році Росія збільшила експорт до Індії та Бразилії на 50% у порівнянні з 2021 роком [8]. Війна в Україні надзвичайно сприяє зближенню економічних інтересів Росії та Ірану, оскільки військові зусилля Росії все більше залежать від іранської підтримки в контексті поповнення арсеналів озброєнь, як шахеди та балістичні ракети. Помітно, що держава-агресор активно розпочала інвестувати в іранську промисловість і активізувати двосторонню торгівлю (яка на початковому етапі була на дуже низькому рівні), що, в свою чергу, має на меті зміцнення політичних зв'язків між двома авторитарними режимами. Відомі експерти висловлюють підтримку значному посиленню тиску на терориста в найближчі місяці. Ці пропозиції були сформульовані Міжнародною робочою групою з питань санкцій проти Росії та Атлантичною радою, яка рекомендує розширити спектр санкційних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуцький П. Тероризм як антиправова соціальна практика. Право України. 2015. № 9. С. 90-95.
2. Громовенко К.В. Сучасні організаційно-правові засади протидії міжнародному тероризму з боку світової спільноти. Прикарпатський юридичний вісник. 2021. Випуск 3(38). С. 94-101.
3. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму. Затверджена Резолюцією 54/109 від 9 грудня 1999 р. на четвертій сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518
4. Закон України «Про ратифікацію Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму» № 149-IV від 12.09.2002 р. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/149-15>
5. Світова гібридна війна: український фронт. За заг. ред. В. П. Горбуліна. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ. НІСД. 2017. 496 с.
6. America's Hidden Tool is Hobbiling Russia's War Machine with Multilateral Impact. URL: <https://warontherocks.com/2023/02/americas-hidden-tool-is-hobblingrussias-war-machine-with-multilateralimpact/>.
7. Russia's economic contraction last year mitigated by government spending. URL: https://www.bofit.fi/en/monitoring/weekly/2023/vw202309_1/.
8. Санкції ЄС щодо Росії: актуальна інформація, вплив на економіку та перспективи. URL: <https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/283706/1301226UK.pdf>

Анна КАМІННА
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Майя ПИВОВАР
докторка філософії у галузі права,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЕКОЦИД ТА НАСЛІДКИ ЙОГО НЕБЕЗПЕКИ В ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ В ЄВРОПІ

Екоцид – це свідоме знищення середовища існування біологічних живих видів, а також людини та свідомі дії, направлені на неможливість відтворення цих ресурсів. Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України є обов'язком держави, який закріплюється статтею 16 Конституції України [1]. Кримінальні правопорушення проти довкілля регламентуються розділом VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля», що містить більшість кримінально-правових норм екологічного характеру, проте можна виокремити ще цілу низку статей, які опосередковано спрямовані на захист навколишнього середовища від злочинного посягання. Кримінальна відповідальність за найбільш соціально небезпечне діяння у сфері екології передбачена ст. 441, і визначає екоцид як «масове знищення рослинного та/або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу» [2].

Сьогодення характеризується значним погіршенням екологічної безпеки на міжнародному та національному рівнях. Особливої актуальності дана проблематика набула для України. Наразі третина українських земель вже постраждали від війни. Ґрунти сильно пошкоджені, внаслідок артобстрілів та замінування, що унеможлиблює сільськогосподарське використання та нормальне функціонування екосистем, оскільки важкі метали й хімічні речовини отруюють не лише саму землю, а й потрапляють у підземні води й рослин : в середньому на кожні 100 га землі зараз знаходиться 50 тон металу та хімічних сполук. Водні ресурси, крім того, що були забруднені, ще частково піддалися руйнації: Оскільки та Каховське водосховища були підірвані, що призвело до відсутності питної води, води для побутового використання, загибелі біорізноманіття водосховищ, потрапляння тисяч тонн відходів до водних об'єктів України. Руйнування очисних споруд Маріуполя, бердянська створили загрозу вимирання Азовського моря, санітарної катастрохи, а фауна Чорного моря знаходиться на межі виживання, через мінування росією вод Чорного моря та забруднення ракетним та іншим видом палива, й шумові хвилі незвичні для морських мешканців і, триваюча досі загроза щодо постійних обстрілів з боку росії та розміщен.

Окупація об'єктів Чорнобильської АЕС російськими військами, зокрема, сховища відпрацьованого ядерного палива та об'єкту «Укриття» - підвищення радіаційного фону навколо зони відчуження. Обстріли ядерної установки Харківського фізико-технічного інституту, який має статус ядерного агента – створено загрозу руйнації об'єкта, через що, є загроза виходу назовні ядерного палива та радіоактивних елементів. На базі Запорізької АЕС військової техніки росіян, свідомо може спричинити екологічну катастрофу світового масштабу. Саме тому, актуальність протистояння та боротьби з наслідками існує не тільки для України, а й для усїєї світової спільноти [3].

Екоцид, в міжнародному праві розглядається, як протиправні й навмисні дії одного або декількох суб'єктів міжнародного права щодо руйнування навколишнього середовища і (або) його компонентів, мають широкі й довготривалі наслідки, що пов'язані з серйозним порушенням зобов'язань перед міжнародною спільнотою і заподіянням шкоди життєвим

інтересам нинішнього і майбутніх поколінь людей [4]. Проте, сам термін «екоцид» офіційно не має законодавчого закріплення, а таке діяння не визнане окремим міжнародним злочином. Нормативний зміст такого типу діяння утворюється шляхом системного поєднання окремих положень міжнародного кримінального права, передбачених різними міжнародними нормативними актами.

Так, Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище [5], забороняє учасникам військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на довкілля, шляхом навмисного управління природними процесами для зміни динаміки, складу і структури Землі, включаючи її біосферу, літосферу, гідросферу, атмосферу або космічний простір. Конвенція забороняє погодну війну, тобто використання методів зміни погоди з метою заподіяння шкоди або руйнування. Додатковим Протоколом I до Женевських Конвенцій у ч. 3 ст. 35 передбачається заборона щодо застосування методів чи засобів ведення воєнних дій, які мають на меті заподіяти або, як можна очікувати, завдадуть широкій, довготривалій та серйозній шкоди природному середовищу [6].

Відповідно до Римського статуту, МКС має юрисдикцію щодо таких злочинів: а) злочини геноциду; б) злочини проти людяності; в) воєнні злочини; г) злочини агресії. Але вже давно ведуться дискусії про те, що до них треба додати п'ятий – екоцид. Стаття 8(2)(b)(iv) Римського статуту перелічує діяння, що вважаються воєнними злочинами, зокрема проти екологічної безпеки. Такими злочинами визначено умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад стане причиною випадкової загибелі або каліцтва цивільних осіб або шкоди цивільним об'єктам або масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно несумісною з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною воєнною перевагою. Отже, безпосереднім об'єктом даного злочину є суспільні відносини щодо життя і здоров'я цивільних осіб, цілісності і безпеки цивільних об'єктів, а також, захисту і безпеки довкілля. Особливу увагу слід звернути на такий предмет злочину як довкілля [7].

25 січня 2023 року була прийнята довгоочікувана Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) під назвою «Вплив збройних конфліктів на довкілля». У цій Резолюції наголошується на необхідності кодифікації поняття "екоцид" на національному та міжнародному рівнях. ПАРЄ рішуче підтримала зусилля щодо внесення змін до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) шляхом доповнення його новим злочином – екоцидом. Відповідно до тексту Резолюції, потрібно внести зміни до Римського статуту МКС, щоб включити екоцид як окремий вид злочину. Ця ініціатива має велике значення для Європи, оскільки збройні конфлікти в регіоні часто супроводжуються серйозними екологічними наслідками, які можуть загрожувати здоров'ю населення та стабільності природних ресурсів. Запровадження відповідальності за екоцид стане важливим кроком у боротьбі з безвідповідальним ставленням до навколишнього середовища під час війни. Резолюція також підкреслює, що держави-члени зобов'язані вжити всі необхідні заходи для заборони використання забороненої зброї під час збройних конфліктів. Важливо зазначити, що така зброя має непропорційний вплив на довкілля, завдаючи йому значної шкоди, а також ускладнює життя людей у зонах бойових дій. Таким чином, цей міжнародний нормативно-правовий акт може стати основою для зміцнення екологічних норм в міжнародному праві та забезпечення більшої захищеності довкілля в умовах конфлікту, що, в свою чергу, сприятиме стабільності та розвитку європейських суспільств [8].

Отже, можна зазначити, що особливо тяжкою формою екоциду є воєнний екоцид – порушення екосистем середовища проживання людини в результаті бойових дій, які мають військову і політичну мету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України № 30 (ВВУ) ст.141 1996 від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний кодекс України від 07.09.2024. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Приседська В., Шрамович В. Спустошені землі. Якою буде природа України після війни. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/extra/mwu5sxghvc/ukraine-war-damaged-nature>
4. Проблеми врегулювання складу злочину про екоцид: вітчизняне та зарубіжне законодавство. URL: http://lib-net.com/content/9455_Problemi_vreguluvannya_skladu_zlochiny_pro_ekocid_vitchiznyane_ta_zarybijne_zakonodavstvo.html
5. Сімонов Д. Вбивці нашого дому. Як покарати росіян за екоцид в Україні. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/02/26/7391024/>
6. Вплив збройних конфліктів на довкілля. Нова довгоочікувана резолюція ПАРЕ. URL: <http://epl.org.ua/announces/prujnyattya-parye-rezolyutsiyi-vplyv-zbrojnyh-konfliktiv-na-dovkillya/>
7. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
8. ПАРЕ ухвалила резолюцію, що запроваджує поняття екоциду. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3659333-pare-uhvalila-rezoluciu-so-zaprovadzue-ponatta-ekocidu.html>

Іванна МАЗУР

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Майя ПИВОВАР

докторка філософії у галузі права,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

СУЧАСНІ ГІБРИДНІ ВІЙНИ ЯК НОВА ФОРМА МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ : ВИКЛИКИ ДЛЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Проблема гібридних військ набула особливої актуальності в сучасному світі, де традиційні форми збройних конфліктів все частіше доповнюються або замінюються більш складними та багатограними методами боротьби. Події останніх років, зокрема російська агресія проти України, демонструють, що гібридні конфлікти можуть призвести до дестабілізації цілих регіонів, підривати міжнародний порядок та спричинити значні людські жертви. За даними ОБСЄ, кількість гібридних конфліктів за останнє десятиліття зросла на 45% [1, с.49], що закінчилося про необхідність глибшого розуміння цього феномену та розробки ефективних стратегій протидії. Гібридні війни, що об'єднують у собі елементи збройної сили, політичного впливу, економічного тиску та інформаційної війни, створюють нові виклики для міжнародної безпеки [3].

Поняття "гібридна війна" є відносно новим у лексиконі міжнародних відносин і досі не має однозначного визначення. Проте, більшість дослідників сходяться на думці, що гібридна війна – це сучасний тип конфлікту, який поєднує в собі елементи традиційної збройної боротьби, політичного впливу, економічного тиску, інформаційних операцій та інших невійськових засобів. Ця комплексна природа гібридних війн ускладнює їх ідентифікацію та протидію [4].

Гібридні війни суттєво відрізняються від традиційних збройних конфліктів. Вони характеризуються багатовекторністю, нелінійністю, асиметрією та активною участю недержавних акторів. На відміну від традиційних воєн, гібридні конфлікти не мають чітко визначених ліній фронту і можуть тривати тривалий час. Крім того, вони часто спрямовані на підрив внутрішньої стабільності держави, маніпуляцію громадською думкою та дестабілізацію міжнародних відносин.

Між фактами застосування певних методів і використанням цих методів в умовах гібридної війни є принципові відмінності. У сучасний період, питання гібридних війн, кольорових революцій та інформаційного впливу набувають дедалі більшої актуальності. Гібридні війни визнані інструментами геополітичної боротьби в сучасному світі, включаючи інформаційні та психологічні війни, кольорові революції та створений хаос [6]. Світовий досвід ведення гібридних конфліктів демонструє різноманітність підходів та методів, які використовуються у таких конфліктах. Гібридні конфлікти характеризуються використанням поєднання військових, політичних, інформаційних, економічних та інших засобів для досягнення політичних та стратегічних цілей. Приклади гібридних конфліктів із світового досвіду:

1. *Російська агресія проти України.* Цей конфлікт, який розпочався в 2014 році, є одним із найбільш відомих прикладів гібридного конфлікту. Росія використовує військові дії, інформаційну пропаганду, економічний тиск та підтримку сепаратистських об'єднань на сході України для досягнення своїх політичних та стратегічних цілей.

2. *Конфлікт в Сирії.* Громадянська війна в Сирії також має гібридний характер, оскільки в ній беруть участь різні внутрішні та зовнішні актори. Ріжниця полягає в тому, що різні країни підтримують різні фракції та групи військових, використовуючи різні методи, включаючи військові дії, постачання зброї, гуманітарну допомогу та інші інструменти для досягнення своїх стратегічних інтересів.

3. *Конфлікт на сході Азії.* Спори між різними країнами у східній Азії, такі як Китай, Японія та інші, також можуть бути класифіковані як гібридні конфлікти. Вони використовують комбінацію 25 військових дій, дипломатії, інформаційної впливової роботи та інших методів для досягнення своїх стратегічних цілей.

4. *Кібератаки та кібервійна.* Кібератаки і кібервійна включаються в гібридний арсенал конфліктів. Це означає використання комп'ютерних атак для завдання шкоди важливим інфраструктурним об'єктам, комунікаціям та системам керування.

5. *Гібридні загрози для країн Заходу.* Сучасні держави Заходу також стикаються з гібридними загрозами у вигляді дезінформації, кібератак, економічного тиску та інших методів, які використовуються супротивниками для підриву їхньої стійкості.

Світовий досвід підкреслює необхідність розвитку комплексного підходу до вирішення гібридних конфліктів, включаючи військові, політичні, інформаційні та економічні аспекти. Також важливо розвивати інструменти та стратегії для захисту від гібридних загроз і зміцнення національної безпеки. В сучасний період із появою нових гібридних конфліктів відбувається переосмислення ролі та значення застосування військової сили у розв'язанні збройних конфліктів, про що зазначають Б. Парахонський та Г. Яворська в "Сучасних війнах": "Центр ваги зміщується від фізичної сили, що домінує у традиційних війнах, на ментальні та інформаційні аспекти" [7, с.20].

Це означає, що використання військової сили для вирішення сучасних збройних конфліктів вже не є пріоритетним напрямком. За думкою А. Арбатова, в сучасних умовах змінилося значення військової сили у вирішенні збройних конфліктів: "...військова сила залишається політичним інструментом, проте в умовах глобалізації економічна та гуманітарно-інформаційна взаємодія країн стає все більш значущою. У цьому контексті його роль порівняно із іншими факторами сил та національної безпеки знизилася.

Важливими також, є не традиційні армії та флоти, а інші складові, зокрема інформаційні та мережеві центри. Це зумовлено фінансово-економічними можливостями

країн, динамікою інновацій у їх галузях, розвитком інформаційних технологій і якістю міжнародних відносин" [8 с. 21].

Ключовими інструментами інформаційної війни є дезінформація, пропаганда, кібератаки та соціальна інженерія. Соціальні мережі стали найефективнішим інструментом інформаційної війни, дозволяючи швидко поширювати фейкові новини та маніпулювати громадською думкою. Інформаційна війна становить серйозну загрозу для європейської безпеки. Вона може підірвати довіру до демократичних інститутів, посилити соціальну поляризацію, дестабілізувати міжнародні відносини та завадити прийняттю ефективних рішень.

Для протидії інформаційним загрозам необхідно розвивати критичне мислення, підтримувати незалежні ЗМІ, забезпечувати кібербезпеку та міжнародне співробітництво. Інформаційна війна є потужним інструментом у гібридних конфліктах. Для захисту від неї необхідно розвивати стійкість до маніпуляцій, підтримувати незалежну журналістику та міжнародну співпрацю. Європейський Союз та його країни-члени повинні приділяти особливу увагу захисту свого інформаційного простору, оскільки інформаційні атаки є однією з найсерйозніших загроз для європейської безпеки [9 с. 31].

Гібридні війни є складним і багатогранним викликом для європейської безпеки. Для ефективної протидії їм необхідна комплексна стратегія, що поєднує в собі військові, політичні, економічні та інформаційні заходи. Лише об'єднавши зусилля, європейські країни зможуть успішно протистояти цим загрозам і зберегти свою безпеку та стабільність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ОБСЄ. Звіт щодо гібридних конфліктів. Організація з безпеки та співробітництва в Європі, 2021. с.109.
2. Аналітичний центр "Європейська безпека". Оцінка загроз для Європи від гібридних воєн. Київ: Аналітичний центр "Європейська безпека", 2020.
URL:<https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2021/11/30/gbridna-vjna-nov-zagrozi-skladnst-dovra-yak-antidot/index.html>
3. NATO Review. Hybrid Warfare: The New Face of Conflict. NATO Review. 2019.
URL:https://www.jwc.nato.int/images/stories/threeswords/HybridWar_Dec2019.pdf
4. International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism. The Convention was adopted by Resolution 54/109 of 9 December 1999 at the fourth session of the General Assembly of the United Nations.,
URL:https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-11&chapter=18&clang=_en
5. Countering Hybrid Warfare: a multinational approach. International Institute of Strategic Studies. URL:<https://www.iiss.org/sv/events/2019/03/countering-hybrid-warfare/>
6. Бебик В. Глобальне інформаційне суспільство: інфо–комунікація і електронна демократія. URL:<https://ippi.org.ua/bebik-vm-globalne-informatsiine-suspilstvo-ponyattya-struktura-komunikatsii>
7. Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія. Київ : НІСД, 2019. 560 с.
8. Бистрицький Є. Філософські уроки війни як екзистенційного зіткнення світів. Філософська думка. 2022. No 3. С. 21–22.

Олег МАТВІЙ

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Олена РОМЦІВ

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ УКРАЇНИ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ

Успішний розвиток держави неможливий без співпраці з іншими державами безпосередньо чи в рамках міжнародних організацій. Співпраця охоплює практично усі сфери життєдіяльності: від глобальних проблем збереження миру і міжнародної безпеки до вирішення конкретних двосторонніх питань прикордонного співробітництва. Україна має бути повноправним гравцем на цьому ще не зовсім освоєному полі, яке, до речі, зазнає певних трансформацій. У цьому не останню роль відіграє ставлення держави до взятих на себе міжнародних зобов'язань та ефективність їх реалізації.

Належна організація виконання міжнародних норм права залежить і від можливості застосування судами України міжнародно-правових договорів при здійсненні правосуддя. Згідно статті 129 Конституції України суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується принципом верховенства права. Також Основний закон України у ч. 1 ст. 9 вказує, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1]. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [2].

Таким чином законодавець підкреслює прерогативу міжнародних договорів над законами України. Проте, відповідно до статті 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією, законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [3].

Також і Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 9 липня 1998 р. (справа про тлумачення терміна «законодавство») вирішив, що термін «законодавство» потрібно розуміти як «закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті у межах їх повноважень та відповідно до Конституції і законів України» [4]. Текстуальний порядок нормативних актів у цьому рішенні свідчить про те, що КСУ поставив міжнародні договори України все ж таки на друге місце, після законів України, але вище, ніж інші акти, які мають статус підзаконних актів, таких, що повинні відповідати законам [5, с. 71]. Таким чином, законодавець в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» та Конституційний Суд України ставить закони України в ієрархії норм права при здійсненні правосуддя вище, ніж міжнародні договори України, що спричиняє певну колізію та потребує подальшого вирішення.

Важливу роль у цьому питанні відіграє прийнята 19 грудня 2014 року Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя» (далі – Постанова). Пленум зазначає, що «...міжнародні договори України, які набрали чинності,

не лише сприяють розвитку міждержавного співробітництва різних сферах суспільного життя та належному забезпеченню національних інтересів, здійсненню цілей, завдань і принципів зовнішньої політики України, закріплених у Конституції України, а й можуть завдяки своєму пріоритету над нормами відповідних законодавчих актів України змінювати регулювання правових відносин, установлених законодавством України» [6]. Особливо важливим в контексті згадуваних проблем видається таке твердження (абз. 2 п. 2 Постанови): «Під час розгляду справ, вирішуючи (долаючи) колізію між нормою міжнародного договору, який набрав чинності для України не шляхом надання згоди Верховною Радою України на його обов'язковість у формі ратифікації, і нормою іншого акта законодавства України, слід враховувати юридичну силу акта законодавства, яким було надано згоду на обов'язковість міжнародного договору України (наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 року №1389 «Про затвердження Договору між Кабінетом Міністрів України та Урядом Латвійської Республіки про співробітництво в боротьбі з тероризмом, незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та організованою злочинністю»). Норми такого міжнародного договору застосовуються в порядку, передбаченому для відповідного акта законодавства України, з урахуванням співвідношення законодавчого акта і підзаконного нормативно-правового акта» [7].

Отже, Пленум підтвердив одну з основних думок щодо вирішення цього питання, які існують в теорії. Суддя ВССУ Сергій Хопта, аналізуючи Постанову, підкреслив, що це перша постанова в українському судочинстві, в якій судам роз'яснено, як при відправленні правосуддя має застосовуватись міжнародний договір України, міжнародне право та які особливості цього. Прийняття цієї постанови пленуму має надзвичайно важливе значення, адже свідчить про відкритість української судової системи, її наближення до європейських стандартів. Зокрема, в ній роз'яснено питання набрання чинності міжнародними договорами, у яких випадках вони стають частиною національного законодавства та який порядок їх укладення, виконання й припинення. Роз'яснено, що таке ратифікація міжнародних договорів, а що таке застереження до договорів окремих держав і як це впливає на юридичну дію, тобто чинність положень договору [7].

Письменна В. О., досліджуючи використання міжнародних договорів в судах України за теорією «подвійної функціональності», вказує, що більшу частину міжнародного права, що застосовуються судами України, складають договори з міжнародного приватного права та конвенції про правову допомогу; однак українські суди також посилаються на Віденську конвенцію про право міжнародних договорів, Віденську конвенцію про консульські зносини, Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та рішення Європейського суду з прав людини, Загальну декларацію прав людини і громадянина, Кіотський протокол та Рамкову конвенцію про зміну клімату ООН, Статут ООН, навіть Римський статут, та ін. [8, с. 54–55]. При цьому, для більшості рішень характерною є лаконічність суду по відношенню до положень міжнародного договору, а також застосування останнього як «внутрішнього» права, що проявляється у нечастих посиланнях на Віденську конвенцію про право міжнародних договорів для коректного та повного встановлення змісту положень міжнародного договору.

Рішення Верховного суду України та Конституційного суду України стоять осторонь описаної тенденції; зокрема, у більшості рішень КСУ, колегія суддів звертається до міжнародно-правового регулювання, аби проілюструвати універсальність гарантованих Конституцією України прав людини та забезпечення високих стандартів їх захисту [8, с. 54–55]. Також слід звернути увагу на те, що ратифіковані Україною міжнародні нормативно-правові акти містять у собі положення щодо обов'язковості рішень міжнародних судів (Статут ООН, Конвенція про захист прав та основоположних свобод).

Можемо підсумувати, що міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України є частиною національного законодавства, а тому їх застосування судами України при здійсненні правосуддя не повинно викликати подиву, і має бути не стихійним, а постійним явищем. При цьому, у разі, коли закони України встановлюють інші

правила ніж ті, які містяться у міжнародних договорах, суди повинні при прийнятті рішення використовувати саме норми міжнародного договору. Також у зв'язку із ратифікацією Україною міжнародних договорів, які мають положення щодо обов'язковості рішень міжнародних судів, українське правосуддя повинно здійснюватися із застосування рішень відповідних міжнародних судів. Загалом, застосування судами України міжнародних договорів при здійсненні правосуддя, свідчить про відкритість та законність судової системи України, наближення вітчизняного правосуддя до європейських стандартів. А з огляду на прийнятий європейський вектор, застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя є не рекомендацією, а необхідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96>
2. Закон України «Про міжнародні договори України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») N 12-рп/98 від 9 липня 1998 року / URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98>
5. Забокрицький І. І. Проблема правового статусу міжнародних договорів України у системі джерел конституційного права України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 825. С. 69–78
6. Постанова Пленуму ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя» № 13 від 19.12.2014р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14>
7. Пленум ВССУ прийняв нову постанову «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя». *Юридична газета online* URL: <http://yur-gazeta.com/news/plenum-vssu-priynav-novu-postanovupro-zastosuvannya-sudami-mizhнародnih-dogovoriv-ukrayini-pri-zdi.html>
8. Письменна В. О. Використання міжнародних договорів в судах України за теорією «подвійної функціональності». *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського: матеріали четвертої міжнар. наук. конф.* (м. Одеса, 8–9 лист. 2013 р.); Національний університет «Одеська юридична академія»/ Одеса: Фенікс, 2013. С. 53–57

Даниїл МІЩЕНКО

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Майя ПИВОВАР

докторка філософії у галузі права,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

АКТУАЛЬНІ ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ ЯК ЗАГРОЗИ МИРУ В ЄВРОПІ

Геополітичні виклики у Європі стають дедалі актуальнішими через погіршення міжнародних відносин та зростаючі конфлікти. Війна в Україні, гібридні загрози та енергетична залежність підривають стабільність у регіоні, вимагаючи нових стратегій безпеки.

Наразі, геополітична ситуація стала набагато складнішою у XXI столітті, що обумовлено великою кількістю саме нових безпекових викликів. Одним із основних чинників цього багатьма вченими вважається трансформація глобального порядку, що спричиняє ріст напруженості між впливовими державами, тобто перехід до багатополарності у світі підсилює суперництво за домінування на геополітичній арені між великими країнами, що створило ґрунт для нових конфліктів і загроз стабільності світу [1, с. 2].

Російське вторгнення в Україну – це переломний момент для міжнародної безпеки, що змінив підхід багатьох країн та великих альянсів, на зразок НАТО, до стратегії захисту і стабільності. Цей безпековий виклик, поза сумнівом, визначив і інші можливі загрози міжнародній безпеці, а також спричинив глобальні зміни у багатьох сферах, вимагаючи від міжнародної спільноти нових форм співпраці, переосмислених векторів взаємодії, а також готовності до адаптації у постійно змінюваному світі. Зміни за таких умов вносяться навіть на рівні першочергових пріоритетів держав і союзів, тож потребують ґрунтовної наукової підтримки [1, там само].

У зв'язку з цим, глобальне середовище безпеки стає дедалі більш суперечливим, складним і взаємопов'язаним. З відновленням збройних конфліктів і громадянських війн навіть у сусідстві ЄС з'явилися нові та нетрадиційні загрози безпеці, які посилюються, зокрема, кібернапади, гібридні загрози, тероризм, дезінформація, зміна клімату та штучний інтелект. У світі, що дедалі більше взаємопов'язаний, безпека Європи починається за її межами. Європейські громадяни очікують і заслуговують на те, щоб жити в безпечному та стабільному середовищі. У умовах зростаючої глобальної нестабільності ЄС має взяти на себе більше відповідальності за власну безпеку та підвищити свою здатність діяти автономно. Існує тісний зв'язок між тим, що відбувається за межами кордонів ЄС, і безпекою всередині Європи. У швидко змінюваному світі виклики безпеки стали більш складними та багатовимірними. Жодна країна-член ЄС не може протистояти цим загрозам наодинці. Що стосується безпеки, інтереси всіх країн-членів нерозривно пов'язані. ЄС визначив безпеку як пріоритет у своїй Глобальній стратегії та працював протягом останніх років над створенням умов для тіснішої співпраці між державами-членами у сфері безпеки та оборони. Було досягнуто значного прогресу, але ще багато роботи для його консолідації.

У Звіті про прогрес у реалізації Стратегічного компаса з безпеки та оборони ЄС за 2024 рік зазначено, що відповідь на російську військову агресію проти України політика була єдина та безпрецедентна з самого початку, що дозволило швидко активізувати Compass і мобілізувати інструменти, передбачені в його чотирьох стовпах. Це включало постачання летальної та нелетальної техніки, а також навчання понад 40 000 українських військових і зміцнення спроможностей збройних сил України. З новою метою навчити 60 000 військових до літа 2025 року ЄС стане найбільшим постачальником військового навчання для Збройних Сил України. Під керівництвом Compass ЄС продовжує працювати над здатністю забезпечити доступ до стратегічних доменів. Протягом минулого року було оновлено існуючі стратегії та розроблено низку нових політик щодо спільної політики безпеки та оборони (CSDP), такі як: морська операція ЄС ASPIDES, Ініціативу безпеки та оборони в Гвінейській затоці та місію ЄС в Вірменії в контексті погіршення безпекової ситуації на кордоні з Азербайджаном [3].

Не менш важливим геополітичним викликом сьогодення є торговельні війни між США і Китаєм, які розпочалися наприкінці 2010-х років, а також суперечності у трансатлантичному світі, які виходять на нову гостру орбіту з наближенням президентських виборів у США, поглибили політичні розбіжності не лише між провідними країнами, але й їх партнерами і сателітами, порушили глобальні виробничі і логістичні зв'язки, поставили під сумнів вигоди і здобутки вільної торгівлі. А після широкомасштабного вторгнення росії до України стало зрозумілим, що глобальний і в тому числі європейський порядок, який включав економічну, фінансову, енергетичну, продовольчу безпеку, вже не зможе існувати у «звичному» вигляді. Що вимагало суттєвого «зниження ризиків» для створення нових

глобальних структур, включаючи стійкість ланцюги поставок і посилення безпеки світових ринків [2, с. 158].

Міграційні хвилі, спричинені конфліктами та економічними проблемами, негативно впливають на соціальну стабільність у багатьох європейських країнах. Криза, пов'язана з напливом мігрантів, також провокує зростання політичної напруги всередині ЄС. На тлі збільшення кількості переселенців у багатьох державах-членах посилюються популістські та націоналістичні настрої, що підриває внутрішню згуртованість Євросоюзу та сприяє політичному розколу. Відносини між ЄС та США залишаються важливими для збереження миру в Європі, проте час від часу піддаються випробуванням через різні погляди на глобальну політику. Зміни в політичному керівництві США можуть ускладнити співпрацю та послабити євроатлантичну єдність. У результаті це відкриває можливості для посилення впливу Китаю та Росії на міжнародній арені.

Отже, в ситуації нестабільності ЄС повинен взяти на себе більше відповідальності за свою безпеку та активно зміцнювати співпрацю між державами-членами. Реалізація Стратегічного компаса з безпеки та оборони, який передбачає постачання військової техніки та навчання військових, є важливим кроком у цьому напрямку. Проте поряд із заходами безпеки слід також враховувати економічні та соціальні аспекти, такі як міграційні потоки та політичні розбіжності в межах ЄС. Глобальна політична ситуація залишається динамічною, і зміни в керівництві США можуть вплинути на трансатлантичні відносини, відкриваючи нові можливості для посилення впливу інших держав, зокрема Китаю та Росії. Це підкреслює важливість гнучкого підходу та адаптації до нових реалій у міжнародній політиці для забезпечення миру та стабільності в Європі та світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Якименко Ю., Юрчишин В. Геополітичні виклики та геоекономічні зсуви. Центр Разумкова, 2024 р. 103 с.
URL:https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_TRANSFORMANS_UKR.pdf
2. Буряченко О. В. Безпекові виклики геополітики XXI століття: вектори та пріоритети політики безпеки. Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку: К., 2024 р.157-163 с.
3. The Diplomatic Service of European Union. URL:https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en

Святослав ОБРЕМБАЛЬСЬКИЙ

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Майя ПИВОВАР

докторка філософії у галузі права,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ЕСКАЛАЦІЯ КОНФЛІКТІВ ТА ЗРОСТАННЯ ЕКСТРЕМІЗМУ ЯК ЗАГРОЗА МИРУ В ЄВРОПІ: ВИКЛИКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Міжнародно-правові аспекти боротьби з екстремізмом стали предметом активного наукового вивчення у представників міжнародного права та суміжних дисциплін. Велика кількість праць досліджує вплив пропаганди під час військових конфліктів у таких країнах, як Руанда, Північна Корея, Югославія, Афганістан, тощо [1,с. 80]. Окрему увагу науковці

приділяють ролі кримінального судочинства у питаннях притягнення до відповідальності за злочини, пов'язані з воєнною пропагандою та екстремізмом [2, с. 81].

Окрім того, значна частина наукових досліджень зосереджується на вивченні загальнотеоретичних основ екстремізму та діяльності, пов'язаної з екстремістськими проявами. У цих працях детально аналізуються правові механізми, що регулюють окремі види екстремістських правопорушень, а також розглядається кримінальна діяльність екстремістських організацій у США та європейських державах [1, там само]. Водночас, у роботах цих науковців залишається недостатньо дослідженими низка питань, зокрема розуміння екстремістської діяльності та оцінка ефективності міжнародно-правових інструментів, спрямованих на боротьбу з екстремізмом.

Ключовим аспектом є виокремлення як позитивних, так і негативних сторін міжнародного законодавства в цій сфері суспільних відносин. Зростаюча небезпека від наслідків екстремістської діяльності, розширення зон збройних конфліктів, спричинених екстремізмом, зростання незаконного обігу зброї та наркотиків, а також організація та ескалація конфліктів на релігійному, національному та етнічному підґрунті становлять серйозну загрозу для міжнародної стабільності та колективної безпеки. Екстремістські дії, такі як пропаганда війни, поширення расової, національної або релігійної ворожнечі, викликали гостру реакцію з боку міжнародних органів влади та занепокоєння світової спільноти.

Ці явища набули глобального масштабу та стали міжнаціональною проблемою, тому ефективна боротьба з ними можлива лише через спільну роботу всіх держав світу. Одним із найбільш дієвих засобів протидії цьому феномену, який також сприятиме поверненню окупованих територій, є вдосконалення правової бази та створення ефективних механізмів для попередження різних форм екстремізму. Це включає розробку оперативно-розшукових, економічних, політичних та інших заходів для протидії. Для успішного подолання екстремізму необхідний всебічний правовий, соціологічний та політологічний аналіз цього складного соціально-політичного явища.

Подальша ескалація війни, яку Росія веде проти України є загрозою для міжнародної безпеки і «екзистенційною загрозою» для українського народу, заявив помічник генерального секретаря ООН Мірослав Єнча під час засідання Ради безпеки, присвяченого гуманітарній ситуації в Україні [4].

«Нинішня траєкторія ескалації цієї війни є прямою загрозою регіональній стабільності й міжнародній безпеці. Насамперед – це екзистенційна загроза для народу України. Як ми неодноразово заявляли, нам потрібен справедливий, міцний і всеосяжний мир в Україні, відповідно до Статуту, міжнародного права і резолюцій Генеральної асамблеї, із повагою до суверенітету і територіальної цілісності України», – сказав він [4]. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні цього тижня повідомила, що в березні 2024 року в Україні було вбито або поранено щонайменше 604 цивільні особи, що на 20 відсотків більше, ніж у лютому. За повідомленням, у березні внаслідок російської агресії загинули або були поранені щонайменше 57 дітей – це вдвічі більше, ніж у лютому [4, там само].

«Зростання кількості жертв серед цивільного населення в березні відбулося переважно через атаки російських збройних сил із застосуванням ракет і боєприпасів по всій території України, а також збільшення кількості повітряних бомбардувань поблизу лінії зіткнення», – йдеться у звіті [4, там само]. В ООН також верифікували дані про загибель в Україні 10 810 цивільних людей, поранення 20 556 – від початку повномасштабного вторгнення РФ. В організації припускають, що кількість жертв серед цивільних осіб є набагато вищою.

Одним із головних глобальних конфліктів залишається війна в Україні, яка триває вже майже дев'ять років, а активна фаза конфлікту розгортається понад рік. Число загиблих унаслідок бойових дій перевищило 300 тисяч осіб. Аналітики підкреслюють, що ймовірність того, що Росія чи Україна відмовляться від своїх стратегічних цілей, залишається дуже низькою, через що ситуація виглядає як безвихідна. Хоча ризик ядерної ескалації між НАТО

та Росією існує, на даний момент експерти вказують, що обидві сторони вживають заходів для уникнення прямого військового протистояння [5, с. 98].

У звіті підкреслюється, що війна в Україні, ймовірно, створила найсерйознішу загрозу ядерного протистояння за останні шість десятиліть. Цей конфлікт також серйозно вплинув на ситуацію на Південному Кавказі, змістивши увагу на протистояння між Вірменією та Азербайджаном у Нагірному Карабаху, яке стало другим за значенням. Конфлікт, що тривав понад шість років у XX столітті, знову загострився півтора роки тому, спричинивши загибель понад 32 тисяч людей. Експерти зазначають, що війна в Україні затьмарила мирні переговори, а Росія послабила свої "миротворчі зусилля", що призвело до нових спалахів конфлікту в 2022 році. Організація висловлює занепокоєння тим, що мирний процес може зайти в глухий кут, що може стати причиною нового витка ескалації.

Міжнародна безпека відіграє ключову роль як механізм глобального самозбереження і розвитку. Головними суб'єктами цього процесу є міжнародні організації, які забезпечують безпеку шляхом контролю над озброєннями, запобігання конфліктам та захисту прав людини. В умовах сьогодення для України особливе значення має співпраця з міжнародними організаціями та їх підтримка у вирішенні воєнного конфлікту. ООН, будучи провідною міжурядовою організацією, займає центральне місце у врегулюванні збройних конфліктів в Україні, сприяючи збереженню миру та безпеки на глобальному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Hickman J. Why have few journalists been prosecuted for incitement to war crimes? *European Journal of Communication*, 2018. doi:10.1177/0267323118790151.
2. Tellidis I., & Kappler, S. Information and communication technologies in peacebuilding: Implications, opportunities and challenges. *Cooperation and Conflict*, 51(1). 2016. P. 75-93.
3. Timmermann W. K. Incitement in international law. *Incitement in international law* (pp. 1-287). 2014. URL: www.scopus.com
4. ООН: ескалація війни є екзистенційною загрозою для народу України. Радіо-Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-ukraine-viyna-zahroza/32902180.html>
5. Власов О.В. Сучасне розуміння поняття «міжнародна колективна безпека». Діджиталізація науки як виклик сьогодення: матер. V Міжнародної студ. наук. конф. (Суми, 8 грудня 2023 р.) Суми. 2023. С. 97-99.

Діана ОНИСЬКІВ

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Майя ПИВОВАР

докторка філософії у галузі права,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ВПЛИВ ФОРМАТУ RAMSTEIN MEETINGS В КОНТЕКСТІ ВОЄННОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Повномасштабна війна розв'язана державою-агресором проти України, стала серйозним викликом для існуючої системи міжнародних відносин і принципів глобальної безпеки. Це підняло питання про послаблення ресурсного потенціалу демократії, що має на меті забезпечення сталого і безпечного розвитку учасників міжнародної політики. Міжнародна підтримка є ключовою для України у цій війні – як у політичній, військово-технічній, економічній, так і гуманітарній сферах.

Важливою складовою для реалізації стратегічних комунікацій Міністерства оборони стала діяльність "Контактної групи з питань оборони України", яка отримала назву "Рамштайн". Ця назва походить від місця проведення першого засідання групи - німецького міста Рамштайн-Мізенбах.

Тим самим були запущені процеси іміджування демократії у контексті здатності реагувати на глобальні виклики. Одним із основних механізмів іміджування було обрано стратегічні комунікації, ресурсний потенціал яких є спрямований на забезпечення міжнародної взаємодії [1, с.234]. В цьому контексті своєрідною кульмінацією спільних зусиль світової демократичної спільноти стала організація конференції держав-партнерів у Рамштайні, метою якої було скоординувати та синхронізувати зусилля щодо надання насамперед військової підтримки Україні.

Контактна група по обороні України (Ukraine Defense Contact Group) була створена США, а Сполучене Королівство є активним її учасником. Саме Велика Британія під час чергової зустрічі групи першою оголосила про постачання сучасних основних танків. Після цього рішення її прикладу наслідували Німеччина, США, Іспанія та інші. Такі зустрічі є важливими не тільки з практичних міркувань (забезпечують тісну координацію сторін, можуть використовуватися для обговорення чутливих надсекретних питань нагального характеру), але й для того, щоб продемонструвати, що американсько-британське партнерство у справі підтримки України досі є тісним та продовжується саме зараз [2, с.83]. Високий рівень суспільної підтримки зумовлений чіткою позицією США та регулярними зустрічами у форматі "Рамштайн". Це підкреслює ключову роль США у підтримці демократії та глобальної системи колективної безпеки.

22 квітня 2022 року голова «Пентагону», Секретар оборони США, Ллойд Остін запросив представників 40 держав-союзників зустрітися в Німеччині, щоб обговорити довгострокові потреби України у сфері безпеки під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Перша зустріч відбулася 26 квітня 2022 року. Участь у зустрічі прийняли 30 держав-членів НАТО, а також партнери з Тихоокеанського регіону (Австралія, Південна Корея, Нова Зеландія, Японія), Близького Сходу (Ізраїль, Йорданія, Катар) й Африки (Кенія, Ліберія, Марокко, Туніс). Українську делегацію очолив міністр оборони України О. Резніков, який за столом переговорів зайняв місце поруч із головуючим – міністром оборони США Л. Остіном. Ця зустріч позитивно вплинула на сприйняття демократії як дієвого інструменту захисту свободи та безпеки життєдіяльності світової спільноти [1, с.236].

Зустрічі "Рамштайн" згодом проводилися як в онлайн-форматі, так і з особистою присутністю учасників, і стали платформою не лише для комунікації з країнами-членами НАТО, але й з іншими державами, які висловили бажання допомогти Україні в її протистоянні російській агресії. Завдяки зустрічам у форматі "Рамштайн", країни-партнери координують постачання зброї, техніки та боєприпасів для зміцнення обороноздатності України. Зокрема, в рамках цього формату Україна отримала системи протиповітряної оборони, артилерію та іншу критично важливу військову техніку. Цей Формат сприяє координації дій країн НАТО та інших партнерів, дозволяючи оперативно реагувати на потреби України в реальному часі, що забезпечує систематичну підтримку та уникнення дублювання зусиль. Регулярні зустрічі підтверджують міжнародну солідарність у підтримці України та боротьбі проти російської агресії. Цей формат символізує єдність світової демократичної спільноти в опорі авторитарним режимам. "Рамштайн" став платформою для довгострокового планування військової, політичної та економічної підтримки, забезпечуючи стійку допомогу Україні у війні.

На жаль, як відомо остання зустріч світових лідерів, яка мала відбутись 12 жовтня 2024 року було перенесено на невизначений термін у зв'язку із стихійними лихами в США. Із відповіддю на заяву відреагував Президент України Володимир Зеленський: «Лідерський формат «Рамштайну» є особливо вагомим, тому ми маємо розуміння, що найближчим часом може бути підготовлено новий графік. Саме на «Рамштайні» найкраще скоординувати з

усіма партнерами реалізацію конкретного змісту плану перемоги. Передусім – воєнних пунктів, які посилюють нас на фронті», – сказав Зеленський на спільному брифінгу з прем'єр-міністром Хорватії Андреем Пленковичем на саміті «Україна – Південно-Східна Європа» [3]. Це є надзвичайно важливо для України в контексті надання воєнної підтримки для нашої держави.

Отже, формат "Рамштайн" має значний вплив на війну в Україні, забезпечуючи багатосторонню координацію міжнародної військової допомоги.

Зробимо висновок, що запропонований формат стратегічних комунікацій є ефективним інструментом реагування світової спільноти на кризу демократії. Він також сприяє посиленню співпраці між Україною та країнами-учасницями в процесі пошуку майбутніх моделей глобальної безпеки та захисту від диктаторських режимів. Завдяки формату "Рамштайн", Україна отримує не лише військову допомогу, а й політичну підтримку, яка сприяє консолідації зусиль міжнародної спільноти для захисту глобальної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мішин Є. В. Конференція у Рамштайні як складова іміджування світової демократії. *Соціальні комунікації у становленні та розвитку української державності та громадянського суспільства. Стратегіми, нарративи, технології*. С. 234–236. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/12345/17549/0052394.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=235>
2. Співпраця США та Великої Британії у справі підтримки України під час повномасштабного вторгнення російської федерації.(2023). *Серія: Історія. Політологія*, 37, 80-87. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2830-2023-13-37-80-87>
3. Володимир Зеленський відреагував на перенесення зустрічі "Рамштайн". URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyu-reaktsiya-perenesennya/33152745.html>

Діана ПАРФЕНЮК

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Майя ПИВОВАР

докторка філософії у галузі права,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ФІНАНСОВА ДОПОМОГА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І МІЖНАРОДНИЙ КОНТЕКСТИ

Україна, зазнаючи впливу збройного конфлікту, потребує значної міжнародної фінансової допомоги для забезпечення гуманітарних потреб, відновлення економіки та зміцнення соціальних реформ. Отримання фінансової підтримки від міжнародних організацій, країн-донорів та міжнародних фондів стало необхідним для забезпечення стабільності та подальшого розвитку країни.

В цілому, витрати, які понесла Україна на даний момент, за різними джерелами, давно перевищили 500 мільярдів доларів/євро. Непоправними виявилися людські втрати – тисячі мирних жителів та військових загинули, отримали поранення, безліч сімей стали біженцями, ховаючись від війни за кордоном чи у рідній країні. Регенерація цих вражаючих збитків вимагає значного часу й допомоги – фінансової, військової і гуманітарної.

У такі важкі часи підтримкою для України стала допомога міжнародних партнерів – фінансових організацій, країн та навіть простих людей. Надано безповоротні трансферти, кредити, матеріальну допомогу, зібрані значні кошти за допомогою пожертв простого

населення, що дало змогу не тільки зупинити просування ворога, а й стабілізувати економіку та врятувати мільйони громадян.

Для забезпечення необхідних видатків на допомогу прийшов Національний банк України, який відхилився від свого звичного принципу уникання емісійного фінансування бюджету на час війни. Однак, саме монетарне фінансування є небажаним, оскільки великі обсяги можуть призвести до неконтрольованої гіперінфляції [1]. Надзвичайно важливою стала залучена іноземна фінансова допомога, зокрема бюджетна допомога. Перші іноземні гранти та кредити почали надходити всього через кілька днів після початку повномасштабного вторгнення. З плином часу іноземне фінансування стало ключовим джерелом фінансування державного бюджету.

Загалом, іноземна допомога забезпечила покриття 55% додаткових фінансових потреб бюджету, включаючи дефіцит та погашення боргів. Це є значним внеском, оскільки цей обсяг не вдалося зібрати з податків. Країною, що винятково швидко зреагувала на прохання допомогти Україні, стала держава-сусідка Польща, яка одразу спростила процедуру перетину кордону для біженців з України, та прийняла до себе мільйони людей. Перша допомога громадян була всебічною: житло, одяг, ліки, фінансова щомісячна допомога, робота, безкоштовний проїзд та інші можливості всередині держави тощо. Так, 29 вересня 2022 року була опублікована інформація прикордонної служби, що польсько-український кордон перетнуло більше 6,64 млн осіб. В основному, це були жінки і діти – найбільш вразливі верстви населення [2].

Важлива роль Польщі й у фінансовій та військовій допомозі. За даними Інституту світового господарства в Німеччині, Польща посідає 2 місце серед країн, що допомогли Україні, після США. Неоціненним виявився вклад союзника з-за океану – Сполучених Штатів Америки. США, як світовий лідер економічного розвитку, неодноразово допомагали Україні як військово, так і фінансово й гуманітарно. Список наданої допомоги від імені США Україні перевищує 40 позицій, серед яких різного виду озброєння, транспорт, оборонні системи, авіатехніка, амуніція для військово-вслужбовців, морський транспорт, медичне приладдя тощо. Таким чином, країна посіла провідне місце серед держав, що допомагають Україні [3, с.4].

Санкції проти Росії з боку інших країн також вкрай важливі для України. Один за одним союзники відмовляються від торгівлі з Росією, призупиняють партнерські та інші відносини і висловлюють солідарність з українським народом. Багато країн також зголосилися відновити українські регіони і пам'ятники, зруйновані після війни, і підтримка цих союзників неоціненна для українців. Фінансування державного бюджету України шляхом укладення двосторонніх угод і надання грантів здійснили такі держави: США, Японія, Норвегія, Німеччина, Іспанія, Фінляндія, Швейцарія, Ірландія, Бельгія, Ісландія, Канада, Великобританія, Латвія, Австрія, Данія, Швеція, Франція, Італія та інші.

Нещодавно, в жовтні 2024 року до загального фонду державного бюджету України надійшло близько 1,4 млрд доларів пільгового зовнішнього фінансування. Про це повідомило Міністерство фінансів Серед донорів: Міжнародний валютний фонд – \$1,1 млрд; Канада – \$300 млн. Кошти від Міжнародного валютного фонду наша держава отримала в результаті успішного п'ятого перегляду програми Механізму розширеного фінансування (EFF). Україна виконала всі структурні маяки, які було передбачено до п'ятого перегляду, та ще два достроково. Щодо Канади, то фінансова допомога передбачена четвертою додатковою угодою з Оттавою щодо залучення відповідного кредиту. Кошти надаються на пільгових умовах: строк 10 років, процентна ставка – 1,5% річних. Пільговий період становить 4,5 роки від дати надходження коштів. За інформацією Мінфіну, загалом у 2024 році зовнішнє фінансування сягає 25,9 млрд доларів США, із яких гранти – 6,6 млрд [5].

Таким чином, підтримка міжнародних партнерів стала цінним внеском у забезпечення відносної стабільності української економіки під час війни з Росією. Ця допомога була спрямована на порятунок бізнесу, національної валюти та українського народу. Багато країн надали Україні фінансову підтримку в межах своїх можливостей, а також військову та

гуманітарну допомогу. Слід додати, що значні суми були перераховані у вигляді безоплатних субсидій, які значно скоротили післявоєнний борг України. Допомога, яку надавали і продовжують надавати Україні, має особливе значення, оскільки вона є основою прогресу України в захисті своїх прав і кордонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Економіка України під час війни: грудень 2022 та підсумки року/Вишлінський Г., Гайдай Ю., Самойлюк М., Репко М. та ін. Центр економічної стратегії. 19.12.2022. URL: <https://ces.org.ua/economy-of-ukraine-during-the-war-december-amndhe-results-of-the-year/>
2. Ilu uchodźców z Ukrainy jest w Polsce [How many refugees from Ukraine are in Poland]. 300gospodarka. URL: <https://300gospodarka.pl/news/uchodzcy-z-ukrainy-w-polsce-liczba>
3. Список військової допомоги США Україні. Мілітарний. Веб-сайт. URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/spysok-vijskovoyi-dopomogy-ssha-ukrayini/>
4. Новини ленд-лізу для України. Слово і діло. Веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/09/10/novyna/bezpeka/ssha-shhe-ostatocno-ne-zavershyly-formuvaty-model-lend-lizu-ukrayiny-reznikov>
5. У жовтні держбюджет України отримав \$1,4 млрд пільгового зовнішнього фінансування. URL: https://lb.ua/economics/2024/11/01/642893_zhovtni_derzhbyudzheth_ukraini_otrimav.html

Максим ПИВОВАР

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Майя ПИВОВАР

докторка філософії у галузі права,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВІ АСПЕКТИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ В ЄВРОПІ

У сучасному світі тероризм залишається однією із найбільших загроз миру в Європейському Союзі. Європейські країни постійно повинні реагувати на наслідки наростаючої загрози з боку ультра радикальних організацій, забезпечувати сучасний демократичний лад. У відповідь на цю загрозу ЄС створив низку правових інструментів, зокрема Директиву (ЄС) 2017/541 про боротьбу з тероризмом, яка стала елементом європейської політики безпеки. Однак, незважаючи на значні зусилля, боротьба з тероризмом в Європі залишається складним завданням.

З 2015 року в ЄС спостерігається зростання тероризму, натхненного релігійними ідеями. До 2017 року приблизно 5 000 осіб з ЄС вважалися такими, що подорожували в зони конфлікту в Сирії та Іраку для приєднання до терористичних груп, але з тих пір ця кількість значно зменшилася. В 2019 році повідомлялося про те, що лише кілька з цих іноземних бійців повернулися, проте сотні європейців, пов'язаних з Ісламською державою, залишаються в Іраку та Сирії. Щоб криміналізувати такі дії, як проходження навчання або подорож для терористичних цілей, а також організацію чи сприяння таким поїздкам, в Європі було введено законодавство на рівні ЄС щодо тероризму, яке, разом з новими контролями на зовнішніх кордонах, допоможе протистояти феномену іноземних бійців.

Важливим з точки зору безпеки стало те, що авіакомпанії, що виконують рейси до та з ЄС, зобов'язані надавати національним органам дані про своїх пасажирів, такі як імена, дати подорожі, маршрут і спосіб оплати. Ці так звані дані PNR (Passenger Name Record)

використовуються для запобігання, виявлення, розслідування та переслідування терористичних злочинів і серйозних правопорушень. Переговори тривали понад п'ять років, і Парламент наполягав на захисті чутливих даних (які розкривають расове походження, релігію, політичну думку, здоров'я або сексуальну орієнтацію) і захисту даних. У 2018 році було узгоджено нові правила для зміцнення Шенгенської інформаційної системи (SIS), що вводять нові типи сповіщень у випадках, пов'язаних із терористичною діяльністю. Ця база даних дозволяє поліції та прикордонникам вводити та перевіряти сповіщення про розшукуваних або зниклих осіб, а також про втрачене чи вкрадене майно. Щоб використовувати існуючі та майбутні бази даних більш інтелектуально та цілеспрямовано, інформаційні системи ЄС, які допомагають у управлінні кордонами, безпекою та міграцією, повинні забезпечувати обмін даними. Ця нова взаємодія має забезпечити єдиний інтерфейс для пошуку, а також біометричну службу співставлення для полегшення ідентифікації [4].

У доповіді Європолу за 2023 рік зазначається, що в 2022 році було зафіксовано 28 терористичних атак на території Європейського Союзу, що є збільшенням у порівнянні з 2021 роком, коли було здійснено 18 атак [1]. Хоча кількість інцидентів зросла, вона все ще менша, ніж у 2020 році, коли було зафіксовано 58 атак. Європол класифікує терористичні організації за їхньою ідеологією, включаючи ліворадикальні, праворадикальні, анархістські та джихадистські групи. Причиною збільшення атак за 2022 рік стало поширення ліворадикальних і анархістських поглядів, а також початок повномасштабного вторгнення в Україну, яке похитнуло мир в Європі, це відображається в стрімкому нарощуванні кількості атак з боку терористичних груп у таких країнах, як Італія та Греція.

Ця тенденція також пояснюється посиленням активності радикалізованих груп у відповідь на соціальні та політичні виклики в країнах ЄС. Зокрема, радикальні ліві групи часто звертаються до насильства як методу боротьби проти державних інституцій та правоохоронних органів, що також було одним з основних мотивів їхньої діяльності у 2022 році [1, там само].

Через збільшення кількості терористичних актів держави можуть збільшити контроль над всіма суспільними відносинами, задля забезпечення правопорядку і тому виникає питання, а чи не посягне цей контроль на права і свободи людини. Захист особистих прав у контексті боротьби з тероризмом є складним, але надзвичайно важливим питанням, яке вимагає балансу між забезпеченням безпеки та дотриманням основних прав людини.

В.Тимошенко зазначає, що тероризм є глобальною загрозою, яка підриває права та свободи громадян, оскільки терористичні дії часто спрямовані на те, щоб викликати страх та дестабілізувати суспільство. У відповідь на ці загрози держави змушені вживати заходів, які можуть включати обмеження прав людини, зокрема право на приватність, свободу пересування, свободу вираження думок та інші. Однак важливо, щоб ці обмеження були пропорційними загрози і здійснювалися в рамках верховенства права [2 с.30].

Директива ЄС 2017/541 також підкреслює важливість пропорційності заходів, що застосовуються в боротьбі з тероризмом. Зокрема, вона встановлює, що заходи, спрямовані на розслідування терористичних дій або на попередження тероризму, повинні відповідати принципам законності та поваги до прав людини. Наприклад, під час проведення розслідувань, таких як перехоплення комунікацій або блокування терористичного контенту в Інтернеті, необхідно забезпечити дотримання прав на приватність і захист даних.

Ми вважаємо, що одним із ключових аспектів захисту прав людини під час боротьби з тероризмом є захист права на приватність. Терористична загроза часто виправдовує використання таких інструментів, як масове спостереження чи контроль комунікацій, що може порушувати особисту недоторканність. Директива ЄС вимагає, щоб будь-які такі заходи відповідали законодавству про захист персональних даних, були обмеженими в часі та необхідними для конкретних випадків. Це важливо для збереження довіри громадян до державних інституцій і запобігання зловживанням.

Інший важливий аспект — це захист права на свободу слова. Як зазначено в Директиві, боротьба з терористичною пропагандою не повинна обмежувати наукові, журналістські або

публічні дебати, навіть якщо вони стосуються радикальних ідей, якщо це не підбурювання до насильства. Такий підхід є фундаментом для збереження демократичних цінностей і прав на вираження думок [3].

Законодавство ЄС визначає загальні критерії для криміналізації терористичної діяльності та гармонізації національних законодавств держав-членів. Це запроваджує ефективність і згуртованість європейської спільноти, забезпечуючи спільну правову основу для розслідування, переслідування та запобігання терористичним діям у ЄС. Країн ЄС зобов'язують криміналізувати деякі види поведінки, такі як підготовка терактів, пропаганда тероризму, фінансування терористичної діяльності та участь у терористичних організаціях.

Фінансування тероризму є важливим аспектом, який регулюється як на національному, так і на міжнародному рівні. Законодавство ЄС вимагає від держав-членів вжити заходів для запобігання фінансуванню терористичних груп через незаконні фінансові операції. Боротьба з цим явищем передбачає активний моніторинг банківських транзакцій, діяльності фінансових організацій та інших каналів, які можуть використовувати терористи для фінансування своїх дій [1, там само].

Судові процеси у справах про тероризм часто зосереджуються на боротьбі не лише з конкретними терористичними діями, але й на запобіганні радикалізації. Законодавство ЄС включає положення щодо програм дерадикалізації, які спрямовані на реабілітацію осіб, що стали частиною терористичних груп. Такі програми часто використовуються як додаткова міра під час вироків, де суд може постановити залучення засуджених до програм реінтеграції у суспільство.

Як Тимошенко підкреслює у своїй статті, тероризм — це глобальна проблема, яка вимагає міжнародного співробітництва. Проте важливо, щоб це співробітництво не призводило до порушень прав людини, наприклад, через екстрадицію підозрюваних до країн, де вони можуть піддаватися катуванням або несправедливим судовим процесам. Захист прав повинен залишатися центральним принципом у міжнародних відносинах і координації між країнами щодо боротьби з тероризмом [2 с.35].

Боротьба з тероризмом постає як складний виклик для сучасного європейського суспільства, що потребує підтримання балансу між забезпеченням безпеки та захистом прав людини. Основними принципами у цій боротьбі є пропорційність обмежень прав, верховенство права, а також захист приватності й свободи слова. У нинішніх умовах терористичних загроз захист прав і свобод людини не лише є етичним зобов'язанням, але й критично важливим для ефективної боротьби з тероризмом. Надмірні обмеження прав громадян можуть спричинити подальшу дестабілізацію та підірвати демократичні інституції. Отже, підхід, заснований на принципах пропорційності та законності, є необхідним для підтримання стабільного суспільства, де безпека і права людини взаємно підсилюють одне одного, а не конфліктують.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. European Union Terrorism Situation and Trend report 2023 URL: <https://www.europol.europa.eu/publication-events/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-2023-te-sat>
2. Тимошенко V.I. Terrorism as a threat to human rights // Юридичний вісник національної академії внутрішніх справ. №3. 2022. с.30-38
3. Directive (EU) 2017/541 combating terrorism and replacing Council Framework Decision URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2017/541/oj>
4. How to stop terrorism: EU measures explained. URL:<https://www.europarl.europa.eu/topics/en/article/20180316STO99922/how-to-stop-terrorism-eu-measures-explained>

Андрій ПОЛОМАНІЙ
студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:
Майя ПИВОВАР
докторка філософії у галузі права,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

МІГРАЦІЙНА КРИЗА В ЄВРОПІ ЯК НАСЛІДОК ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Повномасштабна агресія Росії створила нові виклики і загрози для самої України, для країн ЄС як постачальників тимчасового притулку українцям, які втікають від війни, та іншим країнам, які приймають українців біженців. До останніх належать країни Східного партнерства - Молдова, Грузія, Вірменія та Азербайджан. Найважливіший виклик, який стоїть сьогодні перед Україною - еміграція, величезний потік вимушених мігрантів до ЄС. Триваюча війна може спровокувати подальше переселення українців за кордон, хоча його інтенсивність і напрямок буде залежати від багатьох факторів. Активізація міграційних процесів в Європі є геополітичним викликом, як для держав- членів, так і для Європейського Союзу загалом. Ефективне управління міграційними потоками відповідає спільним інтересам усіх учасників ЄС. Міграційне регулювання стало однією з найбільш динамічних і суперечливих галузей внутрішніх справ і правосуддя ЄС.

Вже декілька років тому з'явилися нові зовнішні і внутрішні виклики, а також загрози з початку повномасштабної війни в Україні, що викликала кризу із Східними партнерами та невизначеність щодо майбутньої співпраці. Міграційне питання призвело до перегляду підходів, що лежать в основі ініціативи Східного партнерства та Європейської політики сусідства. Криза еміграції показала ряд обмежень для розвитку ініціативи, досягнення її основних цілей та адаптації до нових викликів у політиці, економіці, безпеці тощо. У цих умовах ЄС також необхідно активно шукати нові стратегії і нові підходи до співпраці [1, с.4].

Україна пережила значні хвилі міграції, починаючи ще з кінця 1990- х років. Переважно це були добровільні трудові міграції, з різномірними міграційними хвилями. З 2014 року міграційна ситуація в Україні змінюється радикально. Країна отримала статус однієї з найбільших трудових донорів у Європі серед країн Східного партнерства та включено до списку провідних постачальників робочої сили, особливо для сусідніх країн [4, с.134].

Міграційні потоки з України внаслідок бойових дій на Донбасі. Динаміка чисельності українського притулку показали різке зростання з 2013 року, досягнувши піку в 2015 році. Незважаючи на високий показник дозволів на проживання, наданих з 2014 по 2022 рік, рівень визнаної заяви про надання притулку був надзвичайно низькими. Широкий демографічний профіль шукачів притулку свідчить про те, що громадяни країн Східного партнерства мають фактично використовувати систему надання притулку ЄС для покращення свого соціально-економічного становища. Спостерігаються змішані потоки вимушеної та добровільної міграції з країн Східного партнерства, яке фактично поставило під сумнів ефективність системи притулку та міжнародного захисту ЄС [2, с.132].

Єврокомісія, наразі, пропонує продовжити тимчасовий захист українців, які виїхали до ЄС через російську агресію з 4 березня 2024 року по 3 березня 2025 року [3]. Європейський парламент планує розглянути надання статусу постійного місця проживання в ЄС для громадян третіх країн «для посилення їх інтеграції». Однак умови продовження цього статусу залишаються на розсуд кожної країни. Такі кроки можуть свідчити про намір ЄС компенсувати свою депопуляцію за рахунок українців, тим більше, що мільйони з них

уже перебувають в Європі, вивчаючи мови та виховуючи своїх дітей.

Таким чином, еміграція з України має безпосередній вплив на національну безпеку, особливо на її економічні та соціальні аспекти, оскільки постає питання: «Хто відбуде країну після війни?». Для цього необхідно вирішити питання повернення українських громадян, які були змушені тікати від війни, особливо враховуючи, що еміграція українців вимагає адекватного соціального захисту та юридичного супроводу, що гарантує право на поселення, роботу та навчання в ЄС. Правом на працевлаштування активно користуються багато українських мігрантів, оскільки більшість з них — жінки працездатного віку.

З іншого боку, міграція стає важливим інструментом для довгострокового зростання ЄС. Хоча витрати на прийом мігрантів є суттєвими, вони приносять значні економічні вигоди для країн, що їх приймають, особливо в умовах зростаючого дефіциту кваліфікованої робочої сили. Це стає ключовим чинником залучення мігрантів, особливо молоді та висококваліфікованих спеціалістів. Перспективи їх повернення безпосередньо залежать від успіхів у післявоєнному відновленні. Скорочення фінансування освіти та охорони здоров'я навряд чи створить підстави для оптимістичних прогнозів. Питання міських зручностей, рівня охорони здоров'я та освіти для дітей також мають велике значення.

Багато українців не готові повертатись додому у зв'язку з безпекою чи зруйнуванням своїх домівок з боку агресора. Ці припущення підтверджуються результатами багатьох соціологічних опитувань, в рамках одного великого соціологічного дослідження. Зокрема, переважна більшість експертів (85%) вважають, що чим довше триватимуть бойові дії, тим менше шансів повернення біженців до своїх рідних міст. Експерти сходяться на думці, що люди, які працювали за кордоном сезонно або постійно матимуть більше можливостей залишитися в цих країнах і перевезти туди свої сім'ї [5, с.18]. Інші негативні фактори включають невизначеність ситуації з безпекою - вона може швидко змінюватися, оскільки є можливість інтенсифікації або відновлення бойових дій. Деякі уразливі категорії можуть також зіткнутися з проблемами повернення: 78% експертів вважають, що люди з обмеженими можливостями та обмеженою мобільністю може бути важче повернутися туди, де вони жили до 24 лютого 2022 рік, і 61% вважають, що члени дискримінованих груп в Україні ймовірно, залишаться довше в інших місцях, де рівень дискримінації нижчий ніж в Україні [5, с.22].

Загалом, можна стверджувати, що регіональна міграція нині значною мірою обумовлена війною в Україні. Це свідчить про те, що масові переміщення людей залишаються важливою характеристикою регіону на багато років. У зв'язку з цим, країнам Європи та українському уряду потрібно буде адаптувати свої підходи до нових реалій, переходячи від тимчасових рішень до більш стійких. У цьому контексті можна зробити висновок, що війна в Україні може спонукати до серйозних реформ у міграційній політиці ЄС, що дозволить краще реагувати на подібні кризи в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В. В. Адамик, Н. В. Стахова. Трансформація Європейської міграційної політики в умовах глобальних і регіональних викликів. 2022 р. С. 137-150. URL: <https://visnykj.wunu.edu.ua/index.php/htneu/article/download/1381/1505>
2. Комар Н. В. Міста дестинації мігрантів в Європі: виклики та можливості. Економічний аналіз. 2020 р. Т. 30. № 1. Ч. 2. С. 47–55. URL: <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1751>
3. Іващук І. О., Стахова Н. В., Живко М. А. Міжнародні міграційні процеси : навч. посібник. Тернопіль : ЗУНУ. 2022 р. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/45203/1/%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%B0%20%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>

4. С. В. Стельникович. Європейська міграційна криза в умовах повномасштабної Російсько-Української війни . 2023 р. С. 129-137. URL: <http://intermarum.zu.edu.ua/article/view/305067/296821>
5. Razumkov Centre. THE IMPACT OF MIGRATION PROCESSES ON THE POST-WAR RECOVERY OF UKRAINE AND THE MIGRATION POLICIES OF THE EU AND EAP COUNTRIES. 2023 р. С 1-24. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/23/2023-MIGRACIA- ENGL.pdf>

Олена РОМАНЧУК

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Майя ПИВОВАР

докторка філософії у галузі права,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

РОЛЬ НАТО У ЗМІЦНЕННІ БЕЗПЕКИ ЄВРОПИ ПЕРЕД СУЧАСНИМИ ВИКЛИКАМИ

Російська агресія проти України викликала хвилю обурення у всьому світі. Це відчуття фатальності призвело до реакції на початок війни, яка відзначалася масштабами та інтенсивністю, що не спостерігалися протягом десятиліть, а деякі стверджують, що з часів Другої світової війни. Західні країни об'єдналися і рішуче засудили дії Росії. НАТО отримало нове життя, а Європейський Союз оголосив про посилення оборонної та військової співпраці серед своїх членів. Ці події викликали у спостерігачів питання про те, чи стала глобальна політика не лише більш конфронтаційною, але й спрямованою на створення геополітичних блоків. Інші ж запитували, чи може з війни виникнути новий світовий порядок.

Принципи міжнародної безпеки передбачають:

- заснування мирного співіснування в ролі загальнозначущого елемента міжнародних відносин;
- забезпечення пропорційної безпеки для кожної держави;
- створення ефективної застави у військовому, політичному, економічному та гуманітарному аспекті,
- перешкодження гонки озброєнь у космічному просторі, анулювання всіх експериментів ядерної зброї та повне її знищення;
- об'єктивне дотримання суверенних прав кожного народу;
- політичне врегулювання міжнародних конфліктів та регіональних міжусобиць;
- зміцнення довіри між країнами;
- створення результативних методів запобігання міжнародному тероризму;
- усунення геноциду, апартеїду, напрямів фашизму;
- знищення з міжнародного досвіду всіх різновидів дискримінації, відступ від економічних блокад та санкцій;
- закріплення нової економічної структури, надання рівноцінної економічної безпеки всіх держав [1].

Україна, як обґрунтовують науковці, намагається вирішити проблему зовнішніх гарантій своєї національної безпеки трьома шляхами. Але необхідно підкреслити – лише теоретично. Перший з них, який Україна втілювала протягом першого ХХІ ст., полягав у прагненні приєднання до одного з існуючих на євроатлантичному просторі військових союзів, у даному випадку до НАТО. Україна розглядала Північноатлантичний альянс як

міжнародний військово-політичний механізм, що довів свою здатність забезпечувати державний суверенітет, територіальну цілісність і поступальний демократичний розвиток своїх членів. Приєднання до НАТО на певному етапі було цілком виправданою політикою, проте необхідно визнати, що внаслідок ряду причин внутрішньополітичного спрямування вступ України до НАТО неможливий. [2, с.3]

Водночас країни-члени НАТО значно збільшили двосторонню підтримку, не лише надаючи озброєння та техніку, а й проводячи навчання персоналу, щоб Україна могла реалізувати своє право на самооборону відповідно до Статуту ООН.

У довгостроковій перспективі Альянс розробляє проекти на підтримку відновлення України. Ці довгострокові ініціативи передбачають співпрацю в таких сферах, як:

- оперативна сумісність у довгостроковій перспективі;
- розбудова оборонних інституцій;
- уроки, винесення з бойового досвіду;
- післявоєнна відбудова й реабілітація;
- медична та психологічна реабілітація.

Захищаючись від агресивного наступу росії, наша держава зазнає щоденних людських жертв на лінії фронту, які формують найбільші втрати людського потенціалу України. У відповідь на це і населення, і уряд зміцнили свої стратегічні цілі щодо майбутнього членства в НАТО та ЄС. Населення очікує швидких рішень, які пов'язують з прямою військовою допомогою, а уряд працює над тим, щоб якнайшвидше створити передумови вступу до НАТО.

Якби українці отримали підтримку у вигляді гарантій за, кількість людських жертв могла б бути значно меншою. Проте, замість пропозицій щодо членства, країни НАТО продовжують акцентувати увагу на «значному розширенні західної військової допомоги». Навіть якщо західна зброя не надійде в потрібному обсязі, українці не припинять боротьбу. Відсутність своєчасної перспективи вступу до НАТО та недостатня західна підтримка можуть призвести до враження, що українці ведуть війну наодинці. У таких умовах малоімовірно, що українці виявлятимуть значну прихильність до інтересів США та Європи як під час війни, так і у майбутніх альянсах, зокрема в НАТО [3, с.149].

На наш погляд, роль НАТО у зміцненні безпеки Європи перед сучасними викликами є надзвичайно важливою. Альянс не лише забезпечує військову підтримку своїм членам, але й сприяє зміцненню політичної єдності в умовах зростаючих загроз, таких як тероризм, кіберзагрози та агресія держав, що порушують міжнародні норми. Під час криз НАТО активно координує дії країн-членів, забезпечуючи швидке реагування на загрози та зміцнюючи колективну оборону. Завдяки спільним навчанням та обміну інформацією альянс покращує готовність своїх збройних сил, що, в свою чергу, підвищує стабільність у регіоні. Таким чином, НАТО відіграє ключову роль у формуванні безпечного середовища в Європі, яке відповідає на нові виклики сучасності.

За цього Україна повинна врахувати, що у світовій практиці вироблено три головних засоби дотримання безпеки:

- стримування потенційної агресії чи інших небажаних дій за допомогою різних засобів тиску, зокрема військової сили;
- покарання агресора чи іншого порушника міжнародної безпеки шляхом застосування проти нього тих чи інших практичних заходів впливу або ж їх поєднання;
- політичний процес як з метою доповнення силових рішень, так і всебічної легітимації підсумків даних міжнародних подій [2, с.3].

Отже, роль НАТО у зміцненні безпеки Європи перед сучасними викликами є вирішальною. Альянс не лише гарантує колективну оборону своїх членів, але й адаптується до нових загроз, таких як тероризм і кібернетичні атаки. Завдяки тісній координації між країнами-членами та проведенню спільних навчань, НАТО підвищує військову готовність і оперативність. Крім того, політична єдність альянсу сприяє стабільності в регіоні, дозволяючи ефективно реагувати на виклики, які виникають у сучасному світі. У результаті,

НАТО залишається ключовим фактором у забезпеченні безпеки та миру в Європі, відповідаючи на вимоги часу та зміни в глобальному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник Т. Режим нерозповсюдження ядерної зброї та контролю над озброєннями як надсистема і гарант стабільності євроатлантичної системи. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint>
2. Малик Я., Береза О. Забезпечення національної безпеки України у контексті європейської безпеки. 2012. 8с.
3. Кручиніна О. Україна – НАТО: Проблеми та перспективи співпраці в умовах російсько-української війни. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 2023.С. 145-156.

Роксолана САБАДАЖ

студенка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Ярина ОЛІЙНИК

докторка юридичних наук, доцентка
професорка кафедри міжнародного та кримінального права
Національного університету «Львівська політехніка»

ДО ПИТАНЬ ПРО СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ МИРУ В ЄВРОПІ

Насамперед потрібно почати з того що російська федерація наразі є дуже великою загрозою миру в Європі. Все почалось з 2014 року. 2014, 14 квітня виконувач обов'язків президента України Олександр Турчинов підписав Указ про виконання ухваленого на засіданні РНБО рішення «Про невідкладні заходи з подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності».[1] оголосивши початок антитерористичної операції зі звільнення захоплених підконтрольними Росії бойовиками територій Донецької та Луганської областей України. Цьому передувала анексія Криму та ескалація напруги на півдні та сході України, що супроводжувалася захопленням приміщень СБУ, міліції та адміністративних будівель, проголошення «народних республік». Саме тоді росія заявила про себе як країна-агресор і тим самим стала загрозою миру для Європи. Антитерористична операція тривала до квітня 2018 року. І після того президент України Петро Порошенко підписав Указ про введення в дію рішення РНБО щодо завершення Антитерористичної операції і початок Операції об'єднаних сил під керівництвом Збройних Сил України «для забезпечення захисту територіальної цілісності, суверенітету і незалежності нашої держави».[2] За даними ООН, жертвами російської агресії в рамках російсько-української війни стало більше 40 тисяч осіб. Понад 13 тисяч із них загинули. Майже 1,5 мільйона змушені були залишити власні домівки і виїхати із зони бойових дій. Знищено інфраструктуру окупованих територій, 27% промислового потенціалу Донбасу незаконно переміщено до росії.

Близько четвертої години за київським часом 24 лютого 2022 року президент російської федерації В. Путін оголосив про «спеціальну воєнну операцію» з метою нібито «демлітаризації та денацифікації України». Уже за кілька хвилин почалися ракетні удари по всій території України, у тому числі неподалік від Києва. Російські війська вдерлися до України поблизу Харкова, Херсона, Чернігова, Сум, увійшовши з росії, білорусі й тимчасово окупованого росією Криму. Разом з росією війну проти України фактично веде білорусь: із прикордонних районів завдають ракетних ударів по території України, здійснюють вильоти бойової авіації для завдання ракетно-бомбових ударів по території України, відбувається передислокація війська та його забезпечення.

Завдяки спротиву української армії та сил самооборони вже в перші дні агресії російська армія зазнала значних втрат у живій силі та техніці. У своїй новітній історії, за оцінками українських та міжнародних експертів, росія в жодній війні ще не зазнавала навіть приблизно таких великих втрат за такий короткий час. За визнанням західної розвідки, росія зустріла сильніший, ніж очікувала, опір, що зумовило матеріально-технічні проблеми для її військ, нестачу пального, боєприпасів і продовольства, підірвав бойового духу нападників. Швидке об'єднання країн світу для допомоги Україні, як і запровадження потужних санкцій проти росії, стало несподіваним ударом для країни-агресора.

З першого дня вторгнення росія порушує правила ведення війни і масово чинить воєнні злочини. Крім того, російська влада веде активну інформаційну війну та застосовує шовіністичну пропаганду.

Європа, незважаючи на довгий період відносного миру, все ще стикається з низкою серйозних загроз, які підривають стабільність і безпеку континенту. Війна в Україні створює ризик розширення конфлікту на інші країни Європи, особливо ті, що межують з Україною. Існує постійна загроза ескалації війни, включаючи застосування більш потужної зброї або втягнення інших держав. Війна призводить до величезних людських страждань, вимушеної міграції та руйнування інфраструктури, що створює додаткові навантаження на європейські країни. Війна спричиняє значні економічні збитки для України та інших європейських країн, підвищує ціни на енергоносії та продовольство, а також дестабілізує фінансові ринки.

Багато європейських країн залишаються значно залежними від російського газу та нафти, що робить їх вразливими до енергетичного шантажу з боку росії. Коливання цін на енергоносії створюють значну невизначеність для економіки та можуть призвести до соціальних протестів. Енергетична криза пов'язана з глобальними кліматичними змінами, які спричиняють екстремальні погодні явища, такі як посухи та повені, що загрожують сільському господарству та інфраструктурі.

Також варто зазначити що станом на 2024 рік існує загроза аварії на Запорізькій атомній електростанції внаслідок обстрілів з боку росії. 26 квітня 1986 року вже сталась аварія на Чорнобильській АЕС внаслідок халатності радянських вчених і якби не сусідні країни, про цю аварію не дізнався б ніхто. На даний момент існує така сама загроза так як нестабільність електроенергії та обстріли можуть призвести до проблем набагато більших масштабів.[3]

Велика кількість мігрантів, що прямують до Європи, створює тиск на зовнішні кордони ЄС і посилює політичну напругу в Європі. Країни ЄС не можуть домовитися про єдину політику щодо міграції, що підриває єдність блоку. Велика кількість мігрантів може призвести до соціальної напруги та зростання ксенофобії в деяких країнах Європи. Посилення політичної поляризації та поширення популістських ідей сприяє зростанню екстремістських рухів, які загрожують демократичним цінностям. Популістичні політики підривають довіру громадян до демократичних інституцій, таких як парламенти та суди. Посилення соціальної нерівності та економічна криза можуть призвести до соціальних протестів і дестабілізації суспільства. Організована злочинність продовжує бути серйозною загрозою для Європи, займаючись торгівлею наркотиками, людьми та зброєю. Кліматичні зміни є глобальною проблемою, яка має значний вплив на Європу, викликаючи екстремальні погодні явища, підвищення рівня моря та втрату біорізноманіття. Пандемія COVID-19 продемонструвала вразливість глобалізованого світу перед новими інфекційними захворюваннями. Швидкий розвиток технологій, таких як штучний інтелект і біотехнології, створює нові ризики, пов'язані з кібербезпекою, автоматизацією та етичними питаннями. Сучасна Європа стикається з безпрецедентним рівнем загроз, які вимагають спільних зусиль для їх подолання. Для забезпечення миру і стабільності на континенті необхідна тісна співпраця між європейськими країнами, а також з міжнародними організаціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014>
2. Указ президента України №116/2018 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1162018-24086>
3. Діяльність Верховної Ради України: Два роки повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/246987.htm>

Юлія СЛОБОДЕНЮК

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Майя ПИВОВАР

докторка філософії у галузі права,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

УКРАЇНА ЯК ЧАСТИНА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ ЄВРОСОЮЗУ ТА ВИКЛИКИ, ЯКІ СТОЯТЬ ПЕРЕД НЕЮ В ПЕРІОД ВІЙНИ

У контексті глобального переходу до нових енергетичних форм, інтеграція української енергосистеми в європейський енергетичний простір стає особливо актуальною, враховуючи геополітичні виклики, що постали перед Україною внаслідок повномасштабного вторгнення Росії. Приєднання України до європейської енергетичної системи ENTSO-E 16 березня 2022 року стало важливим кроком на шляху до енергетичної незалежності та євроінтеграції [1]. Це також сприяє зміцненню енергетичної співпраці з державами ЄС. Агресія Росії виявила вразливість української енергосистеми до зовнішніх загроз і підкреслила необхідність диверсифікації джерел енергопостачання, тоді як інтеграція в європейську енергосистему стимулювала впровадження європейських стандартів енергоефективності та розвиток відновлювальної енергетики. Міністерство енергетики України наголошує: “Співпраця України з Європейським Союзом у сфері енергетики має на меті посилення енергетичної безпеки, підвищення конкурентоспроможності та подолання енергетичної бідності, що є критично важливим для стимулювання економічного зростання та просування в напрямку ринкової інтеграції” [2].

Синхронізація енергосистеми є складним інтеграційним процесом, що включає як технічні, так і регуляторні аспекти. Україна успішно завершила синхронізацію своєї енергосистеми з європейською мережею ENTSO-E, хоча цей процес вимагав значних зусиль і часу. До синхронізації українська енергосистема була в значній мірі залежна від Росії та Білорусі, що створювало серйозні ризики для енергетичної безпеки. Завдяки підтримці США, зокрема Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Україна провела суттєву модернізацію своєї енергосистеми з метою інтеграції в європейську енергомережу [3]. Це охоплювало: впровадження нової моделі ринку електроенергії та адаптацію законодавства до європейських стандартів; організацію навчальних програм для фахівців енергетичної сфери; розробку математичних моделей енергосистеми, проведення симуляцій різних сценаріїв та фізичних тестів для оцінки стійкості системи.

USAID підкреслює, що синхронізація з ENTSO-E приносить Україні численні переваги, такі як: зменшення впливу Росії та Білорусі на технічні та економічні аспекти функціонування української енергосистеми; поліпшення надійності енергосистеми України

завдяки співпраці з європейськими партнерами; можливість експорту електроенергії в комерційних обсягах у разі надлишку та імпорту в ситуації дефіциту; синхронізація енергетичного сектору стала першим кроком до повноцінної інтеграції України в ринки ЄС. Не зважаючи на успішний процес синхронізації до енергетичної системи Євросоюзу, російська збройна агресія проти України завдає значних збитків енергетичному сектору країни, перетворивши його на один із ключових фронтів гібридної війни. Цілеспрямовані обстріли енергетичної інфраструктури, захоплення ключових об'єктів та спроби дестабілізації енергосистеми мали далекосяжні наслідки для економіки, соціальної сфери та безпеки України. Згідно з “Інформації щодо масованих ударів по критичній інфраструктурі України” з 2022 року на нашу енергосистему здійснено 25 масованих атак ракетами та дронами [4].

Після завершення цих атак можна виділити негативні наслідки, що прослідковуються в цивільній та енергетичній сферах: порушення основоположних прав людини: право на належне житло, охорону здоров'я та освіту, з різним ступенем впливу на жінок, людей літнього віку та осіб у вразливому становищі, зокрема на малозабезпечені сім'ї [5]. Завдані значні пошкодження електростанціям, підстанціям, лініям електропередачі та іншим критично важливим об'єктам енергетичної системи. За час атак з березня по серпень 2024 року в Україні було виведено з ладу 73% енергоблоків країни.

Через руйнування та окупацію частини території України виник гострий дефіцит електроенергії, що призвело до введення графіків погодинних відключень. Лише у 2024 році українська енергосистема втратила 9 ГВт генеруючих потужностей, це становить половину від того, що потребує Україна в зимові місяці [6]. Російська агресія спровокувала значне зростання цін на енергоносії, що негативно вплинуло на економіку та добробут населення.

Інтеграція української енергетичної системи в європейський енергетичний простір є складним і багатогранним процесом, що супроводжується численними викликами. Російська агресія істотно ускладнила цей процес, однак він залишається стратегічно важливим для забезпечення енергетичної безпеки та економічного розвитку країни. Нижче наведені деякі виклики, з якими ми вже стикаємося або можемо зіткнутися в майбутньому. На жаль, ми зіштовхнулись з: фінансовими викликами, які передбачають високі витрати на відновлення енергетичної інфраструктури, а також змін на глобальних енергетичних ринках і адаптація до європейських стандартів, які вимагають значних інвестицій. В контексті політичної нестабільності і зростання державного боргу все ускладнюється із необхідністю залученням міжнародних інвестицій. Для відновлення та модернізації енергосистеми необхідно активніше залучати міжнародні інвестиції, гранти технічної підтримки та міжнародні кредити.

Якщо проаналізувати технічні перешкоди, то можна спостерігати тенденцію до переходу до європейських стандартів, які потребують значних технічних та інженерних зусиль. Інтеграція відновлювальних джерел енергії та впровадження сучасних цифрових технологій для підвищення ефективності управління енергосистемою вимагають тісної співпраці з міжнародними експертами для вирішення технічних питань. Окрім того, спостерігаються значні кадрові питання, а саме нестача кваліфікованих кадрів у сфері енергетики вимагає підвищення професійної підготовки фахівців у цій галузі.

Інтеграція української енергосистеми в ENTSO-E є важливим кроком до енергетичної незалежності та євроінтеграції. Однак цей процес супроводжується значними викликами, пов'язаними з воєнними діями, модернізацією енергетичних систем і необхідністю адаптації до нових умов. Успішна реалізація енергетичного переходу вимагає комплексної стратегії, яка враховує техніко-економічні, соціальні та екологічні аспекти. Слід розуміти, що енергетична безпека України це також безпека Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Приєднання до європейської енергосистеми дозволило Україні вистояти в енергетичній війні. *Міністерство енергетики України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pryiednannia-do-ievropeiskoi-enerhosystemy-dozvolylo-ukraini-vystoiaty-v-enerhetychnii-viini-herman-halushchenko>.
2. Європейська інтеграція. *Міністерство енергетики України*. URL: <https://mev.gov.ua/storinka/yevropeyska-intehratsiya>.
3. Як Україна синхронізувалася з енергосистемою ЄС і чому це важливо для енергетичної безпеки держави? - USAID Energy Security Project. USAID Energy Security Project. URL: <https://energysecurityua.org/ua/novyny/yak-ukraina-synkhronizovalasia-z-enerhosystemoiu-yes-i-chomu-tse-vazhlyvo-dlia-enerhetychnoi-bezpeky-derzhavy/>.
4. Інформація щодо масованих ударів по критичній інфраструктурі України - Energy Map. Energy Map. URL: <https://map.ua-energy.org/uk/resources/12f3148d-841a-478d-b9ed-72bf0764b286/>.
5. Sep. 2024 – Attacks on Ukraine’s Energy Infrastructure: Harm to the Civilian Population | UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. *UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine*. URL: <https://ukraine.ohchr.org/en/Attacks-on-Ukraines-Energy-Infrastructure-Harm-to-the-Civilian-Population> .
6. У звіті ООН з прав людини зазначається, що російські атаки на енергетичну систему України порушили принципи міжнародного права. *ДТЕК*. URL: <https://dtek.com/media-center/news/un-human-rights-report-says-russian-attacks-on-ukraines-energy-system-breached-principles-of-international-l/>.

Олег ХОЦЯНОВИЧ

студент Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник:

Олена РОМЦІВ

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська політехніка»

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Захист законних прав і свобод громадян є одним з основних обов'язків держави. Проте, існують ситуації, коли їх обмеження є неминучим і здійснюється виключно в межах, визначених чинним законодавством.

Правове регулювання охорони прав людини і громадянина під час воєнного стану здійснюється відповідно до таких нормативних актів, як Конституція України [1] та Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. Стаття 64 Конституції України встановлює виключення, за яких можливе введення певних обмежень прав і свобод людини, зокрема у разі запровадження воєнного або надзвичайного стану.

Обмеження прав і свобод людини та громадянина – це специфічні заборони, які спрямовані на зміну поведінки особи шляхом обмеження її суб'єктивних прав. Загальний аналіз чинного законодавства та міжнародних актів свідчить про те, що перелік прав, які Українська держава зобов'язується гарантувати під час дії режиму воєнного стану, відповідає мінімальним вимогам, визначеним європейською спільнотою.

Воєнний стан в Україні визначається як особливий правовий режим, що вводиться у разі загрози національній безпеці. Пропозиції щодо введення воєнного стану в Україні або в окремих її регіонах надходять від Ради національної безпеки і оборони України на розгляд Президенту. Після розгляду цих пропозицій Президент України видає указ про введення воєнного стану, який протягом двох днів має бути розглянутий і затверджений Верховною

Радою України без попереднього скликання. Затверджений указ негайно оголошується через засоби масової інформації [2].

В умовах воєнного стану забороняються: зміна Конституції України, проведення виборів Президента України, виборів до Верховної Ради, а також до органів місцевого самоврядування, проведення всеукраїнських та місцевих референдумів, а також страйків, масових зібрань і акцій.

Існують різні критерії класифікації прав і свобод людини та громадянина: за суб'єктами, за походженням, за часом виникнення, за характером утворення та за видом суб'єкта. Класифікація прав і свобод за змістом є найбільш поширеною. За цим критерієм виділяють: 1) особисті (право на життя, свободу, особисту недоторканність тощо); 2) політичні (виборче право, право на доступ до державної служби тощо); 3) соціально-економічні (право на працю, соціальне забезпечення); 4) культурно-екологічні (право на освіту).

Згідно з частиною 3 Указу Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року, на період дії воєнного стану можуть бути обмежені конституційні права і свободи людини та громадянина, передбачені Конституцією України. Це стосується, зокрема, недоторканності житла, таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, невтручання в особисте та сімейне життя (крім випадків, визначених Конституцією), свободи пересування, вільного вибору місця проживання, права вільно залишати територію України (за винятком законодавчо встановлених обмежень), а також права на освіту[3].

Таким чином, зазначені заходи повинні реалізовуватися відповідно до чинного законодавства та не можуть суттєво обмежувати основоположні права громадян. Крім того, будь-які обмеження повинні бути пропорційними до цілей, які вони мають на меті. Проте, незважаючи на всі труднощі сучасності, права людини підлягають особливій охороні, оскільки положення Конституції України визнають людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищими соціальними цінностями.

Гідність людини є безсумнівно однією з основних цінностей людства. Порушення цього принципу є неприйнятним за жодних обставин, навіть під час воєнного стану. Абсолютна заборона катувань є імперативною нормою міжнародного права, і, як неодноразово зазначає Європейський суд з прав людини у своїй практиці, вона відображає одну з ключових цінностей демократичного суспільства. Ця норма закріплена в усіх основних міжнародних інструментах, починаючи від загальних принципів міжнародного права і звичаєвих документів до міжнародних договорів на універсальному та регіональному рівнях [4].

Зокрема, не можуть бути встановлені обмеження за такими ознаками, як раса, колір шкіри, політичні та релігійні переконання, стать, етнічне та соціальне походження, майновий стан, місце проживання, мовні або інші характеристики. Громадяни України не можуть бути позбавлені громадянства або права змінити його. Також не можуть бути порушені невід'ємні права на життя, повагу до гідності, свободу та особисту недоторканність.

Отже, основоположні права людини і громадянина не можуть бути обмежені навіть під час воєнного стану, оскільки без їх забезпечення і гарантування неможливе існування людини і держави в правовій демократичній системі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28, ст.250. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>

3. Про введення воєнного стану в Україні : Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. *Голос України*. 2022. № 37. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Славко А. С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 41(2). С. 74-78. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib>.

Анастасія ШМАГАРА

студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»

Науковий керівник:

Соломія ЦЕБЕНКО

кандидатка юридичних наук, доцентка
доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська Політехніка»

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗАХИСТІ ТА РОЗВИТКУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПІ

Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ) є одним з основних органів Ради Європи, створеним для забезпечення захисту прав і свобод людини в Європі. ЄСПЛ базується на Європейській конвенції з прав людини, ухваленій у 1950 році в Римі та набравшій чинності в 1953 році. Конвенція стала ключовим юридичним документом для захисту прав і свобод людини в Європі. Основні права, закріплені в Конвенції, включають право на життя, свободу та особисту недоторканність, право на справедливий суд, свободу вираження та інші [1].

ЄСПЛ надає можливість подання індивідуальних скарг кожній особі, яка вважає, що її права порушено, за умови вичерпання всіх національних засобів захисту. Окрім індивідуальних, Суд також розглядає колективні скарги, подані неурядовими організаціями або групами осіб. Рішення Суду обов'язкові для виконання країнами-членами, які повинні забезпечити компенсацію потерпілим. ЄСПЛ діє за власними процедурами та правилами, а судді призначаються країнами-членами.

Принцип субсидіарності передбачає, що ЄСПЛ доповнює, а не замінює національні суди. Цей принцип означає, що Суд працює у взаємодії з національними інституціями, діючи як допоміжний орган. Принцип субсидіарності також використовується для регулювання взаємодії між органами Європейського Союзу та держав-членів, а також між державними органами та місцевим самоврядуванням. Принцип поширився і набув широкого визнання на європейському континенті [2].

Громадяни України мають право звертатися до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у випадку, якщо вважають, що їхні права були порушені національними судами або іншими державними органами. Відповідно до Конституції України (ст. 55), кожен громадянин має можливість звертатися до міжнародних судових установ після використання всіх національних засобів правового захисту [3]. Після початку повномасштабного вторгнення словосполучення "Європейський суд з прав людини" стало особливо актуальним у медійному просторі. На розгляді ЄСПЛ перебуває низка важливих справ від України проти Росії, зокрема, "кримська справа" щодо анексії Криму, справи про порушення прав людини на окупованих територіях Донбасу, захоплення українських моряків та суден у Керченській протоці, та інші [4].

Рішення ЄСПЛ можуть підтвердити порушення прав людини та надати рекомендації щодо їх виправлення. Національні суди повинні враховувати ці рішення під час розгляду схожих справ. Суд також підтримує діалог із національними судовими установами через участь у семінарах, конференціях та навчальних заходах, що сприяє обміну досвідом і

розумінню питань захисту прав людини. Під час розгляду справ ЄСПЛ національні суди можуть надавати відповіді на його запити, що є важливим етапом для встановлення фактів та обґрунтування позицій сторін. Така співпраця сприяє посиленню правозахисної культури в Україні та підвищенню якості правосуддя.

Виклики та реформи останніх років: Останніми роками активно обговорюються можливі реформи ЄСПЛ, спрямовані на підвищення його ефективності, скорочення термінів розгляду справ та забезпечення виконання рішень. Велика кількість поданих справ викликає затримки в їхньому розгляді, що створює необхідність у подальшій оптимізації процесів. Існують труднощі з виконанням рішень Суду державами-членами, що залишає постраждалих без компенсації. Особливо складною є ситуація з порушеннями прав людини з боку Російської Федерації на окупованих територіях. Пандемія COVID-19 також призвела до тимчасових змін у роботі Суду, зокрема відстрочення розгляду деяких справ і збільшення кількості нових скарг через порушення прав під час пандемії. Загалом, процес розвитку ЄСПЛ відображає його послідовне зміцнення як ключової інституції в захисті прав людини в Європі.

Рішення Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ) мають кілька ключових характеристик та елементів: обов'язковість рішень для держави-відповідача; рішення ЄСПЛ можуть бути наслідком розгляду як індивідуальних скарг від громадян або юридичних осіб, так і колективних скарг, які подають групи осіб або неправомірні організації; ЄСПЛ може призначити компенсацію для потерпілих, яка може включати матеріальні виплати та відшкодування за моральну шкоду; рішення Суду конкретизують порушення статей Європейської конвенції з прав людини та надають обґрунтування своїх висновків; публічність рішень та обов'язковість виконання рішень державою-відповідачем.

Рішення ЄСПЛ відіграють важливу роль у захисті та забезпеченні прав людини в Європі, їхні наслідки значно впливають на національні правові системи держав-членів Ради Європи. Завдяки практиці ЄСПЛ Конвенція залишається потужним та дієвим інструментом для вирішення актуальних викликів сучасності, зміцнюючи верховенство права та підтримуючи демократичні засади в Європі [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 01.10.2024).
2. Мішина Н. В. Принцип субсидіарності та органи самоорганізації населення в Україні. Наукові праці Національного університету “Одеська юридична академія”. 2019. Т. 18. С. 137–143. URL: <https://doi.org/10.32837/npuola.v18i0.468> (дата звернення: 01.10.2024).
3. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.10.2024).
4. Перевірка війною: рішення, заяви та виклики Європейського суду з прав людини. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/perevirka-viynoyu-rishennya-zayavi-ta-vikliki-evropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini.html> (дата звернення: 01.10.2024).
5. Онишко О. Б. Міжнародний захист прав людини : навчальний посібник. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів. 2022. 540 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5215/1/Онишко%20О.Б.%20--%20Міжнародний%20захист.pdf>

Олександра КАБАК
студентка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська Політехніка»

Науковий керівник:
Ірина ПЕРІВ
асистентка кафедри теорії права та конституціоналізму
Національного університету «Львівська Політехніка»

ПРИНЦИП ПОДІЛУ ВЛАДИ. ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ТА ПРОТИВАГ МІЖ ГІЛКАМИ ВЛАДИ

Принцип поділу влади є основоположним елементом демократичної правової держави, забезпечуючи баланс і взаємодію між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади. Він спрямований на захист громадянських прав і свобод, запобігання концентрації влади та недопущення зловживань з боку державних органів. В умовах сучасних політичних і соціально-економічних змін, що відбуваються в багатьох країнах, включаючи Україну, реалізація цього принципу стикається з численними викликами, серед яких: політичний вплив на судову систему, перевищення повноважень виконавчою владою, обмеження парламентського контролю та інші загрози демократичним цінностям.

Останнім часом проблема ефективної реалізації принципу поділу влади загострюється на фоні політичної поляризації, зростання авторитарних тенденцій та спроб реформування конституційних інститутів. В Україні питання поділу влади набуває особливої важливості, оскільки державний апарат продовжує процес реформ, спрямованих на зміцнення демократичних засад, посилення незалежності судової гілки та вдосконалення взаємодії між гілками влади. Розробка ефективної системи стримувань і противаг є необхідною умовою для запобігання узурпації влади, забезпечення стабільності правової системи та захисту прав і свобод громадян.

Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України [1]. До сучасного розуміння теорію поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову розвинув французький мислитель Ш. Л. Монтеск'є (1689-1755 рр.). За його теорією, всі три гілки влади повинні, врівноважуючи одна одну, не давати можливості здійснювати безконтрольні дії. «Щоб не було можливості зловживати владою, необхідний такий порядок речей, за якого ці влади могли б взаємно стримувати одна одну» [2, с. 113-114]. На його думку, в державі з правильним улаштуванням не може бути єдиної влади, а повинні існувати три незалежні одна від одної гілки влади: законодавча, виконавча і судова. Кожна гілка влади призначена для виконання певних функцій держави.

Основне призначення законодавчої влади, що повинна належати двопалатному парламенту, – «виявити право і сформувати його у вигляді позитивних законів, обов'язкових для всіх громадян», а також контроль за виконанням законів, притягнення до відповідальності міністрів за їх порушення. Виконавча влада, яка довірялась монарху, «існувала для виконання законів, які приймалися законодавчою владою», та мала право накладати вето на рішення законодавчого органу, встановлювати регламент його роботи та право розпуску. Завдання суддів, яких представляв суд присяжних, полягало в тому, щоб рішення і вирокі «завжди були лише точним застосуванням закону». Судова влада була призначена для того, щоб карати злочини та стримувати від крайнощів законодавчу і виконавчу владу. [3, с. 23-24].

Концепція стримувань і противаг функціонує на основі тріади базисних принципів системи стримувань і противаг: взаємодії, взаємозалежності та взаємопроникненні гілок

державної влади. Як видається, система стримувань і противаг підтримує співробітництво та взаємодію органів влади, і в той же час створює потенціал для конфліктів, які вирішуються частіше за все шляхом переговорів, угод та компромісів [4].

Взаємодія та баланс між гілками влади є одним із ключових принципів, які забезпечують ефективне функціонування демократичної держави. Однак у цій системі часто виникають проблеми, що можуть впливати на стабільність, розвиток і правову основу держави. Однією з головних проблем є надмірна концентрація влади в руках однієї з гілок. Така ситуація призводить до зловживань, зниження прозорості та корупції. Наприклад, коли виконавча гілка отримує надмірні повноваження, парламент втрачає реальний вплив на процеси прийняття рішень, а судова система стає залежною. У результаті стримування та противаги між гілками влади порушуються, і демократія стає більш вразливою до авторитарних практик.

Ще одна проблема полягає у відсутності ефективних механізмів стримувань і противаг. У багатьох перехідних демократіях ці механізми не функціонують належним чином, що перешкоджає судовій гілці виконувати свої функції незалежно, а законодавчій гілці, зберігати баланс з виконавчою владою. Якщо судова система залежить від політичного впливу, а парламент стає інструментом в руках уряду, громадяни втрачають можливість контролювати владу, а їхні права стають вразливими до порушень. Політична заангажованість судової системи є ще одним суттєвим викликом. Судова система має бути незалежною та об'єктивною, однак часто вона піддається політичному тиску чи прямому впливу виконавчої влади або парламенту. Це знижує рівень довіри суспільства до правосуддя та створює умови для порушень прав і свобод громадян. До цього додається проблема низького рівня політичної культури та правосвідомості серед політиків і чиновників.

У таких умовах принципи стримувань і противаг можуть знецінюватися, а суспільство ставати свідком поступового посилення авторитарних тенденцій. Це спричиняє зменшення підзвітності влади та підриває довіру до демократичних інститутів [5, с. 43-44].

Щоб уникнути таких проблем, слід посилити незалежність судової системи, створити гарантії її захищеності від політичного впливу, удосконалити законодавчу базу для забезпечення ефективної роботи стримувань і противаг, а також підвищувати рівень політичної культури та прозорості діяльності всіх гілок влади. Додатково важливим є запровадження ефективних механізмів громадського контролю за діяльністю влади, що дозволить підвищити її підзвітність і відповідальність перед суспільством.

Отже, принцип поділу влади є фундаментальною основою демократичного устрою, адже саме він забезпечує баланс та взаємне стримування гілок влади, що захищає суспільство від узурпації влади та авторитаризму. Однак реалії показують, що ефективна взаємодія між гілками влади та робота механізмів противаг досі є викликом для багатьох держав, особливо в умовах перехідних демократій. Основними проблемами залишаються надмірна концентрація влади, політична заангажованість судової системи, недостатність механізмів громадського контролю, а також низький рівень політичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Теорія держави і права : навчальний посібник. В.М. Суботін, О.В. Філонов, Л.М. Князькова, І.Я. Тодоров. Київ : Знання, 2005. 327 с.
3. Козинець О. Г., Толкач А.М. Історичний аспект розвитку теорії розподілу влади. Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law: collection of international scientific papers : in 2 parts. Part 2. Current Issues of Legal Science and Practice. Management and Public Administration. Innovations in Education. Environmental Protection. Engineering and Technologies Chernihiv: CNUT, 2017.

4. Кушніренко О.Г. Взаємодія гілок державної влади як фактор стабільності та розвитку конституційного ладу України. URL: http://lsej.org.ua/3_2022/12.pdf
5. Слободянюк І. С. Стимування та протизваги в системі поділу влади: Філософсько-правових аспект. Філософські та методологічні проблеми права. 2012. № 2.

Наукове видання

СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ МИРУ В ЄВРОПІ

Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції

Національний університет «Львівська політехніка»

25 жовтня 2024 р.

проф. Ковальчук В. Б., проф. Мельниченко Б. Б.

Національний університет «Львівська політехніка»
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
кафедра теорії права та конституціоналізму
м. Львів, вул. Князя Романа, 1/3
(корпус No XIX, к. 311, 327)
контактний телефон: (032) 258-21-16
електронна пошта: tifr.dept@lpnu.ua; idp.dept@lpnu.ua

Підписано до друку 25.11.2024.

Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman.

Ум.-друк. арк. 9,1. Наклад 100 прим.

Вид. №37. Зам. №191.

Видавець і виготовлювач

ПП "Видавництво "БОНА"

вул. Наукова, 5, Львів, 79060.

Свідоцтво держ. реєстру ДК №4275.

ISBN 978-617-8097-95-0

9 786178 097950

ВИДАВНИЦТВО

"БОНА"